

د تټمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

د پښتو ژباړي
د محمد رفيق حبيبي په قلم

ترتيب، سمون او لمنليكونه
د محمد معصوم هوتک
۱۳۸۵ل = ۲۰۰۶ع

www.ketabton.com

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د تتمه البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

تتمه البيان في تاريخ الافغان د علامه سيد جمال الدين افغان (1839 - 1897ع) ليکنه ده، چي په 1318 هـ ق = 1901ع کال په مصر کي د علامه سيد تر مړيني څلور کاله وروسته چاپ سوې ده. د ليکني ژبه يې عربي ده. دا کتاب په 1318 هـ ش کال د ارواښاد محمد امين خوگياني په قلم په پارسي ژبه ژباړل سوې او په کابل کي چاپ سوې دى⁽¹⁾. تر پارسي ژباړي څلو پښت کاله وروسته بيا نوموړى تاريخ د بناغلي محمد يوسف منصور په قلم پښتو ژبي ته راوړول سو او د "پښتو اکاډمى بلوچستان" له خوا په 1979ع کال د پنځو سوو ټوکو په تېراژ د کوټي په اسلامي پريس کي د عبدالرحمان باړ په کتابت چاپ سو. د دغي پښتو ترجمې نوم يې (تاريخ الافغان) ايښى دى. د ژباړي ټول چاپي مخونه 190 ته رسېدلي دي. په سر کي د بناغلي يوسف منصور په قلم دوه مخه سرليک لري، ورپسې "د کتاب ترتيب" (فهرست) 3 مخه او بيا د سيد جمال الدين افغان لنډه سوانح (5مخه) راغلې ده چي دا هم د يوسف منصور په قلم ليکل سوې ده. په دغه ژباړه کي د هري برخي له پاره عنوانونه ټاکل سوي دي چي که زه خپلي حافظې يې لاري کړى نه وم، گومان کوم په عربي اصل او پارسي ترجمه کي، چي زما تر نظر ډېر وخت پخوا تېر سوې دى، نسته.

⁽¹⁾ بناغلي غوث خيبري د ارواښاد مولانا محمد امين خوگياني له خولې ليکي چي مولانا مرحوم غوښتل دا کتاب په پښتو ژباړي خو د وخت د مطبوعاتو د مستقل رئيس مرحوم صلاح الدين سلجوقي په امر يې له پښتو ژباړلو څخه تېر سو او په پارسي يې ترجمه کړ، (وگ:- پښتانه د کلتوري بسکېلاک په ځنځيرونو کي - 241، 242 مخونه - 1381 ش چاپ). خو ارواښاد استاد بېنوا (1363 ش مړ) د اوسني ليکوال د لومړي ټوک په (343) مخ کي د ارواښاد مولانا خوگياني د معرفي په برخه کي ليکي چي مولانا صاحب د سيد جمال الدين افغان د تتمه البيان في التاريخ الافغان پښتو او فارسي ترجمه کړېده، چي فارسي ترجمه يې په کابل کي خپره سوېده.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

بناغلي يوسف منصور په خپل "سرليک" کې ويلي دي:

"تر کومه حده پوري چې زما معلومات دي په دې ملک کې دې دننه اول وارد کوي پښتو اکيډمي ته دا شرف حاصل دي. چې هغه د دې کتاب د پښتو اشاعت دپاره خپل کوششونه پکار راوستل⁽²⁾." د "اول وارشاعت" په برخه کې خود بناغلي منصور خبره بېخي سمه ده خو دومره بايد پرزياته سي چې د دې اثر اول وارشاعت د پښتو ژباړه د کوي تر اشاعت 32 کاله وړاندي د يوه بل پښتانه فاضل ارواښاد محمدرفيق حبيبي په قلم سرته رسېدلې وه او د دغې ترجمې يادونه ارواښاد عبدالروف بېنوا په اوسني ليکوال لومړي ټوک 247 مخ کې کړې ده⁽³⁾. ارواښاد محمدرفيق حبيبي د مولانا زين العابدين زوی، د شهيد مولوي عبدالرحيم کاکړ لمسی او علامه حبيب الله کندهاري (حبو اخوندزاده) (رح) کړوسې و. په شلمه پېړۍ کې د افغانستان د ادب او تاريخ د ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند عبدالحي حبيبي (1298 - 1363 هـ ش) او ارواښاد محمدرفيق حبيبي د اکا (تره) زامن دي⁽⁴⁾.

زه د خپل اثر (درنه کورنۍ) تر خپرېدلو وروسته د کندهار د زلميو ليکوالوله خولې خبر سوم چې د ارواښاد محمدرفيق حبيبي په قلم د تتمه البيان پښتو ژباړل سوې نسخه له بناغلي اسدالله خان مشهور په کاکا سره خوندي ده او د سپر کال په

(2) منصور - محمد يوسف - تاريخ الافغان - 6 مخ - 1979 ع، پښتو اکاډميا پوښتو.

(3) ارواښاد بېنوا د دغې پښتو ترجمې د ليکلو کال 1320 هـ ش بللی دی خو زما سره چې د ارواښاد محمدرفيق حبيبي پخپل ليک د دې ژباړې د خطي نسخې کومه پاڼه سته، هورې يې د (مترجم) تر سرليک لاندې بيان په پای کې کښلي دي:-- پېښور حمل 1326 محمدرفيق حبيبي قندهاري. ما ته دا خبره معلومه نه ده چې دا نسخه به د پښتو ژباړې لومړی اصل وي که د هغه دوهم نقل.

(4) د تفصيل له پاره وگورئ: درنه کورنۍ، د دې قلم د څښتن ليکنه، 1382 ش، کابل.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

جنوري کي د دغي ترجمې ټايپ سوي کاپي د گران مطيع الله جان روھيال له خوا کاناډا ته د کتلو له پاره راو لېږل سوه⁽⁵⁾. دا کاپي ما وکتله او د ښاغلي يوسف منصور له چاپ سوي پښتو ژباړي سره مي مقابله کړله. توپيرونه مې په حاشيو کي ورزيات کړل او پر ځينو ټايپي وړانيو او توضيح غوښتونکو ځايو مې لنډي څرگندوني وکښلې او پر څنگ مې د ارواښاد محمدرفيق حبيبي ژباړه او د ښاغلي يوسف منصور ترجمه له فني او علمي اړخه ځای ځای سره پرته کړه.

د ارواښاد حبيبي ژباړه د شپېته کاله وړاندي نثريو ه ښه بېلگه گڼل کېدلای سي. ده هڅه کړې ده چې د پښتو ژبي هغه سوچه اصطلاحات او محاورې پخپله ترجمه کي کار کړي چې د ده په چاپېريال کي يې رواج درلود. د مرستيالو فعلونو په کارولو کي يې د خپلي لهجې تلفظي ځانگړتياوي په پام کي نيولي دي خو دا توان يې بيا نه دئ موندلی چې د عربي ژبي د گرامري جوړښتو له اغېزې څخه ځان وژغوري. دغه راز جوړښتونه د ټکي په ټکي ترجمې ښکارندويي کوي او ټکي په ټکي ترجمې بيا د مطلب اداينه يو څه گرانه (مشکله) کړې ده او په پوهېدلو کي يې ستونزي پېښي کړي دي. په ترجمه کي يې ځيني داسي لغتونه راوړي دي، چې که له اصل څخه سم رانقل سوي وي، نو اوس يې څوک په محاوره کي د استعمال موارد نه سي موندلای او مروجو قاموسو هم ثبت کړي نه دي، لکه: ناتروپ کي يا ناتروپ کي، تنني، انهار، زليلانده، څکل، رڅي کښل، پونجول يا پونځول... او نور. دې کار که د متن پوهېدل گران کړي دي خو نوموړي لغتونه يې د ثبت له امله له مرگه او هېرېدونې څخه راگرزولي دي.

(5) دا کاپي د ښاغلي کاکا اسدالله خان د شخصي نسخې له مخي تهيه سوي ده. د کاکا اسدالله خان فرهنگي احساس د ستايلو وړ دئ چې خپله په بيه راښول سوي نسخه يې د ښاغلي روھيال په واک کي وړيا او بې له کومي ملاحظې ورکړې ده. د دغه شان با احساسه فرهنگيالو کمی دي نه وي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د بناغلي يوسف منصور ترجمه بيا سره له دې چې ځيني برخي يې د ټکي په ټکي ترجمې بوی ورکوي خو په پوهېدنه کې تر دې دوهمې ژباړې اسانه او روانه ده. ده د مطلب د ادائينې په خاطر د اصل جملې سره ماتې کړې او لنډې کړې دي. د ده په ترجمه کې هم د عربي ژبې د گرامري جوړښتونو سيوری ليدل کېږي.

که د ارواښاد حبيبي ترجمه د عربي ژبې د اغېزې له امله ځای ځای بېخونده سوي ده نو د بناغلي منصور دا بيا د اردو ژبې اغېزې زيانمنه کړې ده. ځيني ځايونه د ارواښاد حبيبي عبارتونه محاورې ته نژدې وي او ځای ځای بيا د بناغلي منصور عبارت د پر روان او خوندور وي. د دواړو ژبه د خپل وخت او چاپېريال ښه پوره نمايندگي کولای سي او د متونو د خپرولو يوه گټه هم دا ده.

که د ارواښاد حبيبي په ترجمه کې د علی ای حال (66 مخ) ترکیب، بلده محمدیه (84 مخ)، معسکر (86 مخ)، اکراد (38 مخ)، تحصن (61 مخ)، اشربه (105 مخ)، استخلاف (26 مخ)، زریه (35 مخ) د عربي ډوله ملايي پښتو بڼه لري، نو د بناغلي منصور بهر کيف (105 مخ)، ماتمي پوشاک (57 مخ)، ناکام مهم (61 مخ)، شرافت مکتسبه (126 مخ)، قحط عظيم (57 مخ)، ذليل و کمينه (126 مخ) او خاص کر (63 مخ) ... هم د جملو پښتني جوړه وړ بدرنکه کړې ده او د اردو ځبلي پښتو رنگ يې اخيستی دی.

د ارواښاد محمدرفيق حبيبي دغه جملې نه د گرامري جوړښت له مخي او نه د لغاتو د استعمال له مخي پښتني ايسې:-
"... مورخين په منشاء کې د دې اصل اختلاف لري."

"وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارود مشرق و خوا ته رانقل سوي دي."

"دوی خپل نوی ځای د استوگني، په ياد سره د هغه وادي چې د شام په محکه کې

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ده او غور بې بولي، بللی دی...".

"زړونه د خپل اولس د اسلام و دین ته راوڅکوي".

"په استولو کي د میرویس و اصفهان ته".

د ښاغلي منصور ترجمه هم له دغه راز بېخونديو څخه خلاصه نه ده:

"ده دا دعوی درلوده... چي هغه د عادات په امور و قدرت لري".

په زمانه نامعلوم کښي ځنی باچاهانو دوی د بلاد خراسان په ختیځ کښي آباد کړل".

"... دې خلکو خپل جدید ټاټوبي د غور لمني یعنی وادی غور واقع ارض شام په یادونه کښي د غور نوم ورکړ".

"چي په گران قدر سوغاتو لېږلو د شهشاه ایران نظر التفات ځاتته وگرځوي".

د دواړو په ترجمو کي دغه راز مثالونه د ان د پاسه دي. مایي په دا څو جملو غاړه وایسته.

اوس چي مو په یوه لنډه څېړنه کي د دغو دواړو پښتو ژباړو جوله تریوې اندازې وښووله، بده به نه وي چي د دغه تاریخي اثر د اصل په باب هم یو څه وږغېږم. دا کار مي باید وړاندي لاکړی وای.

تتمه البيان في تاريخ الافغان خه وخت ليكل سوی دی؟

علامه سيد جمال الدين د خپل کتاب د ليكلو د نېټې په باب خه نه دي كښلي خو په متن كې يې يو ځای د عبدالرحمن خان د استوگنې په باب كښلي دي چې "ترننه پوري" په سمرقند كې استېږي⁽⁶⁾. عبدالرحمن خان له خپل اكا امير محمد اعظم خان سره يو ځای په شش گاو او زنه خان كې د امير شېرعلي خان له لاسه تر ماتې وروسته روس ته ولاړ او په سمرقند كې مېشت سو. دغه پېښه په 1868 ع = 1285 هـ ق كال منع ته راغلې ده. سردار عبدالرحمن خان تر 1880 ع = 1297 هـ ق كال پوري په سمرقند كې پاته سو او د دغه كال د څلرمي خور (جمادى الثاني) پر څلرمه تر آمو سيند راو اوښت او مخ پر كابل راوړاندي سو. چې په دې حساب نو د علامه سيد تتمه البيان في تاريخ الافغان تر 1297 هـ ق كال وړاندي بايد ليكل سوی وي. علامه سيد دغه راز د افغانستان د تاريخ لړۍ د امير شېرعلي خان په پاچهې كې پر دغه هيواد باندي د انگرېزي لښكرو پر يرغل او د افغان - انگليس د دوهمې جگړې پر پيل باندي درولې ده. ده د خپل كتاب تاريخي برخه په دې عبارت سره پای ته رسولې ده: "په سنه 1295 كې د روس وفدونه امير ته راتله. په دې سبب و سوسې او اند بښنې انگرېزانو لويانو ته ولوېدې. يو سفارت يې چې له څو كسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امير حضور ته ولېږه. امير په دې سبب چې انگرېز له څو كالو راهيسته هغه كلني موجب بې سببه پر شلولي وه، د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه. پر انگرېزانو دا وضع بده ولگېده په خښم په زښت ظالمانه ورغ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروځو ځاوه"⁽⁷⁾.

(6) د همدې كتاب 90 مخ.

(7) د پښتو باړي ټايب سوی متن - 91 مخ.

تتمه البيان في تاريخ الافغان

د انگرېزانو دا يرغل په 1879 ع = 1296 هـ ق کي پېښ سوی دئ⁽⁸⁾ نو ویلای سو چي د تتمه البيان فی تاریخ الافغان لیکنه هم په دغه کال سوې ده خود چاپ چاري یې تر لیکنی 22 کاله وروسته په 1901 ع کال په مصر کي سر ته رسېدلي دي.

آیا په دې 22 کلونو کي د علامه سید دغه تاریخي اثر د چاپ په لاس کي وکته نه؟ ما ته داسي ښکاري چي د دې پوښتني جواب به "هو" وي. شېر محمد خان گنډاپور د خپل کتاب تواریخ خورشید جهان په 133 مخ کي د میرویس نیکه په باب د بیان په ترڅ کي د یوه عربي تاریخ نوم اخلي او وایي چي په دغه تاریخ کي د میرویس نیکه د وخت پېښي په "شرح وار" ډول بیان سوي دي.

تواریخ خورشید جهان په 1894 ع = 1311 هـ ق کي د تتمه البيان تر لیکنی 15 کاله وروسته چاپ سوی دئ. لیکنه یې، طبیعي ده چي تر دغي نېټې وړاندي ده. ما ته په عربي ژبه کي تر تتمه البيان فی تاریخ الافغان په ها خوا داسي کوم تاریخ معلوم نه دئ چي د میرویس نیکه حالات دي پکښې بیان سوي وي. تر دغه کتاب وړاندي د هوتکي غورځنگ په باب د کرو سینسکي تاریخ خپور سوی دئ (1727 ع) خود دې تاریخ د عربي ژباړي خبره چا نه ده کړي⁽⁹⁾ ځکه نو ما د میرویس نیکه په نامه د ارواښاد استاد عبدالروف بېنوا (1293 _ 1363 ش) د کتاب د دوهم چاپ په سر کي وکښل چي: "له امکانه لیري نه ده چي له دغه عربي تاریخ څخه به مراد د سید

(8) حبیبی، عبدالحی (پوهاند) د افغانستان پېښلیک، 204 مخ، 1353 ش، کابل.
(9) د علامه سید په تتمه البيان فی تاریخ الافغان کي د اصفهان د جگړې په ترڅ کي د هغه افغاني سرتېري له بیان څخه، چي په جگړه کې لاس غوڅ پري سوی او د جگړې له ډگره وتلی و... او دغه راز د اصفهان پر تخت باندي د شاه اشرف هوتک د کښېښتلو پر وخت د چور او چپاو له بېري د اصفهان د ښارو د دوکانو د تړلو... له کیسې څخه (د پښتو ژباړي د ټایپ سوي متن 93_94 مخونه) داسي ښکاري چي علامه سید د کرو سینسکي له کتابه استفاده کړې ده ځکه دا روایتونه له کرو سینسکي پرته بل چا نه وه لیکلي او په را وروسته تاریخو کي د کرو سینسکي له کتابه اخیستل سوي دي...

تتمة البيان في تاريخ الافغان

جمال الدين افغان د تتمه البيان في تاريخ افغان كومه خطي نسخه وي⁽¹⁰⁾ .

زه د ويلو نورخه نه لرم او خبري به گران مطيع الله جان روهيال ته د نورو زياتو فرهنگي هڅو په دوعا پای ته ورسوم. بري دي تل په برخه وي.

محمد معصوم هوتک

اکویل - کاناډا

8 می 2006 ع

⁽¹⁰⁾ بېنوا - عبدالرؤف - ميرويس نيکه - د سريزي 5 مخ - 1384 ش (دوهم چاپ).

تتمه البيان في تاريخ الافغان

خو خبري

د هیواد د ملي شتمنیو د چور، چپاول، عامو قتلونو او نورو وړانیو په اړخ کې د غوايي د دوهم اړودو په لړ کې ملي فرهنگ ته هم داسې زیانونه و او بښتل چې زموږ د هیواد په میلیونونو ټو کونه کتابونه هم له دې تاراک څخه په امن کې پاته نه سوه، چاپ او ناچاپ آثار، دولتي او شخصي کتابتونونه غلا او چور سول. له دې جملې څخه ډېر کتابونه د نورو په لمسون د افغانانو د علم او پوهې د دښمنانو لخوا گاونډیو هیوادونو ته یووړل سوه، هلته ډېر کتابونه حتی په وزن خرڅ او اکثره یې د عطارانو او قصابانو په دوکانونو کې ترې کار واخیستل سو.

د همدې غلا او چور سوو کتابونو څخه یو تعداد هم د کابل د پل باغ عمومي د سپک د غاړې کتاب پلورونکو د کتابونو د خرڅولو او رانیولو بازار ډېر گرم ساتلی و، دا ځکه چې د طالبانو د رژیم په راتگ سره په پلازمېنه کابل کې د وزارتونو په تشکیلاتو کې ډېر بستونه تنقیص او مامورین نور هم د پخوا څخه ډېر د بېکارۍ سره لاس او گریوان سول. په دې کړۍ کې د کورنیو چارو د وزارت یو افسر ښاغلي عمر خان هم د کتابونو په پیروډلو او پلورلو ځان مشغول کړ او د تختو څخه یې جوړیو دوکان گوتی ځان ته برابر کړ.

زه به هم چې کله کابل ته د خپلو کارونو له پاره ولاړم د فراغت په وخت کې به مې د کتابونو په لیدلو ځان مصروف ساتی او کله نا کله به مې یو و نیم د خپلي خوښې کتابونه هم رانیول، د 1376 ش کال د قوس د میاشتې 25 ورځ وه چې د ښاغلي عمر خان دوکان ته ورغلم، د نېکه مرغه هغه راته همدغه کتاب (تتمه البيان في التاريخ الافغان) چې د هیواد د ستر علامه سید جمال الدین افغان تالیف او د هیواد د نامتو پوه مرحوم محمدرقیق حبیبی په قلم په پښتو او دري دواړو ژبو ژباړل سوی و، راته وښوده. خدای سته چې د کتاب په لیدلو ډېر خوښ سوم او دا

تتمة البيان في تاريخ الافغان

مي ښه چانس وگانه چي كتاب د اور له لمبو او سوځلو له توپان څخه په امان کي پاته سوې دئ، کتاب مي له هغه څخه رانيوې د ځان سره مي ژمنه وکړه چي په مناسب وخت کي به يې د چاپولو له پاره هلي ځلي وکړم ترڅو ټول هيوادوال، څېړونکي او ليکوال ځني مستفيد سي.

کوم وخت چي په هيواد کي ښاغلي حامد کرزي د افغانستان په تاريخ کي د لومړي ځل له پاره د برهان الدين رباني څخه په صلح آميزه ډول واک واخيست، د مطبوعاتو آزادي يې اعلان کړه، د کتاب د چاپ په اړه مي د ښاغلي مطيع الله روښال څخه د مرستي غوښتنه وکړه، ښاغلي روښال يې په ورين تندي د کمپيوټر او دوباره د اصل سره د تصحيح چاري پر غاړه واخيستلې، د تحقيق، څېړني او لمن ليکونو چاري يې په کاناډا کي استوگن مهاجرورو، دروند ليکوال او څېړونکي محمد معصوم هوتک تر سره کړې، د ښاغلي هوتک صاحب په وينا د چاپ له پاره يې په جرمني کي د افغانستان د کلتوري ودي ټولني ژمنه کړېده.

زه د دوی ټولو څخه د زړه له کومي مننه کوم چي په لاس ته راغلي امانت کي يې د چاپ ته آماده کولو او په دې لاره کي د ډول ډول ستونزو گاللو ته سينه ورکړې، د دوی ټولو دي کورودان وي، او د کتاب د چاپ مبارکي ورته وایم.

په ډېر ادب

کاکا اسدالله پوپل

د معلمينو کارته، کندهار

1385/11/9

لمری فصل

د دې امت په نامه کي

فارسيون دويافغان بولي، ځکه چې يو وخت بخت نصر دوی بنديان کړي وه دوی غلبلي وهلي او فغان يې کاوه له هغه وخته دا نوم پر دوی کښېښو سو، او دغه رنگه ويل کېږي چې افغان د ساوول⁽¹⁾ د لمسي⁽²⁾ نوم و، د پښتنو نيکه و د خپل نيکه په نامه ياد سوي دي، عام فارسيون دوی اوغان هم بولي چې اولني نامه ته څرمه دی. د هندوستان خلق يې پتيان بولي، ځيني قبيلې د پښتنو لکه اوسېدونکي د کندهار او غزني ځان پښتنو و پښتان بولي. اوسېدونکي د خوست او کورم او باجوړ پر ځان پختو و پختان نوم ايرېدي، که په ژور نظر وکتل سي او په نزدې والي کي د دغو لوړو لفظو دقت وکړه سي دا خيال کېږي چې ريښه د دې ټولو الفاظو يوه ده او افغان و اوغان و پتيان له پختان څخه محرف دي او دا سمه ده چې پختان او پښتان له پاشتان څخه اخیستي سوي دي، پاشتان په نيشاپور کي يو کلی دی. يا له بشت څخه چې يو د خراسان د بناړو څخه دی اخیستی سوی دی او سم د فارسي ژبي د قانونه سره د جمع حروف الف او نون پرزيات سوي دي، ځکه چې دوی په هغه ښهر کي استوگه کوله وروسته تر پرېښودو د هغه ځای په نامه ياد کړه سوه (و) په پښتو او پغتو کي له الف او نون څخه محرف او د نسبت دپاره دی، لکه په عربي ژبه کي چې (ی) ده په جوړېدو کي جمع حذف سوي دي، او احتمال لري چې دا دوه لفظونه د بشيت د لفظ څخه اخیسته سوي دي، بشيت د فلسطين د کلو

⁽¹⁾ ساوول: د شاول په بڼه هم ثبت سوی دی او دا نوم د (طالوت) له پاره کارېږي، طالوت د بني اسرائيلو يو سردار و چې وايي داود (ع) يې په سپاهيانو کي و، (غياث).
⁽²⁾ په کوټه چاپ کي: "د ساوول کړوسی" ليکل سوی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خخه يو کلی دی چي دې احتمال کي دوی له بني اسرائیلو چي وروسته تردې بحث
خني کوو وبولو.

دوهم فصل

د دې امت په نسب کي

دا ټولۍ له ډيرو قبيلو څخه مرکبه ده، لکه غلجي، عبدل، کاکړ، وزيري يوسفزي، مهمند، آفريدي، بنگښ او نوري قبيلې چي دخپل استوگي د ځای په نامه نوميري، لکه خوستي، کورمي، باجوري. د دوی هره قبيله پر ډيرو کامو باندي وېشل سوې ده، لکه: غلجي چي هوتک، توخي، سلېمانخېل، اورياخېل⁽¹⁾ يې ښاخونه دي. عبدل (ابدال) له بارکزي، الکوزي، عليزي، باميزي⁽²⁾ څخه مشتق ده.

هر يو د دغو کامو څخه پر تنو وېشلي سوي دي او هره تنه پر ښاخو وېشلې سوې ده، په سبب د تنگۍ د ځای اوس مور له تنو او ښاخو او هغه چي اړه په هغو پوري لري بحث نکړو، واره دا تنې او ښاخونه و يوې بخيلې⁽³⁾ او ريښې ته رسېږي چي په پښتو يا پښتان سره يادېږي. مورخين په منشاء کي د دې اصل اختلاف لري، ځينو ويلي دي چي دوی د خزر له طائفې⁽⁴⁾ څخه دي چي د کاستبان⁽⁵⁾ د سين پر غاړه او په باب ابواب او شرواناتو⁽⁶⁾ کي استېده، او د اېران و ښارو ته پرله و اوښته چور او چپاو يې کړه، وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خواته رانقل کړه سوي دي.

(1) په کوټه چاپ کي: "اوباخېل" دئ.

(2) په کوټه چاپ کي: "بادين زي" دئ.

(3) په کوټه چاپ کي: "مجتمع" ليکلی دئ.

(4) په کوټه چاپ کي: "د بحر خزر اوسېدونکي" ليکلي دي.

(5) کاستبان = کاسپين.

(6) په کوټه چاپ کي: "شروان ښهر" ليکلی دئ.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ځيني بيا چي په تاريخ خبر نه دي د دوی نسبت و امير تېمور گورگان ته کوي او حال دا چي د دوی نظريه ناتروپوکي او بي رينسي ده ولي پښتانه قرونه قرونه پخوا د تېمور تر وخت په خپلو ځايو کي استېده.

ځيني بيا د دوی د ضحاک⁽⁷⁾ اولاده بولي، هغه ضحاک چي پر دواړو اوږو يې دوه مرغري راوتلي وه او لکه دوه هپيان (افعي ماران) داسي ښکارېده، او د فارس ستیولوجي⁽⁸⁾ کي په دغه سره مشهور دي.

ځيني داسي وايي چي د دوی د آثور کلدان د نسل څخه دي تر داسي حده چي ځيني د فرنگ سياحان دا ادعا لري چي په پښتو ژبه کي د کلدان ژبي څه لفظونه ليدل کېږي.

بله ډله بيا پر دې ولاړ دي، چي د پښتنو طائفه په هغه غرو کي چي ميانخ د اټک د سين او خراسان⁽⁹⁾ دی استوگه لري، د مصر د قبطيانو د نسل څخه دي چي د سوزستريس سره د هندوستان په فتح کي ملگري وه.

بله ډله بيا وايي چي د دوی د بني اسرائيل د اسباطو د نسل څخه دي، بخت نصر وروسته تر هغه چي ډېر يې ځني مړه کړه نور يې په کوهستان غور يا صرف غور کي پڼد⁽¹⁰⁾ کړه. او وييلي يې دي چي د دوی خپل نوی ځای د استوگي په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي ده او غور يې بولي بللی دی، او دغه رنگه پغتو چي

(7) د فردوسي د شهنامي له مخي ضحاک يو ډېر ظالم پاچا و. د ده له اوږو څخه دوه ماران راوتلي وه. دغو مارانو د انسان د سر ماغزه خوړل. وايي ده چي به انسانان ووژل، د سر ماغزه به يې دغو مارانو ته ورکول. ضحاک د فریدون له خوا ونيول سو.

(8) دا لغت به غالباً تيولوجي وي او تيولوجي د مذهبي او ديني چارو پوهني ته وايي.

(9) په کوټه چاپ کي: "د درياي اټک څخه تر کوهستانه پوري" ليکلی دی.

(10) پڼو: --ميشت، استوگن.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د پختو څخه محرف دی بخت نصر ته منسوب دی، نوم یې ایبسی دی. لکه چي دمخه مو بیان کړی دی په فارسي ژبه کي (و) لکه په عربي ژبه کي نسبتې یا داسي دی. وروسته تعداد د دوی ډېر سو پر شاوخوا یې تسلط وموند د دوی او د یهودو په میانځ کي مراسلات او مکاتبات کېده. هغه وخت چي عربو یهودو د اسلام دین قبول کي یو سړی چي خالد نومېده د افغان و الکې⁽¹¹⁾ ته یې ولېږه دوی یې و دین ته د اسلام وبلله، افغانانو هم یوه ډله خپلو مشرانو څخه و استوله چي یوله هغو څخه قیس نامی و چي نسب د ده په اوڅلو پښت پښته د بني اسرائیل و اسباط ته او په پنځه پنځوس پښته و ابراهیم ته رسېږي.

خالد دوی و حضور ته د رسول اکرم (ص) حاضر کړه او د ده و عنایاتو ته یې ورسوله.

مخصوصاً پر قیس خاصي مهرباني. د ده (ص) و سوي، پر ده یې د عبدالرشید نوم کنېښنو او د امیر لقب یې ورکړ. انحضرت (ص) و فرمایل چي دی د دغه لقب قابل دی، د بني اسرائیلو د پاچهانو د نسل څخه دی.

دغه سفیران د مکې په فتح کي د آنحضرت (ص) پر اوږه ودرېده، پوره او بشپړه مړانه یې ښکاره کړه وروسته قیس سره له خپلو ملگرو و خپل وطن ته لاړ، آنحضرت (ص) ده ته د خیر او برکت دعا وکړه او دپاره د ترویج او څرگندېدو د اسلام د دین د خراسان د غور په غرو کي⁽¹²⁾ یې یوه ډله د مدینې د استبدونکو څخه د ده سره ولېږله.

قیس چي خپل وطن ته راو رسېده زښته زیار یې وکښه چي زړونه د خپل اولس د اسلام و دین ته راوڅکوي، هغه و چي مطلب یې تر سره سو او و اړو پیروانو یې د

⁽¹¹⁾ الکی: الکه، مخکه، سیمه، وطن ته وایي.

⁽¹²⁾ په کوټه چاپ کي: "د کوهستان په غور کي" لیکلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

اسلام دين ومانه.

قيس پر څلو پښتم كال د هجرت چي عمر يې اته اويا كاله و، مړ سو⁽¹³⁾، درې زامن يې پر مېنه پرېښووله، ځينو ويلي دي چي د قيس نسب په شاول⁽¹⁴⁾ پوري نښلي چي تر اوسه يې د پښتانه په ښارو كې په ښه توگه ذكر كېږي تر داسي حده چي لويان او غتان د پښتنو زيار كارې چي خپل نسب و هغه ته ورسوي. پښتانه خپله شجره چي بشپړه پروسه پر لري تر اوسه يې په لاس كې ده او هغه شجره انتسال د دوى د بني اسراييلو څخه ثابتوي، سره له دې چي نوکى⁽¹⁵⁾ مشابهت په منځ كې د پښتو او عبراني نه مونده كېږي، هوکې د دوى عقیده چي دوى د هغې ريښې څخه دي سره د دې چي په ميانځ كې د دوى د وطن او د بني اسراييلو د الكې ډېر ځكل⁽¹⁶⁾ پروت دى او وجود د خيبر د دوى په وطن كې ځيني وخت گمان د ځينو پر صحت او رشتيا والي د دې روايت گماري.

ځيني بيا دوى د ارمنيانو څخه بولي چي په شېروان كې په الپان سره مشهور دي، استوگه يې كوله. هغه كليسي (كليساوي)⁽¹⁷⁾ چي په قره باغ كې و شېروان ته نژدې دي او تر ننني ورځې په قندسار سره شهرت لري د دې مطلب تائيد كوي. ډېر ځكل د دغو اطرافو څخه اغوانچ بولي د اغوانچ معنى د دوى په ژبه كې ډېر اغوانه ده.

هغه ارمنيان چي په كنجه او روان او نخجوان او گيلان كې استوگه لري د اغوان په نامه فخر كوي او اغوان والى غواړي، احتمال لري چي د افغان كلمه دي له اغوان يا الپان څخه محرفه وي او وايي چي د قندسار رئيس وروسته تر راتگ دې نوي

⁽¹³⁾ په کوټه چاپ کي: "د قيس عبدالرشيد وفات د 87 کالو په عمر کي "ليکلی دئ"

⁽¹⁴⁾ وگورئ د لسم مخ او له حاشيه.

⁽¹⁵⁾ نوکى: لږ څه، هيڅ.

⁽¹⁶⁾ ځکل: لږ فاصله، لږ لار (پښتو - پښتو تشریحي قاموس).

⁽¹⁷⁾ په کوټه چاپ کي: "عبادت خانې (گر جاوې) "ليکلي دي.

تتمه البيان في تاريخ الافغان

خای ته او استوگه په هغه کي یې قندسار په نامه سره بللی دی چې وروسته وروسته په قندهار سره اوښتی دی.

د دوی له اطوارو څخه دا ښکارېږي چې په وخت کي د هجرت د اولني ځایو څخه و اوسني الکې ته دوی نصاری وه او وروسته یې د اسلام دین قبول کړی دی ولي تر ننني ورځي پوري ځیني عادتونه د خپلو نیکه گانو په دوی کي موندنه کېږي لکه شکل د صلیب، پر مخ ډوډی ټکول.

د ځینو قولو نه چې بیان مو کړه که څه هم له صحته څخه پر مخ خلاص نه دي بیا هم قندهار له قندسار څخه محرف بلل دلالت پر دې کوي چې د دوی معلومات په تاریخ کي لږ وه، ولي قندهار له خورا پخوانیو ښارو څخه دی چې ذکر یې په مهابران چې د هندوانو د متیولو جی کتاب دی سوی دی، ځیني دا وایي چې دا طایفه له پخوا څخه په دې سبب چې د نورو طائفو څخه بېل وگنل سي په دغه غرو کي اوسېده حتی چې د سکندر رومي سره یې جنگونه کړي دي، بلکه د گشتاسپ په وخت کي موجوده د سجستان په ولایت پوري تړلي او د مشهور رستم تر فرمان لاندي اوسېده، هر کال یې د خراج په نامه لس د غویو پوستونه ده ته ورکوله، وروسته پرده ورپورته سوه او له خراج په نټه وکړه. تر څو چې د هغه د خوا دوهم وار مغلوب کړه سوه.

الحق چې دا امت اصلاً ابرانی⁽¹⁸⁾ او د دوی ژبه له زند و استا څخه اخیستې سوي ده چې فارسي پخوانۍ ژبه یې تر اوسه په خولو کي ده، وروستني مورخین لکه فرنیسیس لورمان او نور هم د دغه نظریې ټینگار کوي⁽¹⁹⁾.

⁽¹⁸⁾ له "ابراڼی" څخه به مراد غالباً آریانی وي (مرتب).

⁽¹⁹⁾ په کوټه چاپ 24 مخ کي تر "ټینگار کوي" وروسته لیکل سوي دي: "مولانا د نورمان په رایه د اعتماد کولو وروسته دا خبره کړېده چې ژند او اوستا څخه چې په پښتو ژبه کي کوم مشابهت لیدل کېږي هغه د افغانانو د ابراني کېدو دلیل نه سي ثابتېدای، هغه د

درېم فصل

پيل د سلطنت او ولاړه د يوه زعيم و پاچهي ته

دا امت فطرتاً زړه ور، جنگي او توريالی دی، پردی سلطې ته هيڅ کله سر نه کېننه کوي، د محمود غزنوي او چنگېز تاتاري او تېمور گورگاني په وخت کې سره له دې چې بشپړه غلبه يې پر موندلې وه، بيا هم تبعیت د دوی د هغو دپاره هيڅ کله د خطرې خالي نه و، همدغه رنگه هغه وخت چې د دوی ملک د هند او فارس په ميانخ کې ووېشل سو تل يې ملا و ضرر ته د مستولي حاکمانو ترلې او ورته غلې وه چې د فتنو او روڼه بل کې، کله کله غلجو د محمود غزنوي پر چوڼۍ لاس اچاوه په تاراک يې وړه او يو وخت يې هم د غزني پر ښهر غلبه ميندلې ده يو طائفې له دوی نه په دهلي کې هم پاچهي کړې ده.

لوی شاه عباس چې پر قندهار بری ومونده غلجي او عبدال (ابداليانو) يې اطاعت ومانه وروسته چې يې د هغه د حاکم څخه ظلم وليده د ابدالي ټولۍ څخه يې سډو و شاه ته ولېږه چې شکايت ورته وکي.

سډو چې ورو رسېده او وروپې شکايت يې عرض کړ، پاچا د ده و فصاحت ته حيران لار، د ده د خوښي دپاره يې هغه حاکم بېرته کې او دی يې پر ځای وټاکه، سډو د خپل حکومت په وخت کې په عدالت او ښه سلوک سره ژوند کاوه، د ټولو پښتنو زړونه يې ساتلي وه تر داسې حده پوري چې پاتېده د حکومت د ده په اولاده کې له ضرورياتو شمېرل کېده.

پرانيانو تر لاس لاندي کېدو له کبله پيدا سوېده، رښتيا همدا دئ چې افغانان د حضرت يعقوب (ع) له اولادې څخه دي، د کتاب په آخر کې به لنډه رڼا و اچوله سي."

تتمة البيان في تاريخ الافغان

دا ښه عقیده ددوی و داسی حد ته ورسېده، چي که له اولادې څخه د سدو د کام یو وگړی وژلی وای په قصاص یې نه رساوه او که د کام یو وگړي پر یوه له اولادې څخه د هغه توره کښلې وای په قتل محکوم کېده.

د سدوزو کام د سدو له نسله دی، احمدشاه بابا چي بیان یې وروسته راځي له همدغه کامه دی، د شاه حسین په عصر کي چي د ابراني صفوي پاچهانو وروستنی پاچا او په 1106 کي پر تخت کښېنستلی دی د غلجو کام چي په کندهار او خوا و شا کي استېده په بغاوت و خوزېده، د شاه حسین د دولت رجالو هر څومري چي زیار و یوست بېله دې چي لمبه د فتنې ښه غوړېده بله نتیجه یې لاس ته نه ورغله، وروسته تردې چي زښته ډیري حیلې یې وکړې، گرگین خان گرجی یې د قندهار په حکومت ولېږه، گرگین پخواله دې نه په گرجستان کي حاکم و، څرنگه چي پر پاچا یې بغاوت کړی و پاچا نیولی و دده د گناه دپاره یې دا کفارو غوره کړه چي دی د عیسی د دینه راواړوي او د حضرت محمد (ص) په دین یې مشرف کړي.

گرگین خان په ښه تدبیر او دوران د بشي او دروندتیا سره شهرت لري پاچا دی د کندهار په حکومت مقرر کړ. شاه داسي گڼله چي د هند تمپوري پاچهان و دې اور ته خاشې وراچوي ځکه یې شل زره ابراني لښکر سره له یوې زړه وري هونسیاري توریالی ډلي د گرگین خانه سره ولېږله چي د پردو د شرارت او مداخلې لاس ونیسي.

گرگین خان چي شا او خواته د قندهار ورسېده فتنه لټوونکي یې مخي ته ور وواته اطاعت یې وکی، گرگین دپاره د دې چي دوی حتماً متواضع کي خورا بهرحمي او زښته خشونت یې ورسره وکړ، نامتو وگړي یې ذلیل کړه، غښتلي یې بېواکه کړله، مشران او لویان یې په بند کي واچوله، وروسته یې ظلم تر داسي

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خايه ورسېده چي د سهلو ووت، د کندهار خلقو يوه ډله د شکايت په توگه اصفهان ته ولېږله چي د ظلمو ويره لته و شاه ته مخامخ څرگند کي، اصفهان ته چي ورسېده زېږته زيار يې وکېنه چي شاه ته ورسېږي او شکايت عرض کي، وروسته تر ډول ډول خيلو يې له حاجبانو چي د شرق په ملکو کي اساس د ظلم باله کېږي او همدغه سبب دی چي د امراء او مامورينو لاسونه يې درعيتو پر حقوقو وراوږده کړي او هم تر ننه ورځي پوري په دغه ډول پاته دي، ځانونه تېر کړل شاه ته ورسېده او د ویر دفتر يې ورته خپور کړ.

په دې وخت کي دوستان د گرگين خان د شاه په مخ کي ولاړوه، د دوی شکايت يې و شاه ته دورغ څرگند کي او و شاه ته يې داسي ښکاره کړه چي دوی غواړي لکه گرگين خان غوندي يو پوه انضباط درلوونکي حاکم څخه ځان خلاص کي بيرته هغه پخواني حال ته هڅه لري.

هغه و چي له شاه څخه يې بې له قهر او خنیم بل څه وانه ورېده، نا اميده په مات زړه بيرته د وطن پر خوارا روان سوه حال يې خپلو اقوامو ته راوړ او څرگند يې کړه.

والي سړي پسي اچولي وه له حاله يې ځان خبر کي په زړه کي ورته غل و، فرصت يې کوټ، و هغو وگړو ته چي په شکوه کي داخل وه په تېره بيا ميرويس چي په حسب او نسب کي د بشپړ شهرت مالک او سرېږه پر هغه د يو زېږته لوی کام مشرتيا يې درلوده او پر دې ټولو برسېره د ښو اخلاقو، د فصیحي ژبي او تېره فکر خاوند و په قام کي يې زېږت عزت او احترام درلود، کلکه سزا ورکي.

څه زمانه وروسته والي د ظلم چپلاخه پر ميرويس پورته کړه دی يې اصفهان ته ولېږه د هغه ځای واک درلوونکو ته يې وليکل چي يوازینی د فساد وسيله او د فتنې لټولو دغه سړی دی، څو دی بندي نه سي او د بيرته راتلو و کندهار ته منع نه

تتمة البيان في تاريخ الافغان

سي په ملک کي آرامي امکان نه لري.

گرگین خان د میرویس په استولو کي و اصفهان ته سهوہ سو، ولي دی پوهېده چي د ارتشاه هڅي د شرق د امراء په زړو کي ځای نیولی دی و مقصد ته رسېده یا پاتېده په رشوت ورکولو یا نه ورکولو پوري اړه لري په استولو کي د میرویس و اصفهان ته گواکي گرگین خان په خپل لاس ده ته موقع ورکي چي رشوت وبندي او خپل مطلب تر سره کي. میرویس چي اصفهان ته ورسېده په لږ مده کي د حکومت له طرز، د شاه د ناتروپو کي⁽¹⁾، عاقلې او د واکدارانو د نفاق خبرونه وله راغله، ځکه یې د گرگین د ډیرو غلیمانو سره دوستي و اچوله خو چي یې فرصت د پادشاه و حضور ته و مینده و اړه خبري یې چي له ځانه سره راوړي وې یوه یوه یې د شاه و غوړو ته ورسوله، دده هونسیارو خبرو او خواړه بیان د شاه نظریه رارځي کنبله⁽²⁾، او نور واکداران خو یې پخوا لا په رشوت د ځان کړي وه ځکه څومره وخت تېر نه سو چي د شاه حکومت د واکدارانو په ډله کي رسماً مېشت سو، وروسته تر دې چي بشپړه آگه سو چي د اېران دولت څرنګه ناتروپو کی او چاري په څه ډول وړاني دي نو یې د کندهار د تګ هوډ وکړ.

په کوتي کي یې هسک فکرونه درلوده چي د افغان هیواد به د اېران د څپې خلاصوي.

په عین حال کي یې دا خیال وکاوه چي ورگډېده په دوني⁽³⁾، لوی کار په تلوار ښه نه دي نو یې په هوډه د حج د سفر، له شاه نه رخصت و اخیست چي مکې ته ورسېده، دا یې مناسبه وگڼله چي د اهل سنت د ملایانو څخه فتوی واخلې چي جګړه د شيعه

⁽¹⁾ ناتروپو کی: قاموسونو نه دئ راوړی. ښایي د بې عقل او بې کفایت معنا ولري؟

⁽²⁾ رارځي کنبله: ځان ته راجلب کړه.

⁽³⁾ دوني = دومره.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وه سره واجب ده، او په دې سره خپل کام د شاه پر شيعه دولت راو خوره وي.

د حج مناسک يې ادا کړه او فتاوی يې لاسته راوړې، اصفهان ته رهي سو، مسئله يې د شاه نه پته ساتله او په ښکاره يې شاه ته زښته اخلاص څرگند او په دې وخت کې نابيره يو عجيبه پېښه سوه په تېره بيا د ده د مقصد د پر مختلو دپاره لو وسيله بلله کېده، هغه دا ده چې د يوه کام نامعلومه ارمنی سړی و چې په ځينو شرقي ژبو هم پوهېده او د روس د دولت دپاره يې په عثماني هيوادو کې د پر خدمتونه کړي وه، د پطرس کبير امپراطور روسخه يې وغوښته چې دی د سفير په ډول د شاه و دربار ته ولېږي.

څرنگه چې ده ښه خدمتونه کړي وه امپراطور د ده هيله ومنله، د اېران دربار ته يې د سفير په توگه واستاوه سربېره پر دې د ښه خدمتو په بدله کې يې ټول هغه تجارتي مالونه چې په ده اړه درلوده د گمرک د محصوله معاف کړه. نوموړي سفير يوه لو ډله د سوداگرو ارمنيانو يې پر ځان راغونډ کړه د اېران و لور ته روان سول و اېران ته چې نژدې سوه سفير ځان په دې سره مشهور کی چې دی يوله اولادې څخه د ارمن د پاچهانو دی. ميرويس د دې سفير ورود و اېران ته د خپل مقصد دپاره يوه ښه وسيله ولله، په ټولو جرگو او ټوليو کې يې په برملا او پته دا ويله چې نصرانيون غواړي گرجستان او ارمنستان د شاه د لاسه وباسي او دا هم يقين دی چې گرگين خان د کندهار حاکم په دې کار کې زښت لوی وساطت لري.

څرنگه چې گرگين خان په دغو شپو کې مسلمان سوی و، دې وينا د خلقو په زړو کې ځای ونيوه د دولت د واکدارانو زړه ته ولوېده هوډه يې وکړه چې گرگين خان سره کښېکاږي، زمول يې کې، بيا هم د هغه له غښتلي اوږې او له ثبات څخه په قندهار کې په اند پښه کې وه له بغاوته يې بېرېده ځکه يې ميرويس بيرته خپل ملک ته ولېږه، که چيرې گرگين غاړه په عصيان لکه کې ميرويس به د پخوانۍ دښمنۍ له امله د ده په مقابله کې ولاړ سي، اوس نو ښه وگورئ د شرفيونو د رای و ضعف او اضطراب ته د فکر چې ترننه پوري لاسته دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ميرويس چي کندهار ته ورسېده د گرگين د غيظ او غضب اور په لمبو سو د ده د وژلو د پاره يې لوبي پتلې، ميرويس ته يې مرکه ولېږله، ده د لور يې د خپل زوی د پاره هيله وکړه ميرويس وپوهېده چي دا د خنم سره ميشته د گرگين غوښتنه زما قدر کموي، د پښتنو يوه جرگه يې جوړه کړه حال يې ورته بيان کي، پښتنو چي دا وارو بده زښته په قهر سوه دا يې غوره کړه چي ميرويس دي په مقابله ولاړ سي، او له خپله شرفه څخه دي مدافعه وکي، ميرويس چي حال داسي وليد خورا خوشحاله سو بيا يې هم دوی په صبر او تاني سره امر کړه ويې ويل ښه دا ده چي زمري د بيدو په حالت کي مړ کو، که غواړئ چي مقصد لاس ته راوړی ثبات او استقامت ضرور دي، پر ما بشپړ اعتماد او بروسه ولړئ، ژردی چي له غليمه به کسات وکارم، دي لوړنيو خبرو د دوی زړونه پوره کړه په ډوډی او مالگه، توره او قران يې قسم وکي چي ده ته به اوږه ورکوي، او له اطاعته به يې سر نه پېچي او دا يې وويل:-

هر هغه څوک چي له دي معاهدې وگرځي ښځه يې پر ده طلاقه ده.

ميرويس يوه ښايسته خادمه درلوده چي په خپل کور کي يې لو کړې وه، په دې نامه چي ده خپله لور ده و گرگين خان ته يې ده د زوی د پاره ازدواجاً ورو لېږله او خورا خوشحالي يې وکړه، دا يې ښکاره کوله چي د گرگين خان سره پر مخ دښمني نه لري، د ميرويس دې حرکت عقده (په اصل کي حقد ليکلې دي) او حسد د گرگين د زړه بشپړه ويوست بلکه بروسه يې بېرته؟ سوه څو ورځي وروسته ميرويس د ښهر د باندي په يو باغ کي د مېلمستيا محفل جوړ کي گرگين يې سره له خپلي ډلي راوباله د دې مېلمستيا خورک او چښن د زهرو او گندهيرو کتوري وه چي د سافي محفل ميرويس له خوا و مېلمنو ته ورو بشل کېده.

امراؤ او پاچهانو لره دا هيڅ معقوله نه ده چي يو ځله پر سړي ظلم وکي حق يې وسوځي بيا بيرته پر دغه سړي بروسه وکي په خپلو لويو چارو کي يې د ځان ملگری کي، ولي کين چي يو ځله په زړه کي ځای ونيوه لږ داسي پېښيري چي بيرته

تتمة البيان في تاريخ الافغان

له زړه ووزي.

هغه و چې ميرويس په خپله د گرگين کالي واغوسته او نورو پښتنو د گرگين د ملگرو لبا سونه په غاړه کړه وروسته تر لمر لو بدو په ښهر ورننوتله پر قلعه ساتونکو يې حمله وروپه، دا نور پښتانه چې د ښهر په شاوخوا کي غلي وه سره له واره ځايي استبدونکو د دوی سره گډ سوه پر ورغله په دې شخړه کي هغه چې وتښتېده، وتښتېده پاته يې واره د پښو واچوله قلعه يې ونيوله رغ يې وکړی:-

امان د هغو په برخه دی چې د گرگين وگړو ته يې ځای ورنه کړی، په دغو ورځو کي گرگين شپږ سوه مېړه د ځينو کامونو د ترټولو دپاره د ولايت شا او خوا ته لېږلي وه په داسي حال کي چې ډيري اولجې يې له ځانه سره راوړي وې کندهار ته راوړسېده په توپ او توپک جگړه ومنسته زړه وړان د پښتنو چې له اصل حاله خبر سوه ناڅاپي جگړې ته يې پيل وکړ ميرويس په خپله د پنځه زره مېړو سره د شخړې ډگر ته ورغی، د دوی پښه يې په جگړه کي ښه و نجتله دا شخړه درې ورځي اوږده سوه پښتنو داسي مړانه وکړه چې د ستايني وړ ده، هغه و چې د غلیم لښکرمات سو، صرف دوني يې وکړای سواي چې ځانونه د زمرو د منگلو څخه وژغوري او د خراسان لارواخلي.

هلته چې ورسېده او خبر يې ورکړی د ايرانيانو غږ وروږد واخيست، د کندهار غولۍ چې له غلیمه پاک سو، ميرويس د کامو مشران راغونډ کړه د خطيب په څېر ولاړ سو د آزادۍ په ښېگڼو او اسارت د سختيو او ناوړه نتيجو په شاوخوا کي يې ويناوي وکړې استرېل يې⁽⁴⁾، وويل:-

که تاسي زما سره ملگري سئ او کلکه اوږه راکئ په لږ وخت کي به د ذلت غاړوندي له غاړو وکارو او د عزت جنډه به جگه کو، د شيعه ابران د سلطې څخه

⁽⁴⁾ استرېل يې = په پای کي يې.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

به په کورته خلاص سو.

وروسته يې هغه فتواوي چي د شيعه وه د جگړې د پاره يې پخوالاد مکې د ملايانو څخه اخیستي وې رامنځته کړې او په لور رغ يې وويل:-

هر هغه سړی چي اېران بنه بولي او د دوی تر سایه لاندې يې ژوند خوښ وي د استوگي هيله دي زموږ په هيواد کي وشلوي، ولي د ده ژوند بيا زموږ سره نه سي کېدای او نه زموږ دوستي او خپلوي د ده سره کېږي، د کامو مشران ورسره مله سوه د ټينگار د پاره يې قسمونه واخيسته.

وگوره !

دغسي دي د خرم او فضيلت خاوندان چي د خپل ملت د آزادۍ د پاره ځانونه په خطر کي اچوي او په بدله کي يې له خیر له ذکره بله هيله نه لري نه داسي لکه دني⁽⁵⁾، او بې همته خلق چي د شهوت په سين کي غوټه وي خپل هيواد او ملت د خورا کښته قيمت په بدله کي پر پردو خرڅوي.

د پښتنو د اتحاد خبر چي شاه ته ورسېده پر ځای د دې چي يو وتلی لښکر يې د دوی د ترټني د پاره وړلېږلی وای، محمد جامي خان يې ولېږه چي ميرويس او د هغه مله تهديد کي، نوموړی سفير چي کندهار ته ورسېده، د اېران د لويي او غښتلتيا په باب کي يې اوږدې اوږدې ويناوي وکړې، ميرويس يې وپراوه چي ستا دا اقدام به يوه ناوړه نتيجه وښندي.

ميرويس په ځواب کي وويل:-

(5) دني: بې همته، ټيټ.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

تاسو داسي گنلهې ده چي عقل او هوښياري يوازي د عياشانو او بدايانو په کوټيو کي⁽⁶⁾، سته د افغانستان د غرځنيانو په کوټيو کي نسته ده که د شاه دا د لاسه کېدای چي پر موږ بری ومومي ستا رالېرلو ته اړي او ودي ناتروپوکو کاواکه⁽⁷⁾، ويناوو ته څه حاجت و، دغه بې وويله سفیر بې بندي کی، سره له دې بيا هم شاه له خپله درانه خوبه و بین نه سو، د لومړي سفیر د بنده چي خبر سو دوهم سفیر بې ورو لېږه، دا سفیر محمد خان نومېده د هرات حاکم و.

محمد خان د ميرويس پخوانی دوست و د حج پر لار يې هم د ده سره ملگري کړې وه، دوهم سفیر چي کندهار ته ورسېده ميرويس دی مخاطب کی ورته وېي ويل:-

که د پخواني صحبت او محبت پاس په ميانخ کي نه وای خورا کلکه سزا به مي درکړې وای، بايد وپوهېږي چي پينستانه مرونه چي يو ځله د مرييتوب له اوره خلاص سو بيا ځان په هغه اوره نه سوځوي، د زمري له غاړي چي غاړوندي وووت بيا په دام کي نه کېنېوزي او کېنلې توره تيکي ته نه ځي، ژردی چي ستاسي هيواد به مغلوب او دولت به مو سکوت سي، وروسته يې امر وکی چي بند ته يې واچوئ.

د اېران د دولت واکداران وپوهېده چي سفيران لېرل څه گټه نه لري بله چاره بې جگړې نسته، د خراسان حاکمانو ته يې خبر ورکی چي لښکر پر وروباسي، او پر پښتنو باندي هجوم وروړي.

څو پرله پسې ماتې د خراسان لښکرو ته ورکړه سوې، وروسته وپوهېده چي د پښتنو د ريښو کېنلو دپاره يوازي د خراسان لښکر کافي نه دی نو يې يولو لوی لښکر سره غونډه کی د خسرو خان تر لاس لاندي يې ولېږه، خسرو خان د گرگين

⁽⁶⁾ په کوټيو کي = په سرونو کي.

⁽⁷⁾ کاواکه = کمزور.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وراره او په زړه وري او غښتلوالي کي تر خپل اکا پاته نه و.

قيادت د عسکرو چي ده ته و سپارل سو ، مطلب دا و چي د خپل اکا د کسات اخیستو دپاره به دی ښه جگړه وکي بری به راوړي. حماطله او اهمال⁽⁸⁾، بېله دې چي سړی په جگړه کي اچوي او خلاصېده له هغه نه بيا زښته گران وي بله گټه نه لري.

هغه و چي خسرو خان د ميرويس سره د جگړې په ډگر گډ او د شخړي اور بل سو ، په دې شخړه کي ميرويس ماتې وکړه خسرو خان د کندهار ښهر قلعه بند کی د قلعه ساتونکو د خسرو خان څخه دا غوښتنه وکړه په دې شرط چي مور ته امان راکې ښهر به دروسپارو ، خسرو خان دا شرط ونه مانه.

څرنگه چي پښتنو چاره په ځان حصر وليده لاس يې د جگړې سامان ته و اچاوه هره ورځ يې پر محاصرینو پرله پسې حملې وروړې له بلي خوا ميرويس تیت عسکر راغونډ ول او د دباندي له لوري يې پر غليم څپې وروړې، تر هغه چي د خسرو خان خوراکه تمامه سوه ، ناچاره سو محاصره يې پرې ښووه پر ميرويس يې مخ ورو ونيوه په نتيجه کي خسرو خان مقتول سو او د ټوله ايراني لښکره څخه چي په شمېر پنځه لس زره مېړه⁽⁹⁾، وه زياتي تر پنځه سوه مېړه روغ ونه واته، دا دی د کبر او غرور عاقبت.

د اېران شاه بيا نوی لښکر سره غونډ کی د محمد رستم خان تر جنډی لاندي يې ورو ولېږی، دا ځل يې بيا بشپړه ماتې په نصيب سوه او په مخ کي يې څوک نه سوه پاته وروسته ميرويس وفات سو ، دوه زامن ځني پاته سوه چي د لوی زوی عمر يې تر اتلس کاله زيات نه و ځکه پښتنو د استخلاف حق د ده وروور مير عبدالله ته ورکی حکومت يې ورو سپاره.

(8) اهمال: ځنډ ، بې غوري؟

(9) په کوټه چاپ کي دارقم "25 زره مېړونه" ليکلي دي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

مير عبداللہ د ابرانیانو سره د روغي هڅه درلوده، پښتانه په دې باب کې نه وه ورسره مله، بلکه نته به یې کوله، او ویل به یې:-

"که دوني غښتلی نه یې چې د خپل ورورد جگړه کولو توریالی ځای دي ونیسې دوني⁽¹⁰⁾ وکه د روغي په خنډ کې زیار وکاره.

میر عبداللہ د دوی وینا وانه روپده د خپلو څو مصاحبینو سره یې مرکه وکړه دا غوره کړه سوه چې یو څو مېړه د خپلو معتمدینو څخه د ابران دربار ته ولېږي او سم له دې درو وروستني شرطو سره روغه لاسلیک کې:-

1. شاه چې له کندهاره خراج اخلي بیا به یې نه اخلي.
2. د ابران لښکر به په کندهار کې نه اوسي.
3. د امارت وراثت به د میر عبداللہ په کورنۍ کې محصور وي.

د پښتنو مشران او لویان چې له دې نه اګه سوه ډېر په قهر سوه، له ده نه خواپوته سوه، د میرویس لوی زوی محمود چې د نجابت او مېړانې نخښې یې په تندي کې ښکارېدې، د تېري په سبب چې اکا یې پر حق د ده کړی و خپل اکا لره یې په زړه کې کینه درلوده، په دغه وخت کې یې څلوېښت مېړه له ځانه سره مله کړه، د اکا په کور ورننووت په داسې حال کې چې هغه خبر نه و مړ یې کی، دا نور پښتانه چې له دې نه خبر سوه دی یې د ځان مشر او حاکم ومانه او د کندهار شاه لقب یې ورکړ، همدغه وخت کې ابدالي آزادخان را ولاړ سو د هرات ښهري یې ونیوه د استقلال جنډه یې هسکه کړه چې د خراسان پر علاقه چې د ابران حکومت اخیستې وه حمله وروړي.

⁽¹⁰⁾ دوني = دومره.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د اېران حکومت د پرش زره لښکر د صفي قليخان تر قيادت لاندې د دوی د ترقيتي دپاره وروخوزاوه، دوی هم په مقابله ورغله، له سهار څخه تر ماپنښنه پوري د شخړې اور بل و، مگر غالب او مغلوب معلوم نه سو.

داسې سهمناکه او درنه جگړه وه چې د اېران توپچيان په شک کې ولوېده، وروسته يې د خپل او پردي بېلېده نه سواي کولای د توپو خولې يې مخ پر خپل سپاره لښکر راوگرزولې د اېران لښکر دا د جگړې د لوبو يوه لوبه وگڼله څرنگه چې دوی پوهېده چې پښتانه توپونه نه لري هغه و چې د اېران لښکر په خپله سره تیت او پرک سو.

پښتنو دا موقع غښتتمت وبلله حمله يې پر وروړه د اېران لښکر يې پر مخ مات کي صفي قليخان يې سره له زويه او نور اتيا زره⁽¹¹⁾ اېراني لښکره ټول تر تبغ وکښه واړه د جنگ وسلې سره له شل توپه د تورياليانو پښتنو لاس ته ورغله، د دې واقعي له لامله آزاد خان بشپړه لاس د هرات پر ولايت وموند، لکه په کندهار کې چې د غلجو د حکومت جنډی ورپېده په هرات کې د ابدالو د حکومت جنډه جگه سو.

په دې ميانخ کې سني گړديانو د تاراګ دپاره پر اېران څپه وروړه، په دننه هيواد ورننواته تر داسې حده چې د اصفهان دېوالو ته ورغله له بلي خوا مسقطی عرب سره وپونجېده د فارس د خليج جزيرې يې ونيولې او پر څنډو يې تسلط ومونده.

د کندهار شاه محمود چې د اېران د دولت له چارو او د اېران د امر او د ناترو وړو کو عاقلو او اختلاف د فکر، لکه چې تر ننه پوري چې د شرق په واکدارانو کې سته دي، آگه سو د هغه د پاچهي هيله يې وکړه خپل لښکر يې د جگړې دپاره د کرمان

⁽¹¹⁾ په کوټه چاپ کې دا رقم: "ته زره" ليکلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

له لاري سره له هغه چي اوبه او شنګيا⁽¹²⁾ يې نه درلوده وروخوزاوه.

کرمان ته چي ورسګيده څرنگه چي د هغو په غفلت کي يې حمله وروړې وه هغو د جگړې توان په ځان کي ونه لیده، بنهر يې بې له جگړې ورو سپاره. لښکر و لکه چي د شرقي بلکه غربي بري موندونکو عادت دی د اهاليو په چور يې لاس پوري کي.

وروسته د ابران شاه د بندر عباس والي لطف عليخان ته امر ورکي چي د پښتنو سره په جگړه ولاړ سي او دوی له هيواده و باسي، والي د جگړې ډگر ته ولاړ هغه و چي په لومړي جگړه کي پښتنو ماتې وکړه بې له هيڅ ځنډه چي پر لاري يې وکي کندهار ته ورسېده.

په دې وخت کي د کرمان د اوسېدونکو حال لکه د هغه چا داسي و چي له توبن څخه اور ته پناه وړي، وروسته د ابران لښکر داسي حال پر دوی ورووست چي دوی شکمن سوه چي آيا د پښتنو د بري سختي درنې وې او که مرسته د دوی د خپلو حکومته سره د سهلو وتلې وه.

لطف عليخان وپوهېده چي مير محمود دوهم ځل حمله راوړې، ځکه يې د لښکر په غونډېدو پيل وکي، ذخيري او د جگړې وسلې يې په شپراز کي کوترم⁽¹³⁾ کړې، د وخت اقتضا دغه شی وه يا د جگړې د تياري انتظام ښه نه و، خبره دا ده چي پر اهاليو زښته ظلم وکړه سو، مالونه يې ترې واخيسته، حيوانات يې د خپلو چارو دپاره ترې نه ضبط کړل. د لطف عليخان غليمانو دا حال د ځان دپاره يو پخه وسيله وگڼله شکايت يې و شاه ته وکي، شاه دی د لښکر له مشرتابه څخه بيرته کي، هغه و چي ټوله سره تيت او پرک سوه هرې خواته چي يې زړه غوښته ولاړه.

⁽¹²⁾ شنګيا: شنه گياه، و اښه.

⁽¹³⁾ کوترم: راغونډول.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وگورئ و حال ته د دونانو⁽¹⁴⁾ رذيلانو او خاينانو د وطن او ملت چي څرنگه د خپلو کوچنيو غرضو او دښمنيو او دپاره د خوښېدو د يوه سړي د لښکر چي د وطن او ملت د ساتني سبب دی د تفرقي موجب وگړزېده، هغه پر دې تفرقه مرتب سوه وروسته به يې بيان وکړ سي په دې وخت کي ابداليانو د خراسان د پېر ښارونه ونيوله او نزدې و چي د مشهد ښهر يعني پخوانی طوس دي هم ونيسي. د دې فتنو په منځ کي يوه زښته درنه زلزله د تېرېز په ښهر کي وسوه، چي اتيا زره نفره يې تر خاورو لاندي کړه، او داسي تياره سوه چي د لمر روښنايي نه معلومېده، د لمر سترگه لکه سور مس داسي ليده کېده. عامو خلقو دا د خدای قهر او غضب وباله، او پيل يې د آسماني بلاوود نزول وگانه، ډول ډول لوبي يې وکړې چي رازراز فسق او فجور او نور منهيات ورک کړي، ملايان او مشايخ په کوڅو کي گرزېده وگړي يې په استفغار امر کوله، منجمينو قطعي حکم وکړ چي دا پېښه د اصفهان د ويرانېدو نخبه ده، هغه و چي عقلونه په وحشت کي ولوېده، پرافکارو تياره وغورېده، زړونه بې سېکه سوه، همتونه کورنگ⁽¹⁵⁾ سوه، تر داسي حده چي دا لوی ملت ټوله و مرگ ته منتظر ناست وه، د ژوند او خلاصېدو يې هيله کېښلې وه.

اوس نو ښه فکر وکړئ د ناوړه مزخرفو عقيدو او هغه نتيجې چي ترې زېږي لکه د نفس ضعف، بې همتي، له کاره او چارو د لاس اخيستلو ضرر وگورئ.

په 1135 هجري کال کي مير محمود دوهم ځل د کجستان له لاري تر کرمانه پوري د پنځه ويشت زره لښکر سره مخ راوگرځاوه بې له هيڅ زحمته يې کرمان ونياوه، اما د قلا نيول چي حکومت پکښي ناست و، ونه سوه، په بدله کېښي د دوه نيمو زرو تومنو يې د قلا ساتونکو ته ورپرېښوو، هر تومن له نيم انگليسي پونډ سره برابر دی، د خلقو په فکر او عقیده کي دې ځای نيولی و چي محمود د اېران دپاره د

⁽¹⁴⁾ دونان: کم همتان، ټيټ خلق.

⁽¹⁵⁾ کورنگ: کمزوري

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خدای (ج) غضب دی، او لکه علما و او منجمینو چي ویلي وه دی یې د اصفهان د ړنگېدو موجب بللی و، محمود د یزد د نیوو دپاره ملونه راوگرزوله مگر کامیابه نه سو، هغه خوا یې ایله کړه پر اصفهان یې مخ ورنیوه.

اصفهان ته چي نزدې سو شاه دوه ایلچیان ورو لېږله هیله یې وکړه چي که دوی د چور او چپاونه لاس ونیسي په بدله کي به یې پنځه لس زره تومنه ورکي.

له دې پېښي نه محمود وپوهېده چي ابرانیان یې سپکه دي او په زړو یې بېره ننوتلې ده ځکه یې په سفیرانو کي خیال ونه کي د کلناده پر لور چي له اصفهانه دوه پرسخه لیري کلی دی روان سو او عسکري یې هورې واچول، څرنگه چي وپوهېده چي جگړه دده او د شاه په منځ کي هم په دغه ځای کي پېښېږي د لښکر پر خوا او شا یې خندق پرې کي، په دې وخت کي ډېر مجوسیان چي د زرتشت په دین وه په دې هیله چي بری د محمود و خواته دی او دی به دوی د شیعې گانو له ظلمه خلاص کي د محمود په لښکر گډ سو، د شاه په مغزو زښته بېره ننوتلې وه ځکه یې ټول وزیران د مشورې دپاره راغونډ کړه په دې باب کي یې پوښتنه ترې نه وکړه، محمد قلیخان وزیر وویل که څه هم پښتانه زړه وړ دي او د جگړې پر ډگر د کلکي پښې خاوندان دي بیا هم د قلاوود د فتح طاقت او قوت نه لري، نظریه داده چي مورخ خپل عساکر د اصفهان په قلاوود ننباسو او مدافعه کوو په دې توگه به غلیم پښېمانه سي د قلاوود فتح نه به مخ و اړوي لکه په کرمان او یزد کي چي پښېنه سوه بیرته به خپل وطن ته ولاړ سي، شاه دا وینا خوښه کړه.

د عربستان والي خان اهواز ولاړ سو په ډېر حمیت یې وویل دا خورا بې زړه توب او زښت یې سپکي ده څرنگه دې ته تن ورکو چي محمود د یو څو لږو مېرو پښتنو سره د ابران د شاهي دولت پایتخت محاصره کي زما فکر داده چي د دشمن پر مخ ورووزو په داسي وخت کي چي دوی څمبلېډلي وي پر ورسو او ورسره په جگړه

تتمة البيان في تاريخ الافغان

بوخت سو.

دې نظريې د شاه د غيرت رگ پر بنور راووست پنځوس زره لښکريې سره د شلو توپو د محمود په مقابله ولېږله، دواړه خواوي د کلتاد د کلي سره مخامخ سوه بڼي او کيڼي او منع د لښکريې سره ترتيب کي، محمود پخپله پرفيل سپور سو، د لښکر پر خوا او شاگرځېده، ياد د هغه مجد او شرف چي دوی په پخوانيو جگړو کي حاصل کړي و، ورته کاوه او ويل يې :-

که بری ومومئ د اصفهان ښهر ستاسو د زيار بدله ده، او که ماتې وکي وپوهېږئ چي له مرگه تښته نسته، ستاسي او د وطن تر منع زښته اوږده لار ده، نو د اجل زهر په ډېر فضيحت او ذلت چيښي، د محمود د عسکرو له ځايه تر کندهاره پوري پنځوس مزله لار وه د مخاږې وسيلې هم ټوله شلېدلې وې، د پښتنو څخه توپ نه و، سل زنبورکه يې درلوده، زنبورک لکه توپ داسي آله ده، پر اوښ يې بار کي د اوښ د شاه نه ډزي کوي، پښتنو د زنبورک اوښان د لښکر تر شا چوک کړه اېرانيانو په جگړه پيل وکي، د دوی کيڼي د پښتنو پر کيڼي څپه وروړه، پښتنو ماتې وکړه تر شاه سوه څه غنيمت هم د اېرانيانو لاس ته ورغی.

وروسته د اېرانيانو بڼي پر پښتنو حمله وکړه پښتنو دلته د جگړې د لوبونه کار واخيست تر شا سوه د اېران سپرو د پښتانه لښکر غارت کي، د اېران لښکرو چي د پښتنو پر عسکر گاه حمله وروړه، پښتانه پر دوې ډلي وپشل سوه د اېران د لښکرو پر مخ يې زنبورکونه ور خوشي کړه داسي يې سره ورژوله لکه د مني پاني.

په دې وخت کي امان الله خان پښتون د اېران د لښکر پر استرېل حمله وروړه توپچيان يې ورمړه کړه، سمدلاسه يې د فير امر د اېران پر عساکرو ورکي، څومره وخت نه و تېر سوی چي د اېران لښکر ماتې وکړه، واپه خپل حربي لوازم او د جنگ

تتمه البيان في تاريخ الافغان

وسلې يې پښتنو ته په غنيمت پرې ښوولې، د ماتي خبر چې اصفهان ته ورسېده زړونه يې په لږزه سوه او شاه هولکي⁽¹⁶⁾ سو، وزيران يې د مشورې دپاره راغونډ کړه ويې ويل: - زما فکر دا دی چې مور له اصفهانه ووزو خزاني راسره بارکو، بل چيرته بيا لښکر سره غونډ کو د شاد خوا پر پښتنو څپه وروړو، رښي يې وکارو.

محمد قليخان دا نظريه خوښه کړه مگر د عربستان والي په هغه سبب چې مور يې وروسته وايو موافقت ونه کي او ويې ويل: -

د شاه سره دا وړ نه ده چې په يوه ماتي سره د هيواد پایتخت پرېږدي، ځکه دا د بې سپکې نخښه ده، او سربېره پر هغه اهالي د شاه څخه متنفر کوي، هغه و چې د مدافعي لوازم يې سره غونډ کړه، و محاصرې ته تيار کېښناسته، په دې حال کې محمود په خپلو چارو کې متردد و، خو چې د عربستان د والي د تبعه وه خوا د مخصوصو جاسوسانو په ذريعه ده ته خبر راوړسېده چې د ايرانيانو په زړو کې زښته درنه بېره لوبدلې ده.

له دې خبر نه د محمود زړه پوره سو لښکري يې د فرح آباد و لور ته ور وخوځاوه څرنگه چې هورې عسکر نه وه بې له کومي جگړې يې هغه ځای ونيوه وروسته تر استېلا يې پر جلفا چې په اصفهان کې د ارمنيانو د استوگني ځای و حمله وروړه، هغه يې هم ونياوه استېد و نکو ته يې په دې شخړه کې لوی تاوانونه ورسېده.

وروسته يې د اصفهان د ښهر پر يوه برج حمله وروړه، د توپو او توپکو د زور نه بيرته پر شا سوه، سمدلاسه يې فکر وکړ چې دا پر شا کېده زمور بېره د ايرانيانو د زړه باسي، زښته زيار يې وکښه چې هغه يې فتح کي. دوهمه ورځ يې د تورياليانو

⁽¹⁶⁾ هولکي: وارخطا.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

پښتنو په مرسته پر ځينو استحکاماتو حمله وروپه، داسي زړه ورتيا او رشادت يې وکاوه چي که احمد آغا چي يو د حرم له آغا يانو څخه و، نه وای بشه يې نيولی و. احمد آغا زړه وري وکړه پښه يې کلکه و نجتله پښتانه يې پر شا کېدو ته ناچاره کړله. دې واقعي د محمود په زړه کي بېره و اچوله روغي ته يې هڅه وکړه، په دې شرط چي د قندهار، کرمان او خراسان حکومت به د ده په اولاده کي ارثي وي او هم به شاه خپله لور ده ته سره د پنځوس زره تومنه ورکوي (17).

د عربستان والي چي د دې نه آگه سو محمود ته يې پټ ايلچي ولېږه او د روغي د غوښتلو په سبب يې پر ده ملامتي وويله، وصيت يې ورته وکي چي پښه ټينگه لگوه، ځان بري ته تيار که دا يې هم ورو رسوله چي: - زه په مذهب کي ستا سره اشتراک او وحدت لرم مه بېرېره پښه و نجتله.

محمود چي له دې نه آگه سو بېرته پر بشور راغي، نورو لوبو ته يې پيل وکي، هغه دا وه چي واره د اصفهان پر شا وخوا کلي ږنگ کي د خپلو لښکرو د پاره ذخيروي تري نه راوباسي، څه چي پاته سي اور ورو اچوي دا نقشه يې هم و اچولوله

د کليو استبدونکي و بشه ته و تنبسته، د بشه واک درلوونکو خورا په خوشحالي دوی قبول کړه. ولي په اصله مسئله دوی خبر نه وه دا فکري يې وکړ چي د دوی په راتگ به زمونږ شمېر د مدافعي د پاره ډېر سي، مگر د کاختي د پېښي فکري يې ونکړ، ولي د بشه محاصره له يوې خوا نه پېښېدونکي وه.

پښتنو له بله لوره خپه پروړ وپه، او پريو کلک ځای يې بري وموند، د هغه

(17) د کوتي چاپ په 52 مخ کي تردې وروسته دا جمله "دا شرط د ايران پاچا قبول نه کړای سواي" اضافه ده.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

استحكام ساتونكي کوچيان⁽¹⁸⁾ وه، په چينن د شرابو اخته او د سده وتلي وه، پښتانه په دې ځای کې پر يوه پله ور تېر سوه، ځيني ځايونه يې ونيوله، پښتنو وارو بده چې اېرانيانو ذخيرې د ځانه سره اخيستي دي، بڼه ته يې وړي، ځان يې پر پېښ کې ټوله بې ترې يو وړې، پخوا تر هغه چې خپلي چوني ته ورسېږي له يوه کوچني کلي څخه يو کام پر راووت ذخيرې يې بيرته ترې نه واخيستي، د محمود اکا يې سره د وروره او د اکا له زويه بنديان او قتل کړه⁽¹⁹⁾، شاه امر وکې چې نه دي قتل کېږي، او محمود يې وغوښت مگر پخوا تر رسېدو د امر د قتل موضوع ختم سوې وه. محمود چې دا خبر وارو بده په بدله کې يې د اېران اسيران مړه کړه و محاصرې ته يې ځان ښه چمتو کړ، د تگ راتگ او مخابرې لارې يې سره پرې کړې. په دې حال کې يوه له واکدارانو څخه د اېران له شاه نه غوښتنه وکړه چې دی دې د مدافعت په قيادت وټاکه سي، دی به پښتانه د اېران د شاوخوا څخه طگرد کړي، مگر د عربستان والي خان اهواز په ډول د چمو شاه له قبوله څخه د دې غوښتنو منع کړي.

څرنگه چې د محاصرې مده اوږده سوه، نرخونه لوړ غورځېده، د کاڅتي نڅښې ښکاره سوې، شاه بې له دې چې خپل زوی شاه طهماسب وليعهد د اېران و نورو ښارو ته ولېږي او اهالي دي د پايتخت د خلاصېدو او د پښتنو د جگړې د پاره راوبولي، بله چاره ونه موندله، دا بلنه د اهاليو له خوا ونه منله سوه. زحمت او تکليف ورځ په ورځ پر خلقو ډېر بده ځکه واړه د شاه حضور ته ولاړه کلکه هيله يې وکړه چې د پښتنو په جگړه کې ملگرتيا وکړي، او ځان له لوږې او کاڅتي نه خلاص

⁽¹⁸⁾ په کوټه چاپ کې: "گورجستاني محافظان" ليکلي دي.

⁽¹⁹⁾ دلته يوه جمله له ژباړونکي څخه پاته سوې ده. په کوټه چاپ کې تر "قتل کړه" وروسته راغلي دي: "محمود له شاه اېران څخه غوښتنه کړې وه چې دا خلگ بايد چې ونه وژل سي. که څه هم ...".

تتمة البيان في تاريخ الافغان

کي، په تېره چي وايي روښانه⁽²⁰⁾ چي په نزدو ورځو کي دوی ته د خوراک ذخیره راځي، دارگ پر شاوخوا راغونډه سوه، او چينغي يې وهلې چي شاه دي د جگړې ډگر ته ووزي، نه چي راتلونکې ذخيره د پښتنو په لاس کښېږزي، او د ښهر وگړي د کاڅتي واري (قربان) سي.

د دې غوښتني ځواب شاه و صبا ته و اچاوه مگر اهاليو لاس د غوښتني نه واخيسته خورا کلک ودرېده ترڅو چي شاه زښته تنگ سو، خادمانو ته يې امر وکي چي ډزي پروکي، چي اهالي و بېرېږي بيرته ولاړ سي، د شاه د دې چاري نه د اهاليو زړونه ډېر ملول سوه، که احمد آغا، چي دمخه يې نوم اخيست سوی دی، نه وای راوتلی او د وگړو زړونه يې بيرته لاس ته نه وای راوستلي نزدې وه چي د شاه پر مېنه دي څپه وروپي له ارگه چي راوگرځېده يوې ډلي د زړه وړانو څخه د لښکرو ټولې سره وکړه، يو ناڅاپه څپه يې پر پښتنو وروړه خو چي ځيني استحکامات يې هم تربينه ونيوه. مگر هغه ډله چي د خان اهواز تر امر لاندې وه قصد يې پر شا کېدو ته پيل وکي، احمد آغا چي دا وليده اور په ولگېده خپلو عسکرو ته يې امر وکي چي د خان اهواز پر ټولې ډزي وکي.

څرنګه چي جگړه په منځ کي د عسکرو پيدا سوه، يو د بله په غاړه کي سره ولوېده، پښتنو دا فرصت غښت و شمېره حمله يې وکړه دوی يې مات کړه، په دې وخت کي احمد آغا شاه ته ورغی ويې ويل چي لوی سبب د ماتې زموږ خان اهواز دی، ولي دی د محمود سره په مذهب کي يو دی، که دی زموږ په لښکر کي نه وای په لمړي ځل به مو پښتنو ته ماتې ورکړې وای.

له بلي خوا خان اهواز هم د قلا ساتونکي سره وپونځوله⁽²¹⁾ چي شاه ته عريضه وکي

⁽²⁰⁾ وايي روښانه = وايي ورېده.

⁽²¹⁾ وپونځوله: ولمسول، تحريك يې کړل.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

احمد آغا له رياسته ولاړ کي، احمد آغا چي دا وليده د زهرو گوت يې پر سر پورته کي ځان يې وواژه.

پښتنو چي دا وار وېده زښت خوشحاله سوه او د اصفهان په اهاليو کي ډېر اضطراب پېښ سو شاه ناچاره سو محمود ته يې ايلچي ولېږه پر هغه پخواني شرطونو يې روغه ومنله، محمود ځواب ورکي، شاه اوس د هيڅ شي خاوند نه دي، چي ماته يې راکي، بلکه هر هغه څه چي د ده په لاس کي دي زما دي.

د دې شخړو په منع کي ملک محمود د سجستان حاکم سره وځونېده، د لس زرو لښکرو سره مخ پر اصفهان وروخوژېده، د اصفهان د اهاليو په ځان کي نوي روح وپونځېده، د هيلي و اېن ته يې لاس واچاوه.

محمود چي له حقيقته خبر سو د سجستان حاکم ته يې خبر ورکي چي له خپلي دي هوډي څخه وگرزي، د خراسان او سجستان ولايتونه ستا دي، چي ته او ستا زړيه⁽²²⁾ مستقلة حکمراني پکښي ولري، د حاکم سترگي دي رشوت ورتولې هغه خوا يې پرېښووه مخ يې د هغو ولاياتو پر لور چي محمود ورملي وه راوگرزاه، د اصفهان د وگړو د هيلي و اېن وشلېده، د خلاصېدو لاري د هري خوا پر وتولې سوې، قاختي هم هرگړي ډېرېده، تر داسي ځکله⁽²³⁾، چي په خورلوي يې د هغو حيواناتو پيل وکي چي غونښي يې حرامي دي، لکه مردار هډي⁽²⁴⁾، پيشياني او سپي، او وروسته وروسته يې د مړو سړو غونښي هم خورلې، وگړي له لورې په لارو کي مړه کېده.

⁽²²⁾ زړيه: اولاده.

⁽²³⁾ تر داسي ځکله: تر داسي اندازې.

⁽²⁴⁾ مردار هډي: مجازاً د (خره) په معنا راوړل کېږي. (مرتب)

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د زاینده رود والد مرو په لانبو ډکه سوه، تر داسي حده چي د لانبو د ډبرنسته اوبه پر بل حال واوښتي د هيچا د اوبو چښن ته زړه نه کېده.

خبره چي دې حال ته ورسېده پر 21 مه نېټه د اکتوبر 1722 عيسوي سم له 1153 هجري وه چي سلطان حسين د آهنگر لباس⁽²⁵⁾ واغوست د ټولو واک درلوونکو سره د اصفهان په کوڅو کي گرزېده، او له هغو مصيبتونو څخه چي دده د پاچهۍ په وخت کي پر ملک او ملت اورېدلي وه په وټ وټ يې ژړله وبله يې:-

"دا ټوله د ناصحينو د خيانتته او د مشرانو له بده دياتته راپېښي دي و بس" او وگړو ته يې دا برېښووله چي دی هوډه لري چي تاج او تخت دي و پښتنو ته ور پرېږدي.

وگړو چي دا ژراند حالت دده وليد خپل دردونه او مصيبتونه يې هېر سوه تر سترگو يې په شوراوو⁽²⁶⁾ اوښکي را ايله سوې، دا ټوله بدله د غفلت او خوب ده او ډوبوالی په شهواتو کي او رځي کښل⁽²⁷⁾ د هغه کسانو و خدمت ته د لوړو مصالحو چي په جنس او مرام کي ضدیت لري په تېره بيا د جگړې په وخت کي.

په دا بله ورځ يې د سپارلو ليک وليکه د وارو لويانو او مشرانو په لاسليک يې ورساوه په درويشتمه ورځ د نوموړي مياشتي⁽²⁸⁾ سلطان حسين سره له ټولو مشرانو او لويانو او درې سوه سپرو سره ورغله چي د هغه په ماني ورننواته، (محمود) د خپل ځايه ونه ښورېده، دوی چي د سالون منځ ته ورغله وروسته شاه د پاچهۍ خول له خپله سره ويوست محمود يې مخاطب کړ و يې ويل:-

⁽²⁵⁾ په کوټه چاپ کي: "ماتمي پوشاک" راغلی دی.

⁽²⁶⁾ په شوراوو: په ليو ليو، په شور هاري.

⁽²⁷⁾ رځي کښل: کښول، بېول (لس زړه لغتونه).

⁽²⁸⁾ په کوټه چاپ کي: "11 محرم 1135 هـ، اکتوبر 1172" ليکلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ای زویه! خښتن زما ناسته د ابران پر تخت نوره نه ده مقدر کړې اوس ته ډېر مستحق باله کېږي.

محمود خواب ورکي: ان الله يعطى الملك من يشاء وينزعه ممن يشاء. شاهي خول يې واخيست په خپله بگړۍ کي يې وواهه، دده سره يې د لاس روغې وکي، شاه په هغه ټولي کي خپله لور ده ته په نکاح کړه.

په دوهمه ورځ محمود د اصفهان ښهر ته ورننووت د سلام رسم ادا کړه سو، لويان او واک درلوونکي دده مخي ته ورغله او دده پاچهي يې ومنله، محمود چي د اصفهان پر تخت او کرسی ټينگ سو ډېر زيار يې وکښه چي خلق د کاختۍ د توره تمه خلاص کي او د وگړو مات زړونه ور سکند⁽²⁹⁾ کي په دې سره وگړو ده ته هڅه وکړه. ده هر منصب درلوونکي پر خپل پخواني منصب پرېښووله له هره يوه سره يې يو پښتون وټاکه چي د سلطنت چاري زده کړي او سم له لاسه د سلطنت د چارو انضباط سبب د اطمینان هم وي⁽³⁰⁾.

وروسته يې امان الله خان د شپږو زرو لښکرو سره د قزوین د ښهر د فتح دپاره ولېږه، ده په لار کي د قم او قاشان ښارونه هم ونيوله او بې له هيڅ راز ممانعته د قزوین په ښهر ننوت، د قزوین وگړي خورا کلک غښتلي او ډېری وه دا يې نه خوښوله چي هغه چاته چي د دوی څخه په مذهب کي بېل وي ضررڅي کارې.

⁽²⁹⁾ سکنده: تسکين، آرام.

⁽³⁰⁾ تردې مطلب وروسته د کوټي په چاپ کي داسي ليکل سوي دي: "کومو خلگو چي د ابران له پاچا سره خیانت کړی وه، او د جنگ په دوران کښي يې له ده سره خیانت کړی وه، د خان اهواز پرته نور ټول يې مړه کړل، د خان اهواز ټول مال او اسباب يې ضبط کړ، ډېر ذليل او رسوا يې کړ، لاکن مړ يې نه کړه، ممکن دی چي له ده سره د جان بخښۍ عهد کړ سوی و".

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وروسته وروسته يې ځيني تېري د پښتنو څخه وليده، سره غونډه سوه او له هره لوره يې پر پښتنو حمله وروړه، څرنگه چې هغه قلا ته چې حاکم پکښي استېده نژدې ورسېده، امان الله خان د فتنې د اور وژلو دپاره پر اووت او زخمي سو. هغه و چې اھاليو بری ومونده پښتنو وروسته چې يو زرمېړه يې واري کړه مخ يې و تښتي ته کښېښو 1136 کال.

پښتنو د تښتي لار وهله چې د محمود د اکا زوی اشرف د درو سوو پښتنو سره بېل د کندهار لار يې ونيوه د قزوین تر شخړو وروسته د خنसार او نورو ښارو وگړي ولاړ سوه د قزوین لوبه يې د پښتنو سره راټوې کړه، ټوله پښتانه د اصفهان په ښهر کي کوترم سوه.

محمود چې دا حال وليد خيال يې وکي چې د اصفهان وگړي يقيناً هغه چاري چې بل د دوی سره کړي دي، دوی به يې د ده سره وکي ځکه يې حيله غوښته چې ټوله د حکومت ليري مستخدمين او پاته د قلا ساتونکي او هغه عسکر چې د شاه سره يو ځای وه قتل کي، واره وگړي يې د ښاره وايستله تر داسي حده چې د ښهر څخه يوه کنډواله جوړه سوه.

محمود وليده چې د پاچهۍ شالوده داسي ښه نه ده، ځيني وگړي د کردي کامو چې سني وه او په رجزين⁽³¹⁾ کي استېده راوبلله. اکراد⁽³²⁾ چې راغونډ سوله او د کندهار مرسته راوړسگېده يوه ډله د عسکرو يې د جلبايمان خنसार⁽³³⁾ او کاشان⁽³⁴⁾ و لور ته ولېږله او هغه ځايونه يې ونيول.

⁽³¹⁾ په کوټه چاپ کي: "درجزين" دئ.

⁽³²⁾ اکراد = کردان (د کرد جمع).

⁽³³⁾ په کوټه چاپ کي (خوانسار) دئ.

⁽³⁴⁾ په کوټه چاپ کي: "شاقان" دئ.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

مجو سی نصرالله یې چي په کرمان کي د ده سره یو ځای سوی و، شېراز او نورو ځایونو ته چي د فارس د خلیج پر غاړه پراته وه و استاوه نوموړي نصرالله هغه ځایونه پرله پسې و نیوله مگر شېراز چي د هغه په محاصره کي یې تپ واخیست مړ سو. د ده تر تپ وروسته د عسکرو مشرتوب د زبردست خان پښتانه په لاس کي ولوېده.

د محاصرې په وخت کي د قلا دننه وگړي له ډیري لوري مړه کېده، ښهر په زښته زیږه او بده ورځ خلاص کړه سو، دی ښهر ته ورننووت هغه گړي یې امر وکی چي د غلې محتکرین دي مړه کړه سي تر داسي ځایه چي ځیني گدامو ته چي ور ورسگېده محتکرین یې په خپلو گدامو کي ځوړند کړه تر هغه چي د لوري مړه سو.

د شېراز تر فتحې وروسته د محمود هوډ نوی سو او په پلو کي یې نوی قوت وپوښځېده د پېرش زړه لښکري یې سره غونډه کی او د کوه کیلویه پر لور چي درې درجې د اصفهان د جنوب و خواته پروت دی و خوزاوه هغه کامونه چي په لار کي پراته وه د دوی د لښکرو پر مخ را ولاړ سو ه ښه یې وشکوله، زوبل یې کړه.

نابیره یې په لښکر کي د بدې هوا او کرغېرن والي د استوگني د ځای د له امله د مړیني ناچوړي پېښه سو، حتی چي پر ده په خپله هم اثر سو، ځکه نا امیده سو راوگرځېده په شپه کي په اصفهان ننوت، همدغه رنگه یې د گز په ښهر کي ماتې وکړه د لښکرو لوډله یې تلف سو، خو چي واقعه موجب د نفرت د پښتنو د زړه وگرځېده دی یې ناچاره کی چي اشرف د کندهاره راوغواړي او د ده ولیعهد یې کي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وروسته د محمود پر دماغ د وسوسې لښکرو تاراک وروی (وروی) غوښته یې چې په گوښه کې کښېنې مرسته وغواړي. دا د شرفینو عادت دی چې هغه وخت چې د خپل غفلت له لامله بهې سبکه سي مخ پر هلاکت ځي، له ظاهري اسبابو نه چې څښتن تعالی د بري او مقصد موندلو دپاره پیدا کړي دي، ځان ټول کې مخ د باطني اسرارو مرستې ته ورگرزوي. د غوښو خوړل پرېږدي گوښه غوره کې، او دا د صنم پرستو⁽³⁵⁾ هنديانو عادت دی چې په دولسمه هجري صدۍ کې په مسلمانانو کې څرگند سوی دی. چې د عالم غيبه يي و ظاهري دنيا ته مخ راوگرز او له پټي دنيا نه لځي ته راو رسگېده، وسواس او سوطن يې په دماغ کې ډېر سو، تر داسې ځايه چې په اروېده د يوه خبر چې هيڅ حقيقت يې نه درلود د صفوي پاچهانو د اولادې څخه يې نهه دېرش مېره مړه کړه، دا وسواس تل دده سره و، چې لېونی يې کی. ملا حزين ويلي دي چې دده لېونتوب و داسې حال ته ورسېده چې خپلي غوښي يې په غاښو شکولي.

د مير محمود د لېونتوب په وخت کې پښتنو اروېده چې شاه طهماسب د دوی د غارت دپاره په تياري بوخت دی، ناچاره سوه چې اشرف د محمود په ژوند کې د پاچهي پر تخت کښېنوي مگر اشرف نټه وکړه چې تر هغو څو محمود دده د پلار مير عبد الله په قصاص نه دی واژه سوی، دی به پر تخت کښېنې. هغه و چې په 1138 هجري کال کې يې محمود وواژه او سريې اشرف ته حاضر کړ اشرف وروسته پاچهي ومنله او د حکومت و اېن يې په لاس کې ونيوه.

محمود اوه ويشت کلنی مړ دی، او د پاچهي مده يې درې کاله وه.

اشرف هغه چاري چې محمود د خپل ژوندانه په وروسته ټوک کې کړي وې

⁽³⁵⁾ صنم پرست: بت پرست.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وغندلي او د عامو په حضور کي يې بد پرويل، د اهاليو د خونبي او د دوی د زړه د ساتني دپاره يې د پاچهی خول واخيست د شاه حسين و مخ ته يې کښېښو او ډيري جگي⁽³⁶⁾ او زښته ټينگار يې وکړ چي هغه يې پر سر کي.

مگر شاه قبوله نه کړه په خپل لاس يې خول واخيست د اشرف پر سر يې کښېښو ويې ويل:-

ما عزلت پر عزت غوره کړی دی خپله دوهمه لور يې ده ته په نکاح ورکړه. اشرف هوډ وکړ چي پر شاه طهماسب يو چم راوباسي، ليک يې ورته وليکه دا يې ښکاره کړه. دا هار و دوږ⁽³⁷⁾ چي په اېران کي لوږدلی دی د پردو غليمانو لاس هيواد ته را اوږد سو، راځی چي سره يو سو روغه وکو د غليمانو د ريښو د کښو دپاره يوله بله مرسته وکو.

د اشرف د دربار ځيني واک درلوونکي خبر سو په پټ يې شاه طهماسب ته خبر ورکی او دی يې وېبړاوه چي د اشرف پروينا پروسه ونه کي او ورسره ملگری نه سي.

اشرف چي له دې چارو خبر سو، د اېران پاته اولياء چي د مير محمود له توري نه بچ سوي وه له دې سببه چي د ده د دښمن سره مراسله او مکاتبه لري تر توري تېر کړه.

د محمود تر مړيني لږ وروسته عثماني سلطان د روس د پطر کبير سره معاهده لاسليک کړه چي هغه د اېران (هغه برخي) چي د پښتنو په لاس کي نه دی سره ووېشي، او پښتانه له هغه ځايو نه چي نيولي يې دي وباسي، او که شاه طهماسب دا معاهده ومني و ده ته يې وسپاري.

⁽³⁶⁾ جگي: زاری.

⁽³⁷⁾ هارودوږ: اړودوږ، اله گوله

تتمة البيان في تاريخ الافغان

شاه اشرف چي د حکومت و ائس په لاس کي و نياوه قسطنطنيې ته يې سفیر و لېږه د هغه ځای د علماوو سره يې خبري اترې وکړې چي سلطان لره نه نسا يې د نصراني پاچا سره د سني مسلم سلطنت د رينبو په کنبو کي معاهده وکي، که څه هم په دې چاره کي علماء ورسره مله سوه، مگر وزيرانو علماوو ته دليل وړاندي کي ويې ويل: عثماني سلطان د مومنانو امير او خليفه د رسول د رب العلمين او د څښتن تعالی سيوری دی پر مخکه، هر څوک چي د ده امر ته غاړه کورنگه⁽³⁸⁾ نه کي او خطبه د ده پر نامه ونه لولي او خراج ده ته ور نه کي د دين غليم دی، د هغوی سره جگړه د نصاری تر جهاد افضله ده.

علماء له دې دليله څخه چي له نفساني اغراضو څخه و، پته خوله سوه، سفیر نا اميده سو بيرته راهي سو احمد باشا ته چي پر مراغه او قزوین يې تسلط درلود حکم وکړه سو چي لښکر د اصفهان پر لور وړولاي کي، اشرف چي دا وار وېده او ر يې وکلوه و اچاوه لښکر يې سره غونډ کي مخ پر عثماني لښکرو و خوزېده، د اصفهان څخه پنځلس فرسخه ليري لومړي له دوو زرو مخ لښکرو سره د هغو وښت، او جگړه يې له استرېله د هغه شروع کړه ترکانو چي دا خبر وار وېده په زړو يې روې نئوته ځکه احمد باشا حکم وکړ چي لښکر دي ودرېږي امر يې وکي چي پر خوا و شادې خندق پرې کړه سي.

په دې وخت کي اشرف ځيني وگړي په پته دپاره د دې چي د کرديانو زړونه لاس ته راوړي او د ده دوستی ته ميل پيدا کي و خوزوله په عثماني لښکر کي يې دا څرگنده کړه چي دا اوسنی جگړه پر ضد د حنفي مذهب ده، بله ډله علماء يې په ښکاره و احمد باشا ته ولېږله چي د ده خاطر امن و سلام ته مائل او د صلح او صلاح برکت او ښېگڼي ده ته وړاندي کي احمد باشا دې وينا ته اعتبار ورنکي،

⁽³⁸⁾ کورنگه: ټيټه.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

امر يې وکی چي لښکر ور و پاڅوئ. د احمد باشا لښکر شپېته زره مېړه، او يا توپه وه، په مقابل کي اشرف شل زره مېړه، څلوېښت زنبورکه درلوده.

چي دواړي خواوي سره مخامخ سوې، عثمانيانو خورا مدهشه ماتې وکړه، دوولس زره لښکر يې و مرگ ته وسپاره، ټوله د جگړې وسله يې و غلیم ته پرې ښووه، پخپله احمد باشا و کرمان شاه ته و تنبېده له دې بيړي چي اشرف په ده پسې دی هلته هم ونه ځنډېده بغداد ته ولاړ.

اشرف د عثمانيانو د زړه د لاس راوړو دپاره دا ښه موقع وليده احمد باشا ته يې ليک واستاوه پکښي ښکاره يې کړه چي د مسلمانانو په مالو کښي تصرفه خوښ نلرم يو امين او خپل د بړوسې سړي راولېږه چي پرته د حربي وسلو نور واره ستاسو شيان ورو وسپارم.

همدغه وخت کي ټوله عمثاني بنديان چي له ده څخه وه ايله يې کړه دې چاري دی په ښه سيرت او غوره سلوک په عثمانيانو کي څرگند کي، ناچاره سوه چي د ده سره روغه وکي او د ايران په پاچهي يې وپېژني، او اشرف د زړه عمثاني سلطان د خداي سيوري په ارمينو کي ومنی.

دې حوادثو څه اشکالات پېښ کړل لومړی دا چي :-

د محمود وروړ په کندهار کي د استقلال ډول ودرباوه، په غلجو کي يې نفاق او شقاق وچاوه پر شاه اشرف يې د مرستي رسېده وشلول.

دوهم ملک محمود سجستاني ځان پاچا څرگند کي د خراسان پر ډېرو ښارو يې لاس ومونده.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

دريم نادر چي په هوډه او زړه وري مشهور و د شاه طهماسبه سره بې لاس يو کي او د استرabad په ښهر کي يې د ده د لښکر مشرتوب ونياو.

د دې اشکالاتو په منع کي شاه اشرف هوډه وکړه چي د يزد ښهر ونيسي او ويې هم نيوه، وروسته يې عثماني سلطنت ته سفير ولېږه چي د عثماني رجالو د خوا په ډېر عزت استقبال سو.

شاه اشرف دا واقعه د ځان د پاره د اقبال فاتحه وبلله، مگر خوشحالي يې څومره اوږده نه سوه، څرنگه چي خبر سو چي نادر د طهماسب له خوا لښکر سره غونډ کړي او پاڅولی يې دی چي مشهد او هرات د ابداليانو پښتنو د لاسه وباسي، هغه و چي نادر هغه ځايونه ونيوله او ځان يې هوري تينگ کي.

شاه اشرف ډېر مضطرب سو زيار يې وکښه، د پرش زره لښکر يې غونډ کي او د خراسان پر لور يې وخوړ او د امان ته نژدې د نادر د عسکرو سره مخامخ سوه، هلته يې امر وکي چي پښتانه او عسکر دي يو ځای سي، د ښهر په شمال کي مورچه خوار ته نژدې يې خندق پرې کي تينگ او کلک ځايونه يې جوړ کړه.

نادر د ده لار پسې ونيوه په لار کي نور ابرانيان ورسره مله سوه د عسکرو شمېر ډېر سو خو چي د اشرف وچونې ته ورسېده، سره له دې چي د اشرف استحکامات يې زښته کلک وليده بيا يې هم امر پر حمله ورکي، پښتنو په دې هار و دوړ کي زښته زړه وري او خورا کلک همت وکي، څرنگه چي د غليم لښکر زښته ډېر و پر دوی يې بری و مونده څلور زره توريالي او جنگالي پښتانه په قتل ورسېده، دوی ناچاره سوه اصفهان ته پر شا سوه، او په هغه ځای کي يې هم ډېره پاتي ناممکنه وبلله، شپه يې هلته تېره کړه بارو بونه يې سره و تړله دمخه تر لمر ختو پر شېراز و پاڅېده.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وايي چي اشرف دمخه د بنهر تر پريښوو بدبخته سلطان حسين د عدم كندي لېرېلي و، خو مياشتي وروسته نادر د طهماسب په امر سره عسکر د شېراز پر لور وخوزاوه او د مات زېگي پښتنو سره چي پر شا او خوا د اصطخر غونډه سوي وه مخامخ سوه چي وروسته تريوي جگړې وپاشل سوه او اشرف خان و شېراز ته پر شا سو.

خرنگه چي وپوهېده چي د خلاصېدو لار پر تړلې ده د دوو سوو سپرو سره د ښاره ووت د کندهار لاره يې ونيوه. پښتانه سره له خپلو غټانو چي شمېر يې شل زره ته رسېده سره وپاشل سوه.

د کندهار په لار کي يې ډېر زحمتونه وليده، آزوقه يې نه درلوده اېرانيانو او نورو کامو يرغلوڼه پر راوره ډېر ځني مړه سوه خو مېرو ځان سلامت ويوست. شاه اشرف په داسي حال کي چي د کامو سره په جگړه اخته و بلوچستان ته ورسېده، د بلوچستان اهالي هم په جگړه ورسره ولاړ سوه تر داسي حده چي پرته يې دوو کسو داشرف سره څوک نه سوه پاته وروسته عبدالله خان بلوڅ⁽³⁹⁾ پر ده پېښ سو، دی يې وپېژانده سريې ور پرې کي سره له يوې دانې الماسه چي له ده څخه و د شاه طهماسب حضور ته يې وړاندي کي. دا واقعه په 1142 کال کي پېښه سوي ده.

شاه اشرف په پښتنو کي په ښو خويو او غوره اخلاقو څرگند و، اېرانيان هم دی تر محمود ښه بولي، په اېران کي د پښتنو پاچهي او کاله اوږده سوه په دې زمانه کي اېرانيانو په جگړو کي دوه مليونه خپل نفوس د مرگ و منگلو ته سپارلي دی. څه وخت چي نادر د اېران پر تخت پښه کښېښوو، او د صفويه وه د لاسه يې ويوست اتيا زره لښکر يې تيار او د کندهار پر لور يې ولاړ کي، چي کندهار ته ورسېده هغه يې خورا محکم وليده ولي چي کندهار د قيطول غره پر اړخ پروت دی او په

⁽³⁹⁾ په کوټه چاپ کي: "د عبدالله خان بلوڅ له يوه زويه" ليکلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

شکل د نیمې دائرې پر هغه راگرزېدلی دی، او له هغه خوا بیا چې غرنه دی پر را څرخېدلی کلک او محکم برجونه یې درلوده نادر ناچار سو چې د محاصرې د پاره بل ښهر و یوې خواته واچوي بشپړ یو کال یې ښهر په محاصره کې واچاوه څرنگه چې د پښتنو سره څوري زښته ډېره وه ویې نه سوای نیولای هغه و چې هجوم یې پر محاصره غوره کی وروسته تر څو حملو یې ځینې برجونه و نیوله، توپونه یې پر کښېښوده، خولې یې پر ښهر وروگرزولې، داسې اور یې پر ښهر بل کی چې وگرېو بې ځان سپارلو بله لاره ونه موندله.

دروازې یې وپرانیتلې د نادر لښکر ښهر ته ننوت د دوی د ورننووتو څخه لږ زیان هم د ښهر وگرېو ته ونه رسېده څرنگه چې نادر دا پر ځان لازمه گڼلې وه چې که دی پاچا سي رفض به دفع کي او د اصحابو د تراضي⁽⁴⁰⁾ مرسته به وکي.

هغه وخت ته اېرانيانو دی خپلي پاچهي ته رابللی و ده نته کړې وه ويلي يې وه: زه تر هغه وخته پاچهي نه کوم څو تاسي رفض پرېږدئ او د صحابه وه څخه خوښي کوی دوی دا منلې وه وروسته ده پاچهي قبوله کړې وه. وروسته يې و عثمانی دولت ته وليکل چې اېرانيانو د صحابه وه د ښکښولو څخه لاس اخیستی او له هغو څخه خوښي کوي مگر جعفري مذهب چې اهل سنت يې غوره مذهب بولي هيله لرم چې حکومت اجازه وکي لکه نور مذهبونه چې امام لري جعفريون⁽⁴¹⁾ هم خپل امام ودروي.

شيخ الاسلام دا ونه منله او دولت يې هم په نه منلو ولساوه. پښتانه د اشرف تر مړينې وروسته د نادر د وفات تر وخته د اېران تر پاچهي لاندي پاته سوه.

⁽⁴⁰⁾ ښايي مراد يې د اصحابو له نامه سره د (رضي الله تعالى عنه) ويل وي تراضي په لغت کي "خوشاله کېدو، راضي کېدو" ته وايي.
⁽⁴¹⁾ د جعفريه مذهب پيروان.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

چي نادر په 1161 کال وفات سو سدوزی ابدالي احمد خان چي د نادر په لښکرو کي میشت و د پښتنو او اربکو په اوږه سره یې یو زلیلانده⁽⁴²⁾ یرغل پراښاننو وروی وروسته یې زښته په یوه گړندی ورځ مخ پر کندهار ونيوه هغه یې ونياوو څه خراج چي د کابل او سند د ښارو د کندهار د لاري د نادر شاه حضور ته ورپه کېده لاس ته یې راووست خپل ځان یې ښه مړوچه کی د استقلال ادعا یې وکړه ځان ته یې د شاه لقب کښېښو او خپل قام یې ابدالي درانی وباله.

وروسته یې د هرات، مشهد، سجستان او د خراسان پر نورو ښارو لښکر وپاڅاوه هغه وارپه ښارونه یې ونيوله که یې څه هم کولای سواي چي بشپړه د اېران هیواد تر خپله سلطه لاندې کي، مگر له دې سببه چي د پښتنو زړونه له پخوانیو اوضاعو نه مات وه او هم یې مذهب چي سبب یې نادر شاه و تغیر موندلی و د احمد شاه زړه په پورته نه و، پرې یې ښووه، وپوهېده چي نیول د هغو هیوادو گټه نه لري، لومړی یې انتظام د دننه لازم وگاڼه او په رشتیا خلاصېده د خپل ملت یې له پردې تسلطه څخه حتمي وبلل. ځیني د خراسان ښارونه یې د نادر شاه زوی ته د پلار د حقوقو له امله ورپرېښوو او سربېره پر هغه یې ساتنه د هغو هم پر ځان کښېښوو.

چي په خپل هیواد کي یې پښه ښه و نجتله شپږ ځله یې د هندوستان پر لور لښکر وخوزاوه او هر وار یې بری و مونده په تېره بیا د پاني پت په دښت کي چي د دهلي و ښهر ته ور څرمه دی.

دا شخړه د بت پرسته مرهټه و سره پېښه سوې ده د مرهټه زښته غټان د هند تیمگوري پاچهانو مات کړي وه اوس یې دا هوډ درلوده چي د مسلمانانو د لاسه پاچهي وباسي په دې شخړه کي د مرهټه وه لښکر اتیا زره مېړه او د احمد شاه د

⁽⁴²⁾ زلیلانده: ناڅاپه، چټک.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

لښکرو شمېر و شپېته زره ته رسېدګه چې نيم د هغو پښتانه وه او د احمد شاه زره په پورې و.

احمد شاه په دې جګړه کې مرهټه وه ته داسې کلکه ماتې ورکړه چې نه يوازې يې دوی هغه وخت د پښو واچوله بلکه دې پېښې د دوی د وروستنيو بريو لار هم وتړله.

دې بري د احمد شاه ښه نوم په هند کې څرګند کې او د ده فتوحات يې په نور هند کې هم تائيد کړه. څرنگه چې نور ځايونه يې هم لکه پنجاب، کشمير، سند او نور شاوخوا د هغه يې ونيوله. وروسته يې پر بلوچستان، بلخ او نورو نقاطو لاس ومونده په دې سبب نورو غټو امراوو هم غاړې ده ته کورنګي⁽⁴³⁾ کړې هغه و چې دی د هونبيارۍ او ښه تدبير له لامله د خورا ارت هيواد خاوند سو. که څه يې هم د ملک وګړي بډايان وه ولي بيا هم د حکومت مالياتي حالت فقر باله کېده، د کابل او کندهار خراج د قامو غټانو ته ورکول کېده چې په بدله کې يې پرته بې اطاعته او لښکر ترې نه جوړول بله هيله ترې نه کېده.

دالوی او نامتو پاچا لکه دمخه چې مو وويل د (سدوزو) له قامه و، پښتنو دوی ته خورا په درنه سترګه کتنله او عقیده يې پر درلوده، سربره پر دې احمد شاه يو زړه وړ، هونبيار او د کلکې هوډي، علم و حکمته، ښو خو يو، پاک نفس خاوند و پر ضعيفو يې د شفقت سترګه درلوده د رعيت اصلاح ته يې په ژوره کتنه کتنله.

هم له دې لامله د ده مينې د وارو رعيتو په زړو کې له هر جنسه چې وه په تېره بيا د پښتنو په زړو کې ځای نيولی و، دې يې د څښتن تعالی (ج) له مقربينو او د پښتنو

⁽⁴³⁾ کورنګي: ټيټي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

پلار باله ځکه يې پر ده د بابا لقب ايښی و، چي تر ننه پوري په هغه نامه څرگند دی او احمد شاه بابا يې بولي.

د ملک او پاچهي رينه يې خورا مړوچه کړې وه مگر د مړوچتوب سبب يوازې د ده د حکمت او تدبير نتيجه وه څرنگه چي وروسته تر ده د ده په څېر څوک نه و، تر وفات وروسته يې خود ملک خورا هولکي او کړغېر نه ورځ وموندله.

د ده وفات په 1185 کال کي پېښ سوی دی او ځينو ويلي دي چي په 1187 کال کي چي له عمر يې پنځوس تېر سوي وه پېښ سوی دی⁽⁴⁴⁾. په دې وخت کي د ده زوی تېمور په هرات کي چي د پلار له وفاته يې وروپده علماء، مشران و غټان د لښکر يې راغونډ کړه خطاباً يې وويل:- "پلار زه په خپل ژوند کي د ځان وليعهد ټاکلی وم مگر وزير يې د ځکندن پر وخت دی واره سلېمان يې زما پر ځای په ده وليعهد وټاکه، لکه چي اوس د پاچهي ډول په کندهار کي د ده په نامه وهل کېږي ځان يې مړوچ کړی دی په تاسي کي څوک سته چي زما سره مرسته وکي خو له هغه مغتصبه څخه خپل حق واخلم".

حاضرينو دا ومنله او په لوړ آواز سره يې وويله: لور څه زموږ له تا سره مله يو زموږ اختيار ستا په لاس دی ستا د غزم او مقصد چلولو د پاره موږ واره حاضر يو.

وروسته يې د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کي ټولنه وکړه مشهور عالم شېخ يحيی⁽⁴⁵⁾ د پاچهي توره په غاړه ور وځړوله ټولو پښتنو غاړه ورته کړه کړه تر څو

⁽⁴⁴⁾ لوی احمد شاه بابا د 1186 هـ ق کال د لومړي خور (ربيع الاول) په دوهمه د پنجشنبې په ورځ (3 جون 1772ع) د کندهار په توبه کي وفات سو، (مرتب).
⁽⁴⁵⁾ خليفه مير يحيی قتالي (1192 مې) په هرات کي د چشتيه طريقي لوی مرشد او ستر عالم و، (مزارات هرات 152 مخ).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

يې مرسته وکړه چې پر ورور يې بری ومونده. ورور يې ونيوه په قفس کي يې واچاوه بندي يې کی خو چې د تېمور د پاچهۍ تر پايه په بند کي پاته او په 1233 کال هورې مړ سو.

بيا يې نو هوډه وکړه چې د پلار وزير قتل کي چې د ده په خلع کي يې زيار کښلی و، وروسته يې مخ پر هند او کشمير لښکر ور ولاړ کی چې د هغو هيواد و اهالي چې د پښتنو د اطاعت د وائنه يې سرايستلی و بيرته تر لاس لاندي کي خپل دوهم زوی محمود ته يې ډر کلونه د هرات تصرف ورکړی و، پایتخت يې له کندهاره کابل ته نقل کی تصرف يې خپل درېيم زوی زمان ته و سپاره دا زوی يې د خورا بنو خو يو درلوونکی و.

په دې وخت کي داسې پېښه سوه چې شاه مراد بېگ د بخارا امير د مرو ښهر ونيوه لوت يې کی اهالي مذهباً شيعه وه استغاثه⁽⁴⁶⁾ يې تېمور شاه ته يووړه فيض الله چې يو له قاضيانو څخه و ځان يې په ميانخ کي ورواچاوه فتوا يې ورکړه چې سنيانو ته داروا نه ده چې د شيعه وه په خلاصېدو کي زيار وکارې.

فاعتبرو يا اولی الابصار⁽⁴⁷⁾.

تېمور د کوچني اختر د مياشتي پر اتمه په 1207 کال کي په کابل کي وفات سو هغه و چې د پښتنو راحت هم د ده سره تر خاورو لاندي سو.

تېمور ښه خوښه درلوده او پوست سړی و هم د دغه لامله و چې د ځينو ځايو اميرانو سر د ده امره واخيست.

⁽⁴⁶⁾ استغاثه: عرض و داد و فرياد کول.

⁽⁴⁷⁾ په کوټه چاپ کي د دې جملې پر ځای: "خه د عبرت خبره ده" ليکلې ده.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

تېمور درې سوه ماینې درلودې چې یوه هم پښتنه نه وه، دو دېرش فرزند یې پاته سو. همایون چې په کندهار کې د پلار د مرگه وارو بده د پاچهي په توگه په قام کې ودرېده لښکر یې غونډه کې مخ پر کابل یې وخوزاوه، زمان چې دا وارو بده د یو تکړه لښکر سره پر مخ ورو پاڅېده. د غلجو په کلات کې د جگړې اور ولگېده په دې شخړه کې د همایون د استقامت پښه وښوېده د هرات پر لور وټښتېده خپل بل ورور محمود ته یې پناه وروړه، هیله یې وکړه چې پر زمان باندي د ده سره مرسته وکړي مگر محمود قبوله نه کړه.

چې د محموده یې هیله وخته د هرات ښهر یې پرېښو، د کندهار لار یې ونيوله د هرات او کندهار تر منځ یې ځای ونيو. له پېښو څخه یوه قافله د کندهار څخه هرات ته تېرېده همایون تاراک پر وروړی قافله والا یې مړه کړه مالونه یې ځیني یووړه د لښکر په ټولېدو کې یې مصرف کړه د دې دپاره چې دوهم ځل د وروره (شاه زمان) سره په جگړه غاړه لکه کړای سي.

دا خبر د حیدر⁽⁴⁸⁾ غوړ ته ورسېده پورته سو چې بیرته یې کې مگر بری یې ونه مونده مات سو. همایون د کندهار په ښهر ننوت د وگړو سره یې زښته خوشونت وکاوه سوداگر یې سخت کښېکښه، مالونه یې ترې نه رځي کښله⁽⁴⁹⁾ په لښکر و یې خرڅ کړه، زمان شاه چې له دې نه آگه سو مخ پر کندهار یې لښکر وروخوزاوه پر همایون یې حمله وکړه د مقاومت غولې پر همایون تنگ سو، ملتان ته وټښتېده هلته د ملتان والي پر راولاړ سو مات یې کې زوی یې ځني مړ کې، دی یې په خپله ونيواوه د زمان شاه حضور ته یې ولېږه زمان شاه یې سترگي وکښې.

لنډه دا چې زمان شاه ته د قاضي فیض الله او پاینده خان او د بخت په مرسته د

⁽⁴⁸⁾ حیدر د شاه زمان زوی و.

⁽⁴⁹⁾ رځي کښله: وتروښوله، یووړله.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

پاچهي غولی ورايله سو، رحمت الله خان بيې پر وزارت کښېناوه که څه هم غټانو دی د دې ټاکنې وگواښه مگر ده غور پر ونه نیوه پای ته هغه و چې دې ټاکنې داسې فسادونه پېښ کړه چې زه به بیې وروسته ذکر کړم.

د زمانشاه اقتدار په هغو ښارو کې چې د ده پلرو خواړه لکه: سند، کشمیر، ډېره، ښکار او بلخ ارتوالی ومونده.

وروسته یې د کندهار هوډه وکړه په دې منځ کې په هرات کې محمود استقلال وغوښته لښکر یې سره غونډه کې پر کندهار یې وپوښخاوه⁽⁵⁰⁾. زمانشاه چې وپوهېده له کندهاره یې پر مخ ورووت د گرشک او زمیند اور په منځ کې سره مخامخ سوه.

زمانشاه لمړی د خپل ورور محمود څخه د روغې غوښتنه وکړه محمود پر خپل قوت او اقتدار اعتماد وکړه نته یې وکړه هغه و چې د جگړې اور د دوو لښکرو په میانځ کې بل سو، محمود ماتې وکړه هرات ته وتښتېده، ډېر لویان یې بندیان سوه خزانه یې د ورور په لاس کې ولوېده.

له دې شخړې وروسته یې روغه سره وکړه، په دې شرط چې هرات او فراه محمود ته ورکړه سې مگر خطبه او سکه به هلته د زمانشاه په نامه ویله کېږي او وهله کېږي وروسته تر دې شاه مخ پر کابل ونيوه له کابل پر لاهور ولاړ لاهور یې سره له خپله شاوخوا ونيوه دې بري د ده لښکر ډېر بډای کې.

دی په لاهور کې و چې وایې روږده چې محمود معاهده ماته کړه د کندهار د فتح

⁽⁵⁰⁾ وپوښخاوه: ورره یې یې کړ، وېې لمساوه.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

هوډه يې وکړه زليلاندي⁽⁵¹⁾ يې مخ پر کندهار راوگرز او، له هغه ځايه پر هرات ورغی.

محمود چي له دې نه خبر سو لښکر يې غونډه کي له هراته په جنگ ورووت، مگر لنډه يې واړو بده، کوم چي لويان چي ده تر شا په هرات کي پرې ايښي وه شخړه يې جوړه کړه په اخیستو کي د هغه په غاړه کي سره ولو بده دا شخړه يې دده د وزير د شيعه والي له امله چي غوټه يې په زړه کي ورته درلوده اچولې وه، محمود ناچار سو بيرته راوگرز بده.

چي ښهر ته ورغی قليچ خان د ايماقورئيس، چي د ترکو يو قام دی، سره د يو ډلي لښکرو لار سو بغاوت يې وکي، محمود خپل شيعه وزير د دوی د استمالت⁽⁵²⁾ دپاره ورو لږه دوی وزير بندي کي پښه يې لا په طغيان و نجتله.

په دې وخت کي واړو بده سوه چي د شاه زوی قيصر د هرات ښهر ته نژدې راغلی دی بله چاره نه وه د خپله زويه کامران سره ورووت د عجمو د ښارو⁽⁵³⁾ پر لور و تښتېده، فتح علي شاه ته يې چي د اوسني شاه نيکه دی هيله وروړه⁽⁵⁴⁾.

ځکه قيصر يې هيڅه مزاحمته د هرات په ښهر ننوت، خپل پلار شاه زمان يې هورې پرېښو والي يې کي⁽⁵⁵⁾.

⁽⁵¹⁾ وگورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

⁽⁵²⁾ استمالت: ځان ته راکشول، راضي کول، د ځان پلوي کول.

⁽⁵³⁾ "د عجمو د ښارو" "خخه مراد ابران (فارس) دی.

⁽⁵⁴⁾ اوسني شاه مظفرالدين شاه دی.

⁽⁵⁵⁾ په گوټه چاپ کي وايي چي: "شاه زمان راو لار سو قيصر يې د هرات والي مقرر کړ." 81.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خه زمانه وروسته محمود د هرات شاوخوا ته راغی دپاره د نیوو یې ځیني لښکر سره ټول کی مگر بېله ماتې یې بله نتیجه ونه مونده څرنگه چي زړه یې نه غوښته فتح علیشاه ته ورسې د امیر بخارا شاه مراد حضور ته ولاړ.

اته میاشتي هورې پاته سو وروسته یې اجازه ځني واخیسته چي مخ پر خوارزم و خوځېږي د خوارزمه څخه یې دوهم ځل هوډ وکړ چي فتح علیشاه ته ورسې.

وروسته تر یو څه مودې یې یوه تکړه ډله توریالي عسکر د هغه څخه و غوښته، مخ پر کندهار یې وخوزاوه هغه و چي بې له څه گواښني په کندهار ننوت په کندهار کي د پاینده خان زوی فتح محمد خان ورسره مل سو په گډه یې عسکر پر کابل ور ولاړ کی.

شاه زمان چي خبر سو پر مخ یې ورووت دواړه ډلې سره ونښتې درنه جکړه یې سره وکړه د دواړو خواوو ډبري ویني توی سوې، شاه زمان ماتې وکړه، بندي د محمود په لاس کي ولوېده، امر یې وکی چي سترگي دې وڅېږي، او وزیر یې رحمت الله خان خاین چي پاچهۍ ته ډېر سولېدی، سره ورځ یې کوله شاه زمان یې په قتل د امر او او پاینده خان د فتح محمد خان پلار چي د محمود سره مل و، وغولولی ژوندی یې لاس ته راووست.

محمود امر وکی چي د هغه شریر وزیر څخه کالي وکارېي د بوریا کالي په واغونډی، پر خره یې سپور کئ په ښهر یې وگرزوی⁽⁵⁶⁾ وروسته یې نومړی کی. څرنگه چي قیصر د شاه زمان زوی د اکا پر مخ د ولاړي اقتدار نه درلود د هرات ښهر یې د محمود ورور فیروزالدین ته ایله کی پخپله یې د اېران و پاچا ته التجا

⁽⁵⁶⁾ مراد د کابل ښهر دی، (ترتیبوونکی).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ور وړه هغه و چې د محمود سلطه بشپړه سوه لاس يې د کابل پر تخت ومونده.

خرنگه چې د محمود هڅه شيعه مذهب ته وه سنيان ځني خواشيني وه د غيرت وینه يې په بنور راغله سره وځو نېده⁽⁵⁷⁾ وروسته وروسته شيعه و هم په سپکه سترگه ورته کتله ټوله سره مله سوه چې دی وځځيري، ويې نيوی په بالا حصار کي يې بندي کي.

روند شاه زمان له بنده خلاص سو د پاچهۍ واښ يې په مويه کي ونيوه ترڅو چې شاه شجاع ورسره يو ځای سو.

پنځه ورځي وروسته شاه شجاع له پنجابه وارد سو محمود يې له بنده ايله کي، شاه زمان ته يې ودراره، چې دی خپل قصاص ځني واخلي، مگر شاه زمان⁽⁵⁸⁾ دی وباځنبه مرحمت يې وکي امري يې وکي چې بيرته دي د بالا حصار په محبس کي واچول سي، وروسته تر يو څه زماني شاه شجاع سره له يوه تکړه لښکره مخ پر کشمير ونيوه، چې د شېر محمد خان زوی عطا محمد خان چې سري يې اخیستی و، وترتي.

چې مظفر آباد کشمير ته نژدې ورسېده د عطا محمد خان سفير ورته راغی، د عطا محمد د سراخيستو نه يې ډېر عذرونه وکړه د بادار اطاعت او عبودیت يې پېش کړ. شاه شجاع چې ښه زړه پوره سو بيرته لاړ، په لار کي خبر سو چې محمود گډ له نورو غټانو سره د قلا محافظين وژلي او تبستېدلی دی. په قندهار کي يې فتح خان له بنده خلاص کړی او بيا نو تللی دی د محمود زوی کامران سره يې چې په دې وخت کي د پښتنو د الکو په شاوخوا کي و، لاس يو کړی دی د دې خبر د

⁽⁵⁷⁾ وځو نېده: وبنورېده.

⁽⁵⁸⁾ په کوټه چاپ کي دا نوم شاه شجاع دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

اخيستو نه په كابل كې زښت اضطراب پېښ سو.

شاه شجاع چې په ښهر ننوت له هغه اضطرابه چې وگړو ته پېښ و ډېر تاسف يې وكي. محمود او زوی يې سره له فتح خانه مخ پر هرات ولاړه چې د هرات د والي فيروزالدين خخه مرسته واخلې، والي خورا ښه استقبال وكې عزت يې ورکې، هديې او ښه ډبرم كالي يې دوی ته وړاندي كړه، مگر ښهر ته يې پرې نه ښووه، او د مرستي له وركړې يې هم نته وكړه، عذريې وغوښت. څرنگه چې مقصد لاس ته وره نه غې بيرته راوگرزېده په لار كې نابره پر دوو قافلو چې د يوې مخ له كندهاره پر هرات او د بلې مخ د هراته پر قندهار و پېښ سوه دا هوډ يې وكړه چې قافله ووهي مال يې يوسي او دغسي يې هم وكړه.

دا چې يې واخيسته څلور زره سپاره مېړه يې تيار كړه د كندهار پر فتح يې ور وخوړوله چې ښهر ته نژدې ورغله، د هغه ځای حاكم عالم خان د لښكر سره په جگړه ورووت درنه جگړه و سوه عالم خان ونيوه سو وروسته تر يو لړټك او ټوكه ښهر خلاص سو دوی ونيوه.

يو څه زمانه وروسته يې سل زره لښكر سره غونډ كې او د شاه شجاع د مقابلې دپاره يې وخوړاوه په غزني كې دواړه سره وښسته زښته درنه جگړه و سوه، شاه شجاع ماتې وكړه بيرته مخ پر كابل لاړ.

څرنگه چې ده د كابل پر وگړو بروسه نه درلوده ځكه يې د دوی و مړوند ته هيله ونكړه ښهر يې د شاه زمان زوی امير حيدر ته پرېښووه په خپله مخ پر پېښور وپاڅېده. دې پېښې د محمود بری وړ بشپړ كې. په ښهر ورننوت د هيواد پر تخت يې لاس و موند، د وگړو سره يې ښه وكړه فتح خان يې وزير وټاكه، واره د ملك چاري يې ده ته و سپارلې، بشپړه واک يې ورکې خپل زوی كامران يې د كندهار

تتمة البيان في تاريخ الافغان

والي وټاکه.

وروسته وزير فتح خان خپل ټوله وروڼه هر يو په بېل ټکي کي د وطن واليان مقرر کړه، په دې وخت کي د محمود زوی کامران قیصر (چي ږمبی مویې د تنبستي ذکر و اېران ته کړی دی) د شاه شجاع د پاچهۍ په اړو بدني بیره راتی (کار ورتمام کی)، څه مده وروسته شاه شجاع د پېښوره طرد سو د کشمیر والي عطا محمد خان سره یې لیک وکاوه، ویې غوښته چي د ده سره د روپو مرسته وکي.

عطا محمد خان جواب ورکی چي که هغه غمی چي ستا څخه دی ماته یې په گروي کښېږدي زه به د پرش لکه روپۍ⁽⁵⁹⁾ در ولېږم هر لک روپۍ لس زره پونډه کېږي. د شاه څخه پرته د دریای نور بې غمي نور غمي نه وه هغه یې عطا محمد ته ولېږه، عطا محمد خان پنځلس لکه روپۍ په بدله کي ورو لېږلې د نورو د استوني یې وعده وکړه.

شاه شجاع لښکر سره غونډه کی پېښور ته ولاړ چي وروسته مخ پر کابل وخوږېږي. دا خبر چي محمود ته ورسېده شاه زمان یې له بنده خوشي کی ورته ویې ویل :-

ملک تر بېره او خطر لاندې دی مخ پر بېراني ځي، او هم د مسلمانانو ویني خوشي تویېږي راسی چي دا نفاق او بېلتون په اتفاق او ټولنه الیش کو او په هغو چارو ځان اخته کو چي د هیواد ښېگڼي پکښي لیده کېږي، زه دا پر خپل ځان اخلم چي ستاسي حقونه بشپړه درکم او هر یو له تاسو نه پر ښو ښو چارو وټاکم او هم واړه غټان چي په بند کي دي له بنده خوشي کم.

⁽⁵⁹⁾ په کوټه چاپ کي دېرش لکه کلداري دي؟

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خرنگه چي زه زموږ د پلار غوره زوی يم تاسي ته ښايي چي زما د منزلت رعايت وکي، شاه زمان دا وينا واروږده خپل ورور شاه شجاع ته يې ليک ولېږه شاه شجاع دا ليک د عطا محمد د بېرولو دپاره ښه وسيله وبلله ليک يې ورولېږه چي:-

که ماته په مال او هم په مېړو مرسته رانه کې زه به د ورور سره مل سم رينسي به دي وکارم عطا محمد سره پونځيده پنځه زره مېړه يې غونډه کړه پر پېښور يې ولاړ کړه.

شاه شجاع داسي وگڼله چي عطا محمد د ده په مرسته ورروان دی خوشحاله سو او حال دا چي عطا محمد په چم کي و، شاه يې نابره په پېښور کي ونياو، په قفس کي يې واچاوه کشمير ته يې ولېږه، د ښهر په ټينگار کي يې ژښته زيار وکښه، په پسې يې د انگلېسي حکومت سره ليک وکي چي په تيارېدو کي د لښکر د رنجيت سنگ⁽⁶⁰⁾ دا بت پرست چي په دې کورنيو جگړو کي يې د پښتانه ځيني ځايونه په پنجاب کي نيولي وه او ځيني نور د پښتانه نيولي ځايونه يې بيرته اخيستي او انگرېز ته يې په دې شرط ورکوله چي که محمود پر ده راولاړ سي انگرېز به مرسته ورکوي. د جگړې دپاره د ده سره مل سي، داسي پېښه سوو چي دا ليک د رنجيت سنگد جاسو سانو په لاس کېښووت ده ته يې وړاندي کي، رنجيت سنگ دا ليک محمود ته ولېږه هيله يې وکړه چي د عطا محمد په جگړه کي د ده سره مل سي. وروسته هر يو ه د دوی څخه لښکر تيار کي يرغل يې پر وروړي دی يې بندي ونياو. سره له دې محمود دی وباڅښه شاه شجاع يې له بنده خلاص کيفتح خان خپل ورور عظيم خان د کشمير والي وټاکه، رنجيت سنگ د شاه شجاع سره يو

⁽⁶⁰⁾ رنجيت سنگ يو د بابا نانک د اتباعو څخه دی، بابا نانک په وروستني زمانه کي په بت پرستانو کي ښکاره سوی او يو کتاب يې چي له څلورويده څخه اخيسته سوی دی را ايستلی دی څلور ويده اسماني مقدس کتاب دی، دی يې گرنټ بولي دغه سړی و چي پر خلاف د نورو بت پرستانو يې غوښي خوړل جايز وبلله، په معابدو کي يې د بتانو ايښوول منع کړه او د هغه پر ځای يې د نوموړي کتاب په ايښوولو امر وکي. (مؤلف)

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خای لاهور ته ولاړه.

دوه کاله وروسته د حرص او شرارت او رد رنجیت سنگ په ځان ولگېد په هوډ د کشمیر د نیو سو اتیا زره بت پرسته بابانکي لښکر یې سره غونډه کی مخ پر ښهر یې ورووست.

عظیم خان په مخ کی تر لس زره مېړه زیات نه درلوده. عظیم خان خپل وگړي پټ گڼي کړه چې بت پرسته لښکر ټوله په ناوه کښېوزي، وروسته تر څه جگړې یې امر وکی چې د پټ گڼي لښکر پر راووزي، دې ټولۍ یو زلیاند⁽⁶¹⁾ یرغل پر وروړی څلوېښت زره مېړه یې ځني مړه کړه یا یې په بند بوتله پاته لښکر مخ پر کور و تښتېده په ډېر زحمت یې ځانونه وژغورله.

رنجیت سنگ له دې حرکت سره کیخووت⁽⁶²⁾ په لیک یې د محمود څخه عطفوت وغوښت، عذریې وکی هغه چا چې زه په دې چار کې غولولی وم شاه شجاع و، شاه شجاع په دې خبر سو هوډه یې وکړه چې د لاهوره ولاړ سې رنجیت سنگ هیله وکړه چې غمی یې لاس ته راوړي مگر شاه شجاع له په ځان ورکولو څخه ښته وکړه، امانت یې ورکړه له هغو څخه یو دریای نور و. زه داسې انکېرم چې دا هغه غمی دی چې اوس د برطانیې په خول کې ځلېږي.

(شاه شجاع) په شپه و تښتېده د انگرېز حکومت ته یې هیله وروړه رنجیت سنگ پر دې چار ډېر لاسونه و منبله ده ته یې لیک واستاوه، د ده د بیرته راتگ غوښته یې وکړه. په دې یې هم زړه تم نه سو غمی یې بیرته ورکړل.

⁽⁶¹⁾ وگورئ د 45 مخ 42 حاشیه

⁽⁶²⁾ په کوټه چاپ کې لیکلي دي چې رنجیت سنگ له دې حرکت ډېر پښېمانه سو.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د انگرېز حکومت چي لا هیسته کله د شاه داسي هیلې ته تیار و له دې چاري نه ډېر سره وغوړېده د ده ډله یې په زبسته اکرام هرکلی کړه.

په دې وخت کي روند شاه زمان چي په علماء او غتانو کي یې درنه مرتبه درلوده، د بلخ د سفر د پاره د زیارت د هغه ځای چي د سیدنا علي (رض) په مقبره مشهور دی عزم وکی وروسته تر رسېدو مخ پر بخارا ولاړ د بخارا د امیر میر حیدر د خوا په ډېر عزت هرکلی سو خپله لور یې ورکړه⁽⁶³⁾.

وروسته د بخارا څخه د طهران پر لور ولاړ فتح علی شاه هم په درنه سترگه ورته وکتل له هغه ځایه بغداد والي په هغه وخت کي مشهور داود پاشا و، له هغه ځایه یې د حج هوډ وکړه د حجاز په اورشو کي وفات سو.

د دې چارو تر میانځ په 1222 هجري کال کښي د هرات والي فیروزالدین د خپل ورور محمود له خوا د خراسان پر فتح و خوزېده دا هوډ د ده د بخاري صوفي اسلام چي یو له جهريه صوفیه طبقې نه و او خپل وطن یې د بېگ بان ازبک له بیري پري ایښی و په مهمت سره وه. دې صوفي داسي زعم درلود چي وحی ورته راځي، او خرق عادت کولای سي غوښته یې چي د باطني انفا سو له امله د پاچهی پر تخت کښېني.

نو یې پنځوس زره وگړي د هرات، کندهار، اندخوی، کندوز، میمنې، فاریاب له قامونو سره غونډه کړه د شکیبان د قلعي پر لور یې وروه پنځوله د خراسان نائب محمد خان قاجار چي له دې چاري خبر سو د مقابلي د پاره یې لښکر ټول کی پر مخ ورغی، دواړه لښکره اوه فرسخه د هراته لیري سره مخامخ سو ه د جگړې اور بل سو

⁽⁶³⁾ شاه زمان خپله لور د بخارا امیر ته ورکړه (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

له دواړو خواوو څخه ډیرې مړه سوه په خپله صوفی اسلام بنایسته کړې جوپان کي د معسکر په منځ کي ناست و شپږ شپېته⁽⁶⁴⁾ وگړي مخلصین یې شاوخوا پر راگرځېدلي وه وروسته تردې چي واره مریدان یې په قتل ورسېده په خپله دی هم قتل کړه سو.

په پای کي د فیروزالدین لښکر ناچاره سو چي هرات ته پر شا سي د محمد خان لښکر و د صوفي اسلام جسد و سو د کوټي پوستکی یې وکینښ فتح علیشاه ته یې ولېږه.

هغه کسان چي د شیخی او پیړۍ د لاري د دوو مسلمانو ډلو تر منځ نفاق او فتنه او شخړه اچوي دوی په دې توگه غولوي او داسي ښکاره کوي چي د ټولو کائناتو د تصرف و اېن د ده په لاس کي دی او د څښتن قوه او اسرار له ده سره مله دي مسلمانان یو له بله سره ولاړوي ویني تویوي، دا یې سزا ده.

فیروزالدین ترماتي وروسته ناچار سو چي د شاه حضور ته ښه ښه هدیې ولېږي، زړه یې لاس ته راوړي او په دې چم د ده د لښکر و د ضرره ځان وژغوري او گایه⁽⁶⁵⁾ یې وکړه چي هر کال به شاه ته یو لوی ټوک د خراج ورلېږي.

دا روغه چي د اېرانیانو سره وروسته تر پرمختگ او بیرته راتگ او روغو او جگړو او سني والي شيعه والي و سوه، د فېروز سیاست د حسن علي میرزا د فتح شاه زوی د خراسان د والي سره وران سو او وېرېدی نه چي د ده پر ښارو حمله وروړي.

⁽⁶⁴⁾ په کوټه چاپ کي: درې سوه شپږ شپېته ښوول سوي دي، (مرتب).

⁽⁶⁵⁾ گایه: ژمنه، تعهد.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وروسته يې خپل ورور محمود ته سفیر ولېږه مرسته يې وغوښته محمود دا چار د هرات د نيوو دپاره وسيله وبلله وزير فتح خان يې د يو تکړه لښکر سره د هرات پر لور وځوځاوه، چي ښهر ته څرمه سوه فېروز هو لکي سو د ده ننوا ته يې ښهر ته ونه منله، بلکه امر يې وکي چي غوريان دي د ايرانيانو د لاسه وکښل سي.

مگر فتح محمد خان د خپل بادارد خوا مامور و، چي په ښهر ننوزي، بي چمه يې بله چاره ونه لیده فېروز ته يې حال ورکي چي معسکر ته راسي چي مشوره او خبري اتري ورسره وسي فېروز چي راووت فتح محمد خان ونياره، د اهل سره يې بندي کندهار ته واستاوه، دی په خپله په ښهر ننووت خپل ورور کهندل خان يې د غوريانو د نيوو دپاره تيار کي په شاوخوا کي د خراسان يې ليکونه څرگند کړه غټان او مشران د قامو يې د ايران د جگړې دپاره د ځان پر خوا راوبلله.

حسن علي ميرزا چي دا خبره ورو بده د هغه ځای د ساتني دپاره يې عسکر ولېږل، څه وخت چي مدافع او مهاجم لښکر په تصادم کي سوه فتح خان يوه لوډله عسکر د کندهار، هرات بلوچستان، جمشيد، فيروز کوهي د وگړو څخه سره غونډ او د توپو او زنبورکانو سره يې د هغه ځای او د خراسان د نورو ښارو د نيوو دپاره وځوزاوه.

چي کوسيا⁽⁶⁶⁾ ته ورسېده خبر ورته راغي چي حسن علي ميرزا خپل لښکر کافر قلعي ته رارسولي دي چي د دوو غليمانو تر منځ دوه فرسخه څکل نه وه، حسن علي ميرزا ته يې سفیر ولېږه د غوريان تسليمېده يې ځني وغوښته او په حرب سره يې وېراوه داسي يې ښکاره کړه:-

⁽⁶⁶⁾ په کوټه چاپ 92 مخ کي يې "کوسيه" ليکلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

چاته معلومه ده چي عاقبت د جگړې به ستا په گټه که په زیان تمام سي دا ستا کبر او لويي چي له خود بيینی نه پېښه ده ځان د سلطان زوی بولې و داسي حال ته ورسېږې چي د پلار باچهي په تزلزل کي واچوي.

حسن علي ميرزا دا جواب د سفير په لاس ورو لېږه: ستا بادر محمود چي د شاه په نعمت تربيه سوی دی د داسي خبرو کولو لياقت نه لري څه لاهه خاين چي د سدوزو د غټانو سره جنگېږي.

سفير بيرته مايوس لار فتح خان خپل لښکر پر کافر قلعه ورو پاخوله خورا درنه محاربه وسوه لوله د دواړو خواوو څخه مړه سوه.

نژدې و چي ابرانيان ماتې وکي نابېره د فتح خان په خوله کي گولۍ ونښته، هرات ته پر شا سو، محمود او دده زوی کامران چي په هرات کي وه هولکيان سوه. وروسته يې دوه سړيه ملا شمس الدين د هرات مفتي او خان ملاخان شېخ الاسلام و فتح عليشا ته ولېږله چي هغه خبر کي چي محمود د فتح خان د دې جرئته هيڅ خبر نه و، غوښته يې په دې توگه د شاه زړه پر ځان نری کي⁽⁶⁷⁾.

شاه چي په دې وينا آگه سو سفير ته يې کتل ويې ويل:-

تر هغو څو محمود په سر سره فتح خان ماته راونه سپاري يا يې سترگي ونه باسي زه به ځني راضي نه سم. کامران چي دا وار وېده بې سپکۍ، د نفس جبن او بېعقلي پرېښودو د هغه زړه ورمېره، چي دده پلار د هغه په مرسته و پاچهي ته رسېدلی و، ولاړ کی د وروره سره يې چي شېر دلخان دی په بند کي واچاوه.

⁽⁶⁷⁾ له "نری کي" څخه مراد دا دی چي د شاه تر رحم ځان ته جلب کړي، (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د ده بل ورور (شېردل خان)⁽⁶⁸⁾ له هراته د نادعلي كلي ته و تنبتهده د غلجو د يوې دلي سره ملگري سو چي خپل ورونه د بنده خلاص كي.

كامران چي د دې ټولني خبر وروپده جبن او بې سيكي وروپېننه سوه امريي وكي چي دوي دي د بنده خلاص سي. د فتح خان د ړندېدو ازانگه په شاوخوا كي تيت سوه د درېيم زره ورورور عظيم خان غورته ورسېدله هغه و چي ده دوه نور خپل ورونه دوست محمد خان او يار محمد خان د محمود د ورور شاه زاده ايوب د غوښتو دپاره ولېرله امريي وكي چي هغه دي په پاچهي و خوزاوه سي دوي هم دغسي وکړه ده په نامه بې رغ وكي د جلال آباد شا و خواته ننواته، دوست محمد خان پر کابل يرغل وروي ويې نياوه، خپل ورور محمد زمان خان بې د شاه شجاع د راغوښتو دپاره چي په انگليسي هندوستان كي استېده ولېره. شاه شجاع راغي د سمندر خان سره بې چي د درې والي و، جگړه ومبيلوله او بري بې پر وموند. لنډه دا چي د فتح خان ورونه چي شمېر بې شلو مېرو ته رسېده (د تېمورشاه له زامنو سره) ټوله ولاړ سوه هريو د تېمور د پوه زويه سره چي په شمار د دود پرش مېره وه، مله سوه د افغانستان هيواد بې د شرقه تر غربه وروزه د محمود د پاچهي ريښي بې وکښي.

خو چي د محمود په لاس كي پرته بې کندهاره او هراته بل ځای پاته نه سو. بيا بې نو د تېمور د زامنو څخه پاچهي واخيسته هر يوه د افغانستان په يوه ولايت كي په استقلال حکومت کاوه، دا ټوله د ورور فتح خان د ړندېدو د غچ دپاره وه.

لږ زمانه وروسته بې پر کندهار لاس ومونده د محمود سلطه يوازي پر هرات پاته سوه، په 1241 کال كي محمود پر خپل زوی بدگمانه سو، د هغه د ولاړي او بغاوته

⁽⁶⁸⁾ په کوټه چاپ کي دا نوم (دل) دئ، 94 مخ

تتمة البيان في تاريخ الافغان

يې ډار وکی چي نه چي دی ونیسي، د هراته راووت د فراه ځیني کامونه یې سره غونډ کړه د خپل زوی په جگړه یې وخوزوله، زوی یې ناچاره سو حسن علي میرزا ته یې استغاثه یوړه (د مرستي) هیله یې وکړه:-

حسن علي میرزا هم د ده سره مرسته وکړه ترڅو چي پر پلار یې بری ومونده مات یې کی. نوموړي زوی کامران یې په هرات کي د دې چاري وروسته خورا د برم مېلمستیا جوړه کړه حسن علي میرزا یې راوباله د پنگو کیلی⁽⁶⁹⁾ یې وروسپارلې.

د دې چارو په وخت کي د رنجیت سنگ بت پرست متي مړوچه سوي وه خو چي د کشمیر ولایت یې په غیاب کي د محمد عظیم خان والي چي د خپل ورور دوست محمد خان د لیدو دپاره کابل ته تللی و، ونیوه.

په 1245 کي یې سفیر د شاه حضور ته ولېږه دوهمه مرسته یې پر خپل پلار ځني وغوښته اتفاقاً داسي پېښه سوه چي د ده سفیر اېران ته ورسېده پلار یې وفات سو.

سفیر په اېران کي د هغه فیروزالدین سره چي دمخه یې ذکر سوی دی او په کندهار کي بندي و، او د فتح خان په واقعه کي اېران ته تېښتېدلی و پېښ سو، په چاره کي د کامران د ولاړېدو او د ده د کښېنولو د هرات پر تخت ورسره وږغېده، دی یې وغولاهو چي د شاه په مرسته به دا چار تر سره کو. وروسته چي کاربار یې څه پرله پوري سو لښکر یې تیار کی مخ پر هرات یې ولاړ کی، په لار کي نابیره د فېروزالدین د خادمانو او د ځیني اېرانیانو شخړه پېښه سوه فېروزالدین د خادمانو په مرسته وووت، اېرانیانو یې له دې چي خادمان یې خبر ومومی دی یې

⁽⁶⁹⁾ د پنگو کیلی = د خزانو کیلی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

مړ که.

په 1248 کال کي عباس ميرزا د هرات د نيوو هوډ وکړ خپل زوی محمد ميرزا يې د يوه تکړه لښکر سره ولېږه وروسته تر يوې درنې جگړې هرات محصون⁽⁷⁰⁾ سو.

په دې وخت کي مستر کميل انگليس زښته زيار وکښه چي هرات محاصره نه سي مگر ټوله زيار يې هدر ولاړه.

نابيره محمد ميرزا محاصر⁽⁷¹⁾ د ښار ته د پلار د موت خبر ورسېده دا يې غوره وبلله چي کامران ته د روغي دروازه وټکوي کامران هم د روغي چار و منله مگر د روغي چار و وزير يار محمد ته چي په مشهد کي بندي و، واچوله سوه.

روغه د اسي و سوه چي په هرات کي دي سکه د فتح علي شاه په نامه وو هله سي او کامران به هر کال پنځلس زره تومنه و شاه ته وړاندي کوي، انگليس چي دا وار وډه چي د پښتانه ښارونه د ايرانيانو په الکه گډ سو دا چار يې د خپل سلطنت د ړنگېدو د پاره په هند کي سبب و شمېره، شاه شجاع يې راولاړ کي د لښکر مرسته يې ورسره وکړه سربېره پر دې يې رنجيت سنگ او مير غلام علي خان د سند مير ته خبر ورکي چي شاه شجاع ته اوږه ورکي، دوی سره له دې چي د انگليس تر لاس نه وه لاندي بيا يې هم امر ومانه شاه شجاع ته يې عسکري مرسته ورکړه دېرش زره ميره يې ورتول کړه، د پنجاب د لاري يې مخ پر کندهار و خوزوله، کهندل خان سره له خپلو ورونو په مخي کي ورته ولاړ او د جگړې په ډگر گډ سو زښته کلکه ماتې يې ورکړه، شاه شجاع مخ پر هرات و تښتېده، د خپل وراره کامران خخه يې مرسته وغوښته هغه نټه وکړه. وروسته تر ډېرو زحمتو د بلوڅ

⁽⁷⁰⁾ محصون = کلابند.

⁽⁷¹⁾ محاصر: محاصره کوونکی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

هيواد ته ورغی او له هغه ځایه هند ته تېر سو.

خبره دا ده د تیمور شاه حرص او په شهوت کي غوټه ورځي او هڅي و لذاتو او ډېرو اولادو له ډول ډول مندو څخه سبب د نا آرامۍ وگرزېده امنیت له منځه ولاړ او په زرو زرو خونونه وسوه د یوه زوی حرص یې و سلطنت ته موجب د حرمان د نورو وگرزېده.

په کال 1250 کي کامران د سجستان د نیو و هوډ وکړ د سجستان امیر و محمد شاه د عباس زوی ته یې التجا وروړه محمد شاه دا د هرات د نیو و دپاره ښه وسیله وگڼله لښکر یې تیار کي او مخ پر هرات یې ولاړ کي هرات یې خورا اوږده زمانه په انحصار⁽⁷²⁾ کي واچاوه پښتانه د حصاره راواته او د شاه پر عسکرو یې یرغلونه وړه، ډول ډول زړه وری یې ښکاره کولې.

پر کامران چي کار دروند سوزوی یې نادر میرزا میمنې، شبرغان او سرپول ته ولېږه چي هزاره او ازبک راوبولي دي کامو د ده غوښته ومنله لوی لښکر یې تیار او مخ پر هرات یې ولاړ کي چي د حصار د ناورینه یې وژغوري، هغه و چي د شاه د عکسرو او د دوی په منځ کي ډیري جگړې سره وسوي د دواړو خواوو څخه ډیری مړه سوه شاه بری وموند.

کامران چي دا ولیده هولکي سو د خپله وزیر سره یې مشوره وکړه رایه پر دې راکښته سوه چي د دیني جگړې نیغ وکي.

نو هغه و چي په ملا عبدالحق وخرېده چي یو د هرات د علماء څخه و⁽⁷³⁾ دا ملا د

⁽⁷²⁾ مراد یې کلابندي ده.

⁽⁷³⁾ په کوټه چاپ کي ملا عبدالحق "د عراق عالم" بلل سوی دی، (99 مخ).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

جمعی په ورځ د خطیب په څېر ودرېده خلقو ته یې اجازت د دیني جگړې ورکې د
ښار وگړو او د نزدو کلو او سېدونکو دا دده بلنه ومنله.

اهالیو د جمعی لمبو ووهله⁽⁷⁴⁾ نکان یې پرې کړه کفنونه یې غاړې ته کړه راوواته،
پر غلیم یې یرغل ورو، د اېران د غټو کسانو څخه یې ډېری مړه کړه مگردا یې د
لاسه ونه سوه چي گرد سره په بیرته کي، بیرته ښار ته لاړه.

وروسته تر دې چي د محاصرې موده اوږده سوه مکئیل د انگرېز سفیر له طهران
څخه د شاه و معسکر ته مخ ونيوه، چي له شاه سره یو ځای سو وپوهېده چي دا چار
موجب د انقیاد د پښتنو او د دوی د ملتیا ده سره ده او دا خو ښکاره زیان دی چي
نته نه ځني کېږي چي د دوی د هند و سلطې ته یې رسوي نويې شاه ته کتل ويې
ویل:-

ما پرېږده چي ښار ته ننوزم او کامران په تسلیم راضي کم. شاه داسي گڼله چي دی
په خپله وینا کي رشتینی دی، اجازه د ښار د ننوتو یې ورکړه. چي په ننوت او له
کامران سره یو ځای سوزیاری یې وکښه چي دی زړه ورکې او پښه یې ونجتي، ويې
ویل هیڅ صحت نه لري چي تسلیم دي سي، که یو لږ وخت پښه ونجتي موربه
توپ، توپک، وسله او نور ذخایر تاته ورسوو.

کامران یې په دې چاره کي زړه پوره کي، بیا نو شاه ته ورغی هغه ته یې کتله ويې
ویل: هر څومري چي ده او دده لښکر ته د ترغیب او تهدید بېره وسوه په ترغیب
توزن نه سو. شاه چي دا وار وېده امر یې وکي چي هر څومري مس چي په چهاونی-
کي سته دا دي واره غونډه کړه سي (توپ دي ځني جوړ کړه سي) پر شاگی⁽⁷⁵⁾ دي

⁽⁷⁴⁾ د جمعی لمبو ووهله: یعنی د جمعی د ورځي غسل یې وکړي.

⁽⁷⁵⁾ شاگی: وړه غونډی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وخبڙاوه سي خوله يې د بنار پروگرو وروگرزوي اور پرورکي.

له دې نه اهالي ډېر تنگ سوله برسېره پر دې چې په خورا قاختي اخته سوه څلور زره يې سېکه او فقيران يې د بنار وياسته زياتو يې تحمل ونسواي کولای کامران شاه ته يې سفير ولېږه چې تسليم سي.

د انگرېز سفير چې په دې خبر سو هولکي سو ، په پټه يې کامران ته خبر ورکي هيله يې وکړه چې پښه ونجتي او گايه يې وکړه چې دا تکه به ژر تر ژره ترې نه ليري سي. بيا نو شاه ته ولاړ ويې ويل:-

د انگرېز او شاه په منځ کي دوستي او خپلوي ده او دا منلې خبره ده چې د هرات فتح په هند کي شخړه خوزوي، هيله لرم چې د هرات د فتح نه لاس واخلي، شاه د اوږدې محاصرې نه سرغاري سو، پر خپل اس سپور سو د لښکر په مخ کي ودرېده نغ يې وکي، چې پر بنار يرغل وروپي، لښکر يې هم په يوه وار حمله پر بنار وروپه او پر توپو يې اور ورکي، ډېر برجونه يې ونړوله نژدې و چې بنار ونيسي، د انگرېز سفير شاه ته ور پر مخ سو ويې ويل: زه له تانه دا هيله لرم چې درې ورځي ماته اجازه راکي چې بنار ته لاړ سم کامران او وزير به يې ويني تويېدو او د مالود ضياع تاته وسپارم. د انگرېز د شان او لويي روي وگوره زما دا هيله ومنه

شاه د انگليس مجد⁽⁷⁶⁾ ته وکتله ده هيله يې ومنله چې د کامران او د ده د ډلي سره يو ځای سو پنځه زره پونډه يې ورکړه ورته ويې ويل:-

درې ورځي د جکړې د وسلو استعمال پاته دي نړېدلي برجونه جوړ کي ترڅو چې

⁽⁷⁶⁾ مجد = عظمت، لويي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

زمور قافلې د فارس د خليجه رارسي پښه ونجتي.

شاه چي په دې ټکي خبر سو دی يې له خپله معسکر ليري بيرته کي. وروسته شاه زښته سر و خروښېده امر يې وکي چي پر ښار يرغل وروپي د جگړې اوربل سو، پښتنو په مخي کي پښه ونجته او په مدافعه کلک ودرېده د ايرانيانو چار داسي خای ته ورسېده چي پر قلعه وروخاته او پښتنو بيرته کوله ډيري له دواړو خواوو مړه سوه.

په دې منځ کي د انگرېز قافله د فارس خليج ته راورسېده د خارق جزيره يې ونيوله شاه چي دا واروېده ښه يې دا وبلله چي محاصره ايله کي رومبې انگرېز د وطنه وباسي.

د انگليس نورو مامورينو د محاصري په وخت کي د کابل او کندهار واک درلوونکي د ايران پر جگړه پنځوله ملايانو ته يې روپي ورکولې چي جگړي ديني وبولي وگړي جنگ ته ولاړ کي مگر زيار يې خومري تر ځايه ونه رسېده.

دا محاصره شل مياشتني ته ورسېده، دا چار په 1255 کاله کي پښه سوي ده.

انگرېز دا وفهموله چي د پښتنو د اميرانو هڅه د ايرانيانو و خواته ده ولي دوست محمد خان د کابل امير او کهندل خان د کندهار والي او د دوی نور وروڼه چي د تېمور د زامنو تر نفاق وروسته پاچهي ته رسېدلي وه د هرات د محاصري په وخت کي يې د شاه سره د ليک تاراچولي و، خپل سفيران يې ورلېږله، د دې بيړي چي دوی به سره مله سي د انگرېز په زړه کي وسوسه پيدا سوه، چي دا به د دوی سايه د هند له ملکه پورته کي ځکه يې د دې په هيسته وخت ته کتل چي د پښتنو پر هيواد

تتمة البيان في تاريخ الافغان

بری و مومي، چي په دې وپوهېده چي پښتانه د خپلو اميرانو څخه تره⁽⁷⁷⁾ لري وخت يې کوت چي شاه شجاع د ملک نيوو دپاره وټاکي.

نو هغه و چي شاه شجاع يې د يو تکړه لښکر سره چي له منتظمه ټوليو څخه جوړ و د ماهرو افرادو تر لاس لاندي او لوړ واکه انگليسي منصبدارانو تر امر لاندي و خوزاوه.

شاه شجاع دا لښکر د بلوڅ او سجستان د لاري د کندهار پر لور ور تېر کي د لښکرو په مخ کي داسي سړي وه چي ځای پر ځای به يې پښتانه د شاه شجاع و خواته بلله، ويله يې چي حقيقي وارث د ملک او وطن او اصلي حقدار د پاچهۍ دی دی او وگړي يې په دې توگه په خلاصېدو د برياليانو د سلطې څخه پنځول او خوروله.

شاه چي کندهار ته ورسېده وپوهېده چي کهندل خان عسکر لږ دي د ده مقابلې نه سي کولای او هم د ښار وگړي د شاه خواته زښته هڅه لري نو کهندل خان سره له خپلي عاتلې د پنځو (سوو) سپرو په ملگري و ووت او د تهران پر لور روان سو. محمد شاه دی په عزت قبول کي او د بابک ښاري يې چي د فارس له ښارو څخه دی ده ته ورکي، شاه شجاع انگرېزي تاو د کندهار والي وټاکه په خپله مخ پر کابل و خوزېده په لار کي يې غزني ونيوه.

کابل ته چي ورسېده امير دوست محمد خان د مقابلې سپک په ځان کي ونه ليده ناچار سو د ښاره و ووت مخ پر بخارا روان سو چي د بخار د امير مرسته و غواړي مگر دا هوډ يې تر سره نه سو، بلکه د احترام پر ځای يې سپکتيا وليده هغه و چي

⁽⁷⁷⁾ تره (د لومړي په سکون) نفرت، کرکه.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

انگرېز دی و نیاوہ او کلکتې ته یې ولېږه.

شاه شجاع (مستیر باتنجر) چې یو له غوره غټانو څخه د انگلیس و د کابل والي و ټاکه پخپله یې بې له هیڅ ډول مخنیونکي جلال آباد و نیوه.

وروسته انگرېز یو سفیر سم د یوې جرگې سره چې شلو مېړو ته رسېده د درو سوو زرو پونډو سره کامران ته ولېږله او د هغه څخه یې وغوښته چې د شاه شجاع بلنه ومني هغه قبوله کړه او د انگرېز سفیر سره له خپلو ملگرو هلته پاته سو ترڅو پوري چې دا مبلغ د قلعو په جوړېدو او استحکاماتو او د ذخیرو په غونډېدو خرڅ کړه سو.

دې چارې په محمد شاه کي کار وکی، او د ده په حق کي یې چې افراط کړی و عذر یې وغوښته او ویې منله چې خطبه او سکه به د ده پر نامه وایي او وهي دا واقعه په 1257 کال کي پېښه سوې ده.

علي ای حال په ډیرو ټکو کي د ملک د پاچهۍ چار د شاه شجاع لاس ته ورغله که څه هم په ظاهر کي د شاه شجاع پاچهي بلله کېده مگر زښته یې د انگرېز سره اړیکه یا تړون درلود تر داسي ځایه چې د انگلیس زړه پوره و چې ټول د پښتانه هیواد د ده تر لاس لاندی دی بلکه د انگرېز د هیواد یو ټوک و او د ده د لاسه بیرته کښل زښته محال دی درې کاله او څو میاشتې په دغه هیواد کي وپائیده.

په څلورمه خور د 1258 کال یې اشخاص د خراج د اخیستو دپاره ولېږله چې د ځینو کامو څخه یې ټول کي هغو کامو له ورکړي نه سر وپېچي په بغاوت یې غاړي لکي کړي او یو کوچنی جگړه پکښي پېښه سو.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

شاه شجاع چي دا وارو بده يوه ډله لښکر يې ورو لېږله چي دوی و ترتي څرنگه چي کامو په ځان کي سېک د مقابلې نه لیده د غرو سرو ته وخاته.

د غره رجب میاشتي په لومړۍ روځ درې کسه د غلجو خانان د کابل د ښاره وواته یوه ټولۍ د کامو هم ورسره مله سوه، غلا او لاسوهني ته یې پیل وکړی د کابله درې فرسخه لیري یې سنگرو وواهه د هند د تلور اتلو لار یې د هغې خوا و تړله.

د دې چارو په ترڅ کي محمد اکبر خان چي وروسته د خپل پلار دوست محمد خان تر مړیني د پښتانه ښارو کي گرز بده سره د خپلي ډلي بامیان ته راغی د هغه ځای وگړي ورسره مله سوه او سر بېره پر هغه د غلجو یو ټولۍ چي د انگلیس د خوا وظیفه ورته ټاکلې سوې وه او وروسته د انگلیس د واک درلوونکی د خوا د هغه د بخل او امساک له پلوه پر شلېدلې وه هم ورسره گډه سوه.

هغه و چي شخړه خورا درنه سوه انگلیس هوډ وکړ چي ملسلتن⁽⁷⁸⁾ د یوې ټولۍ لښکر سره ولېږي او د دې شخړي اور مړ کي.

چي د کابله وواته درې فرسخه د ښاره لیري سوه یوه ډله غلجي پر راووته لاس یې ورواچاوه وگړي یې ځني مړه کړه هغه و چي لښکر تم سو په دې حال کي جنرال سیل سره له فوجه چي د محمد اکبر خان د جگړې دپاره و، د دوی سره یو ځای سو مگرد پښتنو د یرغله او غوټي نه زښته په بېره کي وه.

د رجب په شلمه شپه یې عسکري مرسته راوغوښته عسکر چي راوړسېده محمد اکبر خان پتنگۍ ته یې هوډ وکړه په منځ کي د لاري د پښتنو او د دوی په

⁽⁷⁸⁾ په کوټه چاپ کي دا نومونه مکناتین او متین لیکلي دي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ميانخ کي جگړه و نښته دوي ورځي جگړه وسوه بری يې پر ونه مونده.

په دې وخت کي شاه شجاع يو غلجی مېړه چي حمزه خان يې کاوه، بندي کړی و دا چاره موجب د زو مرو⁽⁷⁹⁾ غاري په شخړه لکي کړي د کابل لاري يې د نورو خواوو خڅه وتړلې.

وروسته ميجر کريفن د دوی پر مخ د ښاره ورووت جگړه و نښته يو ډله د انگرېز د غټانو مړه سوه.

د شعبان د مياشتي په لمړۍ ورځ د ښار وگړي سره وپونځېده هټۍ يې وتړلې د سکندر برنس پر مېنه يې هجوم وروى، دى يې مړ کى او پر لولار يې په دار ځوړند کى بيا يې نو د حکومت پر خزانه چي د جانسن تر کتنه لاندې وه حمله وروپه چور يې کړه يو يې وړه.

شاه شجاع چي په بالاحصار کي و، له دې چار خبر سو خپل زوى يې د لښکري وگړو سره چي دوه توبه هم ورسره وه واستاوه مگر د شخړي اور يې مړ نه کړاى سو.

د شعبان د مياشتي په څلورمه پښتنو پر باغ شاه د محمد شريف پر قلعه برى وموند د دې دپاره چي مو اصله د انگرېزانو د قلعه چي ذخاير پکښي ساتلي وه او د دوى د استحکاماتو په منځ کي پرې کي يو حائل يې جوړ کى هغه يو ډبرين استحکام و، چي يو زر گزه يې اوږد واله او شپږ سوه گزه يې برو، پر قلعه ورغله په محاصره کي يې و اچوله په قلعه کي وانسن وارن او نور هندو لښکر او څه د قلعي ساتونکي وه مگر نې وسواى کولای چي قلعه دي خلاصه کي خو چي انگرېزانو

⁽⁷⁹⁾ زومرو = زوى مرو (سيمه بيزه اصطلاح ده).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

قلعه ايله كړه كپتان سوين يې د وانسن وارن د خلاصېدو دپاره ولېږه مگر پښتانه داسې چمتو او تکره وه چې کپتان سوين يې سره د ملگرو تر تبغ وکښه څه چې د تبغ د برېښه خلاص سو په ماتي معسکر ته لاړه.

بيا يې انسن کارون سره له يو تازه لښکره د وانسن وارن د خلاصېدو دپاره ولېږه مگر پښتنو هغه شربت چې په رومي ډله چښلي وه په دوهمه يې هم وچښله.

وروسته کپتان بويد د لښکر عمومي سردار ته ورغی وېې ويل :-

که قلعه غلیم ته و سپارله سي سربېره پر دې چې موږ ته پنځوس زره پونډه زیان چې د ذخيرو قيمت دی رسي، پرته د دوو ورځو د قوته څه نه پاتېږي څه بڼايي چې وکو؟ د ذخيرو راغونښت هم څرنگه چې لار ليري ده رارسگېده يې وپيا چاره نه ده. سردار چې دا وروپده وانسن وارن ته يې خبر ورکی څو يې د وسه کېږي قلعه ونه سپاري ژردی چې مرسته به ورسېږي وانسن وارن داسې ځواب ورکی :-

که نن شپه موږ ته مرسته راونه رسېږي د غلیم د لاسه خلاصېده امکان نه لري، غلیم اوس د قلعي تر يوه برج لاندې نغم وهي زموږ د وگړو په زړو کې داسې بېره لوبدلې ده چې ځيني ساتونکي ځانونه تر قلعي لاندې غورځوي که نن شپه زموږ مرسته ونه کی د غلیم په لاس کې لوېږو.

دا ځواب ورورسگیده سردار واره غټان د لښکر راغونډ کړه خبري اتري يې وکړې او يو چم يې ترې نه وغوښت چې د هغه له امله قلعي ته ورسېدای سي او ساتونکي يې د غلیمه خلاص کي، ټولو دا خوښه کړه چې په دغه شپه مرسته ورکي ولي دوی خيال کاوه چې پښتانه د ساتني په چار کې ناپوه دي، ويښتيا به نه گالي مگر بيا هم احتياط دا و چې رومي يې جاسوسان ټاکلي وای چې د اصلي پېښو احوال

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وركي.

هغه و چي کپتان جان يې ولېږه دی بېرته ژ راغی او دوی يې ناامیده کړه چي مرسته نه وررسېږي ولي ده ليدلي وه چي پښتانه وينس وه او هوډ يې درلود چي په دغه شپه پر قلعه يرغل وروړي د مرستي له استولو نه عاجز پاته سوه.

د سهار په وخت کي پښتنو په ډېره زړه وره ورغ پر قلعه يرغل وروړي د قلعي دروازي ته يې اور واچاوه.

ساتونکي د قلعي د بلي دروازي نه وواته چوني ته ولاړه، انگرېز چي دا حال وليد خورا سره وخورنېږده د ننگ او هم بيړي نه يې دا غوره کړه چي څو لښکر د ميچر تر لاس لاندي د محمد شريف قلعي ته ولېږي ويې نيسي.

دا قائد چي په لار کي ولوېده، گاه پوښه گاه به ښکاره تی، انگرېز چي د ده دا حال وکوت دی يې بېرته تم کی، سبا يې لښکر سره تيار کی، د کريفټس تر قيادت لاندي يې ولېږه هغه و چي وروسته تر جگړې عبداللہ خان د کپتان اندرسن د لاسه مړ سو د محمد شريف قلعه يې ونيوله باغ شاه يې هم نيم لاندي کی.

وروسته د پښتنو وینه پر جوش راغله د جگړې پر ډگرو واورېده زښته زړه وړي يې ښکاره کړه هغه چي يې د باغ شاه نه د لاسه وتلې وه بېرته يې واخيسته ډیری يې د انگرېزانو مړه کړه.

د شعبان د مياشتي پراتمه د کابل قزلباشان په پښتنو پوري ملحق سوه د محمد شريف د قلعي په استحکام کي يې زيار وکښه انگليسانو چي دا وليده په زړو يې داسي روي نئوته چي تر هغه پورته خيال نه سي کېدای.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

په دې وخت کې عموم عسکر مشر ناجوړه سو نو د انگلیس مختار وزیر عمومي حاکم یا کونسل چې سرولیم نومېده هوډ وکړه چې د ده پر ځای بل سړی ودروي.

ځکه یې بریک دیر مشبل تان⁽⁸⁰⁾ راوغوښت هغه هم دا چاره ومنله، څه چې انگرېزی لښکر او د شاه شجاع په بالاحصار کې و سره غونډه یې کې مخ یې پر استحقاک ماتو ولېږه.

هغه ځای ته چې ورسېده پر ځای د دې چې عسکرو ته د جگړې د پاره زړه ورکې او په ثبات ترغیب ورکې په عسکرو کې ودرېده و یې ویل:-

وپوهېږئ چې د پښتنو د مقاومت توان په مورې کې نسته، که پښه ونجتو تر وروستني سړیه مورینه راکاږي، بڼه دا ده چې دا ځای پرېږدو ځان جلال آباد ته ورسوو او هورې تحصن⁽⁸¹⁾ غوره کو.

د عسکرو سردار په جواب کې وویل:-

مورې دا ځای په کورته نه پرېږدو خو مو توان وي مدافعه کوو، یقیناً اته زمورې و بیابان ته د پښتنو د مقابلې د پاره خپل ځانونه په لوی لاس د زمرو په خوله کې اچول دي.

دې بېلوالې د گایې د دوی بېرته لاوردېرې کړه. د پښتنو غټانو په دې حال کې لوړ لوړ سنگرونه چې د لمر خاته او لمر لوېده د خوا مخ پر معسکر خلاص وه و نیوله او د ریکاباش پر برج یې لاس و موندله د توپ گولۍ یې پر پرنگې او توپکو دا یې د

⁽⁸⁰⁾ په کوټه چاپ کې دا نوم "ویرمشل" لیکلی دی.

⁽⁸¹⁾ تحصن = کلانند کول.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

دوی پروګرو واورولې.

وزیر مختار د شلتان پر حرکت هڅه وکړه امر یې ورکړی چې د ریکاباش پر قلعه یرغل وروړي لښکر تیار سو هوډ یې وکړ چې د لمر خاته د لوره ورووزي، کپتان (بلو) لار ورکه کړه له بلي خوا ورووت نابیره پښتنو حمله پر وکړه پرده زښته بېره راچاپېره سو ه مړینه یې په سترگو ولیده مگر خلاص سو، پښتانه پر راتوی سو ه درنه جگړه سره ونښته ډېری یې تر بڼه مړه کړه.

کولونل مکرلان او لیفتننټ برت د خپلو فوجو سره هوډ وکړه چې د کپتان بلو مرسته وکوي مگر پښتنو ځان په منځ کي ورواچاوه قتل عام یې په گډ کي.

شلتان چې دا هولناک حال وکوت زړه یې وښوهدېد پر لښکر یې امر وکړ چې حمله وکړي په یوه واری یې حمله وکړه مگر بیرته تر شا سو ه بیا یې حمله وکړه بیا پر شا کړه سو ه.

په وروستني ځل کي پرته بې لیفتننټ برته او یو بل سپري بل څوک ژوندی نه سو پاته مگر پښتنو په دې درنه جگړه کي له دېرشو مېرو نه زیات نه بایلوله. انگرېزانو سره له خپله هر روز او کره و فره⁽⁸²⁾ په دې جگړه کي یوازي دا وکړای سوای چې د ریکاباش او ذوالفقار قلعي ونیسي او څه غنم لاس ته راوړي لښکر ته یې ورسوي.

ژر شپه پر راغله پښتنو یرغل پر وروړی دواړي قلعي یې پروتړلې، په دغه شپه یې بیرته ځني و نیولې انگرېزان یې په ماته ویاسته.

⁽⁸²⁾ کروفر: جاه و جلال، شان و شوکت.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

پر دیر لسم د شعبان د میاشتی د پښتنو یو کام ولاړ سو درې توپه یې پر یوه شاگی وخبڅوله د لمر لوېدو د خوا یې چې د دوی پر لښکریې مخ خلاص و اور پر ورکی.

وزیر مختار پر شلطان امر وکی چې میجر شتوین پر ورو باسي هغه د یو ټولی عسکرو سره ورو ووت، څه ځکل پر مخ ولاړ چې د دوی او د پښتنو د پیاده گورپه میانځ کي تر دوولس گزه ځکل زیاته محکمه نه وه، سره گډه سوه، د جگړې اور ولگېده پښتنو په دغه ورځ ښه پښه و نجتله او زښته مړانه یې ښکاره کړه چې جگړه خورا درنه سوه سپاره را پر شا سوه پیاده گورهم ناچار سو پر شا راغله انگرېز شاگی و نیوه د درو توپو څخه د یوه اربه ماته وه دوه نور یې خپل عسکر گاه ته یووړه.

دې بري د انگرېز په جسد څه روح ننه یوست او نژدې وه هغه عیش او خوښي چې بشپړه یې د لاسه ایستلې وه بیرته لاس ته راوړي هغه و چې د جنرل سیل څخه د جلال آباد د خوا خبر ورو رسېده چې څو ژمی تېر نه سي مرسته ورکول و دوی ته د ده تروس تېره ده، زښته نا امید سو.

مگر بیا هم د ژوند حرص دوی وگمارله چې د محمد خان د استحکام د لاس راوستو دپاره چې په لار کي د ذخیرې رارسېدو دوی ته سد و، چم جوړ کی مگر ستورټ مهندس دوی له دې چم جوړولو څخه وگواښله او ویې ویل د انگلیس لښکر وروسته د جگړې توان نه لري له دې رای څخه یې مخ وگوزاوه بله رای یې غوره کړه، ملا یې وتړله چې د بېمارو (بي بي مهر) پر کلي چې خوراکه یې له هغه ځایه موندله لاس و مومي.

هغه و چې میجر شتوین یې له ډېر لښکر سره ولېږه مگر دا ښکاره سوه چې پښتنو پخوا تر دوی دمخه د هغه کلي د لاس ته راوړو دپاره حرکت کړی دی په دې وخت

تتمة البيان في تاريخ الافغان

کي ژر په ژر يو جگړه پېښه سوه او پر انگليس يې داسي حال جوړ کي چي ډيرو ضابطانو يې تپونه واخيسته نااميد پر شا ولاړ.

دوه ويشتمه د شعبان د مياشتي وه چي محمد اکبر خان د باميانو د خوا څخه کابل ته راوړسېده د پښتنو سره يې ملا وتړله مل يې سو.

په دغه ورځ د انگليس رايه پردې سوه چي پر بېمارو⁽⁸³⁾ (بي بي مهرو) لاس ومومي وزير مختار شلتان يې وگماره چي و خوځېږي وروسته ده سره له ميجر کارشه لښکر و خوراوه تر څو چي هغي قلا ته ورسېده چي پر هغه کلي سپره وه زياتي تريوه توپ له دوی څخه بل څه نه وه او په قلا کي فقط څلو بښت تنه استېده.

شلتان پر ميجر شتوين او ميجر کارش رغ وکی چي پر قلا هجوم وروړي مگر دوی پر غير عادي لار يرغل وروی، د پښتنو تر توده لاندي ويده يوه ټولی ترې نه مړه کړه سوه پخپله ميجر شتوين تپ واخيست، شلتان چي دا حال وليده ميجر کارش او سلو تنو مهندسينو ته يې امر وکی چي په زښته تلولی ورځ يو استحکام ساز کي چي دوی له دې بلا نه وژغوري، د استحکام کار لانه و تمام سوی چي د کابل د وگړو څخه لس زره مېړه په سترگه سوه چي پر غره ولاړ دي او دا غره هم پر دوی سپور دی او گولی يې هم دوی ته رارسي.

ژر په ژره کولونل او ليور امر کړه سوه چي لښکر تيار کي او د قلا په څېر يې ودروي او سپاره د دوی تر شا ودروي هم په دغه توگه پر پښتنو يرغل وروړي.

د پښتنو سپرو چابکي وکړه د دوی پر ښی خوا يې يرغل وروړ، ليفټيننټ واکري يې

⁽⁸³⁾ په کوټه چاپ کي: "بېجارو نومی کلی" ليکلی دی؟

تتمة البيان في تاريخ الافغان

محاصره کړپه دې شخړه کي د پښتنو يو غټا ټپي سو، وروسته يې د درو خواوو څخه عمومي يرغل پر وروى دوى يې زښته سره زمول کړه، سخته جگړه يې وکړه د قتل لاس يې پر برکي.

انگليس په دې حال کي د تښتي لار غوښته په سپرو يې جن گډ سو قائد چي امر په حرکت ورکي دوى هولکيان سوه پر شا ولاړه هغه و چي پښتنو د دوى پر توپو او ذخيرو لاس ومونده، څرنګه چي يو له غټانو څخه يې ټپي سوي و، دا يې غوره کړه چي مخ پر ښار لاړ سي.

انگليسانو دا فرصت مغتنم وګاڼه پر غره يې مخ ورونيوه توپ يې بيرته لاسته راووست او خوله يې پر پښتنو وروګرزوله، پښتنو بيرته مخ پر راوګرزاه کلک يرغل يې پر وروور، د انگليسانو ټولي يې سره تيت او پرک کړه انگليسان وګړي وګړي و تښتېده، پښتنو تر عمومي عسکرګاه پوري د دوى استرېل ايله نه کي تر څو چي انگليسانو سواله د بوالو څخه بل استحکام ونه مونده.

څرنګه چي د انگليس د خاطر ډګرد غم لښکر ونيوه او له هره لوره د هيلي او ژغور لار پر وتړله سوه هله يې ځان و تقدیر ته وسپاره د روغي دروازه يې وټکوله هغه و چي وزير مختار پښتنو ته سفير ورو لېږه د مسالمي مهرباني يې ترې نه وغوښته.

پښتنو وويله: ستاسو غوښتنه په دې شرط منلای سو چي د انگليس د جنس يو وګړی هم په ملک کي پاته نه سي نور شرطونه يې لاهم وروړاندي کړي وه چي مختار وزير په هيڅ توګه نسواى قبلولای او منل يې زښته دروند بار و.

بعداً_ وروسته يو د پښتنو له سفراو څخه جگ سو ويې ويل:-

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د قيامت ورځ نژدې ده هغه ورځ به مور واپه سره غونډه کي ظالم به له مظلومه او حق به له باطله پيل کړي.

وروسته تر څه جگړې پښتنو په پای کي پر شپږمه د روژې د میاشتي د محمد شريف قلا بېرته لاس ته راوړله.

په دې حال کي غولۍ پر انگرېز تنگ سو او وپوهېده چي په زور يا خوښي بله چاره بې روغي نسته ځکه يې يوه معاهده وليکله چي درلوونکي د څو مادو وه، پخپله او شلتان او نېکتل او جمریز لاسليک کړه.

پريوولسمه د روژې د میاشتي دغه وزير د کپتان لارنس او ترزرو مکنيزي او نورو رجالو د سپاه سنگ د غره سره نژدې راوواته او هورې يې يوه جرگه د پښتنو سره وکړه، دی ودرېده غوښته يې چي د پښتنو زړونه لاسته راوړي ويې ويل:-

مور انگرېزانو تل امير دوست محمد خان ته په درنه سترگه کتلي دي د ده شان مو لوړ بللی دی او عزت مو ورکړی دی.

وروسته يې معاهده راوايستله و جرگې ته يې څرگنده کړه، مضمون يې دا دی:-

پرانگرېزانو لازمه ده چي کندهار، غزني، کابل او جلال آباد او نور د پښتنو ښارونه ايله کي په دې شرط چي پښتانه يوله خپلو غټيانو څخه د انگرېزانو سره مل کي چي انگرېزان د پښتنو له ملکه څخه روغ ووزي، وروسته چي هند ته ورسېده هغه سپړی (مراد امير دوست محمد دی "مرتب") به بېرته را ايله کي.

پښتنو لره د لازمه ده چي د کاله به يو لک روپۍ و شاه شجاع ته که په دننه کي د

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ملک وي يا دباندي هر ځای چي استبري ورکوي.

انگليس به و خپل لښکر ته حکم نه ورکوي چي افغانستان ته داخل سي مگر هغه وخت چي اهالي په دې خوښ وي.

دا معاهده چي محمد اکبر خان ته وړاندي سوه تر حرج او تعديل وروسته يې داسي مقرره کړه چي پر انگرېزانو مه ده چي په درې ورځي کي دا نور ښارونه تش کي او دی به د تشېدو په کار کي مرسته ورسره وکي، انگرېزانو په تلوار پيل د عساکرو و نقل ته وکي د بلا حصار يې ايستله او قلاوي يې په داسي ذلت او مسکنت چي تر هغه زيات سپرې خيال نه سي کولای تشولي، د محمد اکبر خان وجدان دا نه قبلوله تر هغو څو دوی قلاوي واري تشي کي د دوی سره دي مرسته وکي.

پر اتلسم د روژې مبارکي د مياشتي واوره پر لولو بده مصيبت يې پر کوترم کی، ناچاره سوه چي غزني تش کي او خپل لښکر راوغواري. مختار وزير پر شلم د روژې د پښتنو سره يو مجلس جوړ کي، پښتنو د انگرېزانو څخه نيمه حصه د توپو او جبه خانو چي د انگرېزانو په لاس کي وه ځني ويې غوښته، نوموړي وزير په بې وزلي سره د دوی غوښته ومنله بلکه لا علاوه پر هغه يې د خپلي وعدې د ټينگار دپاره کپتان کيلي او کپتان ابري د رهن⁽⁸⁴⁾ په ډول دوی ته پرېښود.

پر دوه ويشتم د روژې مستر اسکنيز چي د محمد اکبر خان په لاس کي بندي و، مختار وزير ته ورغی خبر يې ورکي چي محمد اکبر خان د يو سخت کار غوښته زما څخه کوي، صورت يې رېږد بده ژبه يې بند بده، ويې ويل:-

⁽⁸⁴⁾ رهن: گروگان، يرغمل.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

هغه غواړي چې په خپله ته سره د عسکري ضابطانو ده ته ورسې چې هغه ستا سره يو مخیزه فیصله وکړي. وزیر چې دا خبره وروپده بې اطاعته یې بله چاره ونه لیده مگر له وروستني غدره بهر بده وروسته یې د تیاري رنځ پر لښکرو وکی. د لښکر د مشرانو سره د تپې پر خوا و خوځېده هلته یې د محمد اکبر خان د قدوم انتظار کاوه لږ وخت تېر سو چې هغه د ځیني پښتني خانانو سره راوړسگېده، د مختار وزیر سره یې روغې وکی، دغه رنگه هر خان د فوځي ضابطانو سره بېل بېل روغې وکی.

وروسته د پښتنو سپاره یو_ یو، دوه_ دوه پر دوی راتوی سو محمد اکبر خان ناره کړه چې هر یو له تاسي څخه چې له یوه سره یې روغې کړی دی حمله پر وروړی، هغو هم دغسي وکړه د مختار وزیر لاسونه یې پر پکړه په داسي حال کي چې ده نارې د اوایلا واغوثا وهلي کوتی یې اړو و ر بېل کی د کابل په کوڅو کي یې د نمایش په ډول ځکاوه تر واریه (تېیور) یې پر یو لار په دار وځړاوه.

لنفتیننټ ابري چې د دې واقعي روایت کوي د انگرېزانو د عقل ضعف او سپتانه د دوی د لویانو ښکاره کوي.

دی د محی الدین خان په لاس کي بندي و د محمد اکبر خان حضور ته یې راووست محمد اکبر خان په داسي سترگو چې قهر او غضب تر څڅېده ده ته یې وکتل او ویې ویل:-

ای انگرېزه! تاسي زموږ ملک ته هیله اچولې ده، و مو لیده چې په خپله سزا ورسېداست. سره له دغه زه تا بخښمه ځکه چې څه اړی ستا وژلو ته نه لرم، وروسته یې د ده ساتنه د ملا مومن پر اوږه واچوله.

وروسته میجر پاتنجر چې خلف و د مختار وزیر چې سرولیم نومېده هوډ یې وکړه

تتمة البيان في تاريخ الافغان

چي د پښتنو سره بله جرگه جوړه کړي.

موږ صلح په دې لاندني شرطو سره کولای سو :-

1. ستاسي لښکر دي توپونه موږ ته راپرېږدي، پرته بې شپږ توپه نور دي
ځانته نه پرېږدي.
2. هر څه مالونه او سامانونه او درانه شيان چي په خزانه اړه لري موږ ته دي
راوسپارل سي.
3. يو ډله د مشرانو څخه د انگرېزانو سره د بنځو او اولادو دې د گروې په ډول
موږ ته راپرېږدي.
4. څوارلس لکه روپۍ چي مختار وزير يې د راکړن وعده کړې ده هغه وعده دي
پر ځای کړه سي.

دوی چي دا شرطونه وروپه وپوهېده چي دا هغه ځای دی چي هغه د گيډرولويي او خېلي⁽⁸⁵⁾ چي د انگرېز طبيعت په هغه عادت نيولی دی پر مخ نه ځي، بلکه د تبغ او توري ځای دی، ځکه يې بې قبلولو بله چاره ونه لیده، که څه هم شرطونه ډېر وران وه او څر وگړي هيڅکله هغه ته غاړه نه ايرېدي. جنرل الفنسټين هوډه وکړه چي لويي او غيرت ښکاره کي ځان يې لکه پشي وپرساوه مگر دې پرسېدو دده د انگرېزانو په نفس کي څه تودوخه پيدا نه کړه. بلکه داسي سوه چي د لښکر مشرانو پر نونسم د روژې موافقت ورسره وکي.

کپتان واربرتن، کپتان دب، کپتان درمند او کپتان وانسن يې سره د دوی د بنځو او کوچنيانو د رهن په توگه پرېښووله، زخميان يې د يوه پښتانه کره و سپارله،

⁽⁸⁵⁾ خېلي = چمونه، چمبازی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ځيني طبيبان يې و علاج ته وگمارله، پنځه توبه يې و پښتنو ته پرېښووله.

د کوچني اختر د مياشتي پر شپږمه سره د نهه توبو او دوولس زره اوښه چي نر او ښځي يې پر سپاره وه و خوزېده، پياده لښکر يې وروسته وروسته په پسې و، په لار کي يو ولې⁽⁸⁶⁾ ته ورسېده چي پوري واته (باندي) ضروري وه، او پرته به يې يوه پله بله لار د پوري و تو هم نه وه، وروسته تر ډيرو زحمتو او تلفاتو پوري واته، لږ لار چي يې پرې کړه بکران⁽⁸⁷⁾ ته ورسېده.

پښتانه چي هر ځای وه د دوی په ځان بلا وه، د دوی استر بل يې نه پرېښود د دوی په څرک پسې لکه وږي شرمېنان را ورسېده ځای پر ځای او ټاپي پر ټاپي يې دوی شکوله او ټونگري (؟) يې يو بل توب هم ځني يووی. او محمد اکبر خان ته يې وروی.

محمد اکبر خان بيرته را وگرزېده پر دوی يې شرط کښېښود چي د خپلو لويانو څخه شپږ کسه نور په گروي کي را پرېږدي دوی هم قبوله کړه او وعده يې وکړه چي په کورته به بيا يوه ډزه د پښتنو پر مخ هم نه کوي او نه به وسله پر دوی راباسي په دې شرط چي پښتانه به هم دوی ته ضرر نه رسوي او نه به د دوی ازوغ ځني وړي.

وروسته تر څه وخت په دغه خوا ري او بده ورځ بت خاک ته ورسېده. د کوچني اختر پر اتمه پښتنو بيا ډزي پر وکړې ميجر شتوین د دفع هوډه وکړه مگر ويې نسواي کولای.

محمد اکبر خان بيا يوه بله ډله علاوه پر هغه پخوانيو وگړو د رهن په توگه

⁽⁸⁶⁾ ويالې.

⁽⁸⁷⁾ ښايي چي بگرام دي وي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وغونبتله بله ډله يې وروسپارله خو چي سالم پاته سوه د خورد کابل⁽⁸⁸⁾ لاري ته ورسېده خورد کابل د غرو يوه سلسله ده چي خو ميله اوږدوالی لري، لار چي پر هغه بنايي سړی تېرسي د غره په بېخ کي تېره سوې ده. د لاري يوې خواته يوه شېله ده چي شپېته گزه تر غره لاندي بهېږي و بل لوري ته يې جگ غر ولاړ دی.

په دې ځای کي بيا پښتانه پر راغله دوی يې محاصره کړه بل توپ يې ځني واخيست. او لا خورد کابل ته نه وه رسېدلي چي درې زره وگړي يې ځني مړه کړه، او ډيري غوره ذخيرې يې ځني يووړې.

پر نهمه د کوچني اختر په داسي حال کي چي د دوی ژوند و د مړو سره حسد کاوه په هغه وخت کي چي د کوچ اراده يې درلوده د دوی د بنځو او کوچيانو د حفاظت خبر د محمداکبر خان د خوا وروسېده دا چي يې واروېده څه په خاطر پورې سوه او په تن کي يې لږ څه د اميد روح و پونځېده.

پر لسمه د دغې مياشتي په داسي حال کي چي دوی په کوچ اخته وه پښتنو بيا تاراک پر راوی د هري خوا يې د تنبتي لار پر وتړله، توري يې وکښې. انگرېزان زښت هولکيان سوه تر داسي حده چي هندوستان يې لښکر يې وسله و اچوله مخ يې و تنبتي ته کښېښو. مگر د ژغور لار د هر لوري تړلې وه او نجات د مرگه څخه ناممکن و.

انگرېزان لا و قبر جبار⁽⁸⁹⁾ ته نه وه رسېدلي چي د پښتنو تورو دوی د ريښو وکښه مالونه او ذخيرې يې ځني يووړې پرته بې يوه توپه بل شی نه وه ور پاته د "هفت

⁽⁸⁸⁾ په کوټه چاپ کي "واړه کابل" ليکلی دی، (خورد کابل) اسم خاص دی بايد ونه ژباړل سي، "مرتب".

⁽⁸⁹⁾ په خاک جبار مشهور دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

کوئل "لارد مرو د لانبو ډکه وه.

لنډه دا ده چي دهغه منتظم لښکر څخه د دوی دوولس زره وگړي له هغي روخي څخه چي راوتلي وه تر هغي روخي پوري چي کټه سنگ ته ورسېده په قتل ورسېده د غير منتظمه لښکرو د مرو تعداد يې خدای (ج) ته معلوم دی.

په هغه ورځ چي کتر سنگ ته ورسېده يوه بله ډله يې په بند ولاړه او يو توپ چي ورپاته و هغه يې هم بايلو.

پريوولسم د کوچني اختر له کتر سنگ څخه د جگد لک⁽⁹⁰⁾ پر لور و خوزېده مازديگر هلته ورسېده پر تپه و خاته صفونه يې و تړله د پښتنو د بېرولو دپاره يې زړه وري او جلادت ښکاره کاوه پښتنو چي دا ننداره وليده د خېنم ويني يې و ايشېدې ځکه يې تر دوی لور ځای و ټاکه او د توپو خولې يې پر اخلاصي کړې.

هغه و چي محمد اکبر خان اسکنيز راوغوښت ورته و يې ويل پرته بهي دې بله چاره نه لرې چي شليستان او جانسن هم په گرو کي راپرېږدې په دغه خبرو اترو کي اسکنيز ناخبره و چي ډزه يې پروکړه مړيې کي.

انگرېزانو چي دا ننداره وليده و غورځېده جلال آباد ته رهي سوه پښتنو توره و کښله له هره لوره يې د دوی استرېل ونيوه په دې ځای کي يې د مرو شمېر تر خور د کابل ډېرو.

په سهار د شوال د ديرلسمي پښتانه وپوهېده چي دانگرېزانو وگړو شمېر پر مخ لږ.

⁽⁹⁰⁾ په کوټه چاپ کي: "چکولی" ليکلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

سو نو په منځ کي د دوی گرزبده ځیني يې وژله ځیني يې ژوندي بېوله پرته له ډاکټر بریدون بل غور نجات ونه مونده ډاکټر بریدون مخ تښتي ته کښېښو، جلال آباد ته ورسېده له هغه ځایه يې مستقيماً انگرېزانو ته خبر ورکي. پښتانه پوهېده چي د دوی د مکرو او حیلو خبري پرته د دوی د بهاندو وینو بل شی نه سي پرېولای او د توزنانو⁽⁹¹⁾ سترگي يې د گورد خاورو بل شی نسي ډکولای ځکه يې د انگرېزانو ویني وبهولي د غرو څوکي يې د دوی هدیري کړي. د عهد نه پاللو مړغونه يې په دوی ښه وځکله.

محمد اکبر خان د دوی د لښکرو ښځي او هلوکان او زخمیان د ځان سره واخيسته مخ پر کابل وخوزېده، کیفیت او حالت د انگرېز د لښکرو په کابل کي پردغه ځای پای ته ورسېده.

د انگرېز لښکر چي د غزني په ښار کي اوسېده هم په دغه حال اخته سو لکه لمړي لښکر چي په اخته سوی و. ځیني يې د یخه مړه سوه څه يې په توره د پښتانه قتل سوه. څوک يې بنديان ونيول سوه، او په میاشتو میاشتو په بند کي پاته سوه وروسته کابل ته ولېږل سوه چي محمد اکبر خان ډېر په عزت د دوی استقبال وکي او هلته د میجر باتنجر سره یو ځای سوه.

وروسته تردې واقعي محمد اکبر خان د دوی و ضابطانو ته خپلي توري بیرته ورکړي او څه روپي يې هم وروبخښلې د دوی د ښځو سره يې مهرباني وکړه او د دوی اولادونه يې په تخرگ کي د رحم او شفقت ونيوله.

وروسته داسي پېښه سوه چي شجاع الدوله خان بارکزيبي شاه شجاع مړکی په

⁽⁹¹⁾ توزن = طمع کوونکی، بي همته.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

پښتنو کي لگه درگه گډه سوه، ډلي بې جوړي کړې يوه ډله د بلي پر مخ ودرېده په ملک کي جگړې پيښي سوي لويانو او مشرانو وطن سره وويشه د محمد اکبر خان لښکر تر ښار باندې و، فتح جنگ د شاه شجاع زوی هم په دوی پوري و. په دې منځ کي د انگرېزانو عسکر چي د ژمي او سرو په سبب په کندهار کي بند پاته وه د کابل پر لور وخوژېده څه مدد هم ورته ورسېده څه جگړه د دوی او د محمد اکبر خان د لښکرو په ميانځ کي وسوه په نتيجه کي يې سوله وکړه د انگرېزانو د بنديانو لار خلاصه سوه جنرل بولوک⁽⁹²⁾ وعده وکړه چي امير دوست محمد خان به د خپله کهوله سره افغانستان ته لېږي. د انگرېز لښکر چي د پښتنو دا نفاق او اختلاف د قول او بيان وليد او دا يې وکته چي څوک نسته چي زموږ مخي ته دي راسي پر ښار يې تاراک وچاوه په چارچته يې اور ولگاوه چارچته يو مشهور بازار دی چي د سلطان هند اورنگزېب د وخته څخه موجود دی له عجيبه و بناو⁽⁹³⁾ څخه دی پرله پسې بندونه او گردشونه لري اوږدوالی يې شپږ سوه او بريي دېرش قدمه دی پر دېوالو باندي يې ډول ډول نقشونه او تصويرونه کښل سوي دي پښتنو د مختار وزير سروليم لښکر هم په دغه بازار کي ځړولی و.

وروسته يې مخ د استالف پر کلي ونيوه ښځه او نر، کوچنی او لوی، جوړ او ناجوړ واړه يې په قتل ورسوله محمد اکبر خان او د کابل وگړي په دې وخت کي غرو ته وخاته.

څرنگه چي د انگليس لښکرو د کسات په اخیستو کي د پښتنو څخه ځانونه کامياب وگڼله دا بېرته ورسره وه چي له مور سره به هم دغسي وکړه سي بې له دې چي تم سي د هند پر لور وتښتېده.

⁽⁹²⁾ جنرال پالک؟

⁽⁹³⁾ بناوي = ودانۍ.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

لنډه دا چې شاه شجاع چې د سلطنت طمع او هيله يې كړې وه وينه يې هدر ولاړه انگرېزانو چې دا حرص درلود چې د پښتنو ټك ونيسي او فايده ځني واخلي د دوی د استوگني ځايونه د دوی قبرونه سوه، پښتنو چې د دوی د بنځو او اولاد ساتنه كړې وه او قتل عام چې انگرېز په بنځو، كوچنيانو او ناجورو كې د استالف گډ كړی و، و دنيا ته يې دا ښكاره كړه چې :-

طبيعي بڼه خصايل او شريف اخلاق ډيري استوگي په غرو كې هيڅ بدل نه كړه او پست كورننگ طبایع علومو او معارفو مهذب نه كړه او چينو د تربيت پرې نه وله او پاك يې نكړه.

وروسته تر دې انگرېزانو امير دوست محمد خان له اسارته خلاص كی كابل ته يې ولېږه (او هغه) په خپله پر كابل او جلال آباد او شاوخوا يې بری ومونده.

د دوست محمد خان ورور كهنډل خان چې دمخه مويي ذكر وكړي، سره له نورو ورونيو يې د اېران پاچا ته التجا وروړه چې وايي روږده چې د انگليس لښكرو كندهار خالي كړی دی د شاه په مرسته يې لښكر تيار كی او مخ پر كندهار يې وړ و خوزاوه، وروسته تر لږ جگړې چې د ده او سدوزو په ميانخ كې وسوه پر كندهار يې بری ومونده فرمان يې پر خواو شا خپور سو.

دغه ډول د ده او دوست محمد خان په ميانخ كې جگړې وسوې، بری د امير و خواته و، (امير) لښكر يې د هرات پر لور وپونځاوه مگر نا اميده بيرته راوگرزېده. وروسته تر څو كاله له امارت څخه د امير، رنجيت سنگهه په پېښور كې د ده پر لښكر تاراك ورووی، گاه يو غالب گاه بل مغلوب و.

څرنگه چې جگړې ډېر ځنډ و خوړ او له دواړو خواوو څخه ډېر وگړي په قتل

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ورسېده انگرېزانو داسي وگنله چي پېښور ته ننوا ته د پنجاب کيلي بلل کېږي او د دې ځای لاندې کېده د امير تر لاس سبب د مړوچه کېدو د امير گرځي او هم د انگرېزانو و هندوستان ته خلل پېښوي. ځکه يې هڅه وکړه چي په منځ کي د دوی سوله وکي دا شرط يې کېښېنو چي د پېښور ښار دي د رنجيت سنگه په لاس کي وي.

انگرېزانو په دې حرکت کي خپل نه يوازي د هند څخه د خلل لاري وتړلې بلکه دا يې هم اراده درلوده چي د خپلي استېلا لار و هغه ته خلاصه کي ځکه چي انگرېزه په دې پوهېده چي د رنجيت سنگه پاچهي چي ده جوړه کړېده زښته پر سسته پايه جوړه سوې ده او دغسي هم وه چي لږ وخت وروسته تر سولي يې هغه استېلا کي.

په دغه لکه درگه کي کهندل خان مړ سو، د ورونيو يې په منځ پر پاچهي جگړې پېښي سوې يو له بله قتلونه و سوه، ويني و بهيدې وروسته د ټولو پر دې اتفاق سو چي دوست محمد خان په خپل منځ کي حاکم وټاکي.

دوست محمد خان چي خبر سو مخ پر کندهار يې لښکر و خوزاوه کندهار يې فتح کي او هريوه ته د دوی يې دپاره د دې چي د فتنې او شر لار وتړي موجب مقرر کړه چي هره مياشت به ورکول کېږي هغه و چي دغه اقدام د ده پاچهي پر ټولو پښتني ښارو باندي نتيجه ورکړه په دې وخت کي يې خپل زوی محمد اکرم د بلخ و خواته چي د انگرېز د بري په وخت کي ياغيان سوې وه او د استقلال ډول يې ډنگولی و، واستاوه بيرته يې د پښتانه تر اطاعت لاندې راوسته پرته د هرات بي ښاره نور اصلي ځايونه د پښتنو د ښارو څخه د ده تر سلطه د باندي پاته نه سوه، لکه دمخه چي مو ذکر وکړي هرات د کامران په لاس کي و، دې زړه ور سړي بشپړه شل مياشتني په ډبره پوهه سره، سره له دې چي خورا لږ لښکري يې و، د اېران د لښکر مقابله وکړه.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وروسته شهوت پرده بری ومونده، هوا او هوس لاندي کی، په نشو او مسکراتو کې ډوب سو، په دې سبب پښتانه ځني خواپوټه سوه خپل وزير يار محمد خان باميزي بازی په کولې ترڅو چې د بنار د باندي بې دی مړ کی او پر ملک يې غېگر. راوگرزوله، دده د مړيني سره د سدوزو د پښت سلطه د پښتانه له بنارو څخه پرې سوه.

لنډه دا ده هغه چې احمد شاه سدوزي لکه وسيع ملکونه او بشپړه سلطه د خپلي زړه وری او پوهي او عدالت اقتصاد په معشيت کې لاس ته راوستلې وه دده زمانانو، لمسيانو، کړوسيانو په نتيجه کې د جن جوړ⁽⁹⁴⁾ په شهوتو کې ډوبتيا، ضايع او د لاسه وايسته.

نوموړي وزير د اېران د پاچا سره مراوده درلوده د خپلو بنارو د ساتني دپاره يې د ده پر اوږه تکیه کوله.

وروسته دده تر مړيني دده زوی سيد محمد خان د شاه په مرسته د پلار استخلاف وکی سيد محمد خان يو ناپوه، بد اخلاق، سنگدل، ظالم او بېرحمه خلف و. د پښتنو زړونه ده ته له غصبه ډک سوه، فتنه (بې) په پرته کړه، شاهزاده يوسف سدوزی چې په هغه وخت کې په مشهد کې اوسېده راوېږي غوښت د شاه څخه يې هيله وکړه چې دی د لښکر سره راوېږي شاه هم دغسې وکړه دی سره د اېران د لښکره بې مانعه د هرات بنار ته ننوت او سيد محمد خان يې مړ کی.

وروسته په هرات کې ځيني فتنې ولوېدې، ناصرالدين شاه د بري دپاره فرصت غښت و باله لښکر يې د سلطان مراد ميرزا تر قوماندانه لاندي په سنه 1274 کې

⁽⁹⁴⁾ جن: بېره، بې زړه توب. جوړ: ظلم - ستم.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وخوزاوه خوروشي بي هرات په محاصره کي وچاوه ويې نيوه هرات يې د ابران تر پاچهي لاندي کي.

انگرېز چي دا واروبده په خنم سو ځکه چي دی پوهېده چي هرات دروازه او کيلي د هندوستان ده ژر يې لښکر د خليج فارس وځواته ولاړ کي، بوشهر، بندر جزيره، خارق او بلده محمديه⁽⁹⁵⁾ يې دپاره د دې چي شاه و بېروي او هغه خلل چي وروسته ځني پېښېري او هيجان چي په هندوستان کي په سبب د څرگندېدو د خبر د پرمخ تللو د ابراني لښکرو پښتانه په مځکه کي استېلا کړه.

يو کال وروسته له دې واقعي سوله سره وسوه انگليس تر خپله هوډ چي ابران ته يې درلوده تېر سو په دې شرط چي شاه دي يو پښتون په هرات کي حاکم ودروي او لښکر دي له هراته بيرته ابران ته وغواړي.

شاه د امير د اکا زوی چي خسري يې کېده په مشوره د انگرېز په هرات کي والي کېښناوه په دې شرط چي سکه به د شاه پر نامه وهله کېږي او خطبه به هم د هغه پر نامه ويله کېږي.

سره له دې هم د انگرېز په پوره نه سو وروسته تر څو کاله يې امير دوست محمد خان وپونځاوه چي هرات ونيسي، وعده يې ورسره وکړه چي خپل لښکر به ورکوي چي ملک يې په ساتلی وي. دپاره د دې چي يو امارت چي په ميانځ کي د هندوستان او روس يو کروړ دېوال وي په ميانځني ايشيا کي قايم کړه سي.

هغه و چي امير لښکر تيار کي د هرات پر لور يې وخوزاوه هرات يې تر دې پر وخته پوري په محاصره کي وچاوه په دغه هارودور کي سلطان محمد خان چي دننه په

⁽⁹⁵⁾ د کوتي چاپ کي: "د محمره په ښار" ليکلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

قلاکي و وفات سو د ده له وفات ثومري وخت نه و تېر سوی چي په خپله امير هم په خپله چونی کي مړ سو.

وروسته د لښکر مشرانو امر وکی چي پر قلا هجوم وروپي وروسته تر څو حملو په 1280 کال کي په ډېر زیار او سختی ښار ونيوه سو. امير دوست محمد خان عاقل، زيرک، هوښيار سړی و، طبیعت يې نرم او پوست و، د ظلم هڅه يې نه درلوده د خپلو ورونو زړونه يې په ښه سلوک خان رڅي کښلي⁽⁹⁶⁾ وه. که څه هم ټوله په عمر تر ده لوی وده ته يې خضوع او اطاعت درلود او دده تر نقشه د تدبير او حکمت لاندې يې سلطنت تاسيس کړی و.

امير دوست محمد خان ډېر زامن درلوده د هغه غوره او هوښيار زوی يې محمد اکبر خان و چي د پښتانه ملک يې د انگرېز د حرص د منگلو ويوست دی يې خپل وليعهد وټاکه.

څرنگه چي نوموړی د پلار په ژوند کي وفات سو دده ورور شېرعلي خان دده ځای ونيوه که څه هم امير په ټاکلو کي دده د ورور رعايت د محمد اکبر چي دده سره يې خصوصاً او په تېره بيا د پښتنو سره عموماً احسان کړی و د حقونو وکی مگرد ملت د حقونو ساتنه يې ونکړه او نه يې دې ته وکتله چي پردې باندې په څه توگه خطرونه بنا کېږي، څرنگه چي ځيني وروڼه د شېرعلي خان په عمر کي ترده لوی وه سر يې ده ته نه کښته کاوه هغه و چي فتنې ولاړي سوې، ويني و بهيدي، ښارونه خراب سو. امير په هرات ولايت کي د پښتانه يو له خپلو زامنو څخه والي مقرر کی مگر امير په مقررېدو کي د خپل زامنو د پښتانه د ملک په ولاياتو کي يوه بله سهوه وکړه، ولي د پښتانه ملک قانوني ملک نه دی امير په خپل دغه حرکت

⁽⁹⁶⁾ رڅي کښلي: کش کړي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

سره د فتنې او بغاوت موقعیت دوی ته ورکې.

لکه دمخه چي وويل سوه امير په وخت کي د هرات د محاصرې په خپله چوڼۍ کي وفات سو، له زامنو څخه يې شېرعليخان وليعهد سو، محمد امين خان او محمد اسلم خان⁽⁹⁷⁾ په معسکر کي حضور درلودی.

شېرعليخان يو ځاين وزير له غلجو څخه درلودی چي محمدرفيق نومېده دی يې وپونځاوه چي دا نور وروڼه تر خپل لاس لاندي راوله، داسي يې ورته وويله:-

ستا سلطه تر هغو پوري چي دا بې واگو واليان په تيره بيا هغه تر تا مشران دي موجود وي ټينگار نه سي موندلای. دا خبر څرگنده سوه او د هغه چا تر غورږه چي په معسکر کي وه ورسېده هر يوه په دغه شپه مخ تېستي ته کښېښوه هر والي د خپل ولايت و لور ته ولاړ. شېرعليخان چي د دوی په تېښته خبر سو د هرات د ښار په تنظيم اخته او خپل زوی محمد يعقوب خان يې د هغه ځای والي مقرر کي په خپله بې له دې چي پر هغو ځايونو چي وروڼو يې استېلا کړي وه تعرض وکي د بلخ لار يې ونيوله، هوډ يې وکړ چي خپل لوی ورور محمد افضل خان ته چي خلکو په درنه سترگه ورته کتله او هم د لښکر د خوا تر نورو وروڼو مړوچه و، چم وکي او تر خپل لاس يې لاندي کي.

چي د بلخ شاوخوا ته ورسېده ليک يې ورو لېږه داسي هيله يې وړاند کړه:-

ته زموږ لوی او مشر ورور يې دا ښايي چي د وطن په اصلاح کي د فساد په ورکېدو کي او د وروڼو په اتحاد کي زيار وباسي، زه عهد کومه چي ستا له امره به

⁽⁹⁷⁾ په کوټه چاپ کي دا نومونه: "محمد اعظم خان، محمد حسن خان، محمد اسلام خان"

راغلي دي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

سرونه پېچم او وائسکی د اطاعت ستا به غاري ته وانه چوم.

محمد افضل خان چي د ليک د مضمونه خبر سو، په وغولېده ورته راغی (د) شېر علي زره پوره سو دی بي ونيواو بندي بي کی د هغه زوی عبدالرحمن مخ پر بخارا وتبته، بلخ د ده (شېرعليخان) په تصرف کي سو خپل ورور فيض محمد خان بي هوري والي مقرر کی پخپله مخ پر کابل راوگرځېده.

وروسته بي لښکر غونډی کی د خپل وزير محمد رفیق تر قيادت لاندی بي د محمد اعظم د مقابلي دپاره د کرم پر لور ولېږه، محمد اعظم د محمد افضل ورور په لومړی حمله مات سو مخ پر هند وتبته.

چي د دغه لورني نوموړو د کاره خلاص سو خپل زوی محمد ابراهيم خان ضعيف الفکر بي د کابل حاکم وټاکه پخپله دپاره د نيولو د خپل ورور محمد امين خان د کندهار وخوا ته وخوزېده.

چي د غلجو کلات ته ورسېده ورور بي سره له لښکره مخ ته ودرېده جگړه پېښه سو په نتیجه کي د ده زوی محمد علي او امين ورور بي په قتل ورسېده، په اثر کي د دې واقعي پر دماغ د شېر علي وسوسو او وهمونو غلبه وکړه په نتیجه کي بي حکومت او اداره د لښکرو پرېښووله په قندهار کي د عزلت په کنج کي کښېښوست هغه وخت چي خبر د تغيير د حال او عزلت پيغام د ده و عبدالرحمن ته ورسېده له بخارا څخه د بلخ پر لور وخوزېده وروسته تر لږو جگړو بي د فيض محمد خان په اورې هغه الکه ونيوله.

د محمد اعظم خان سره ځکه چي انگرېز ښه مخ نه وړی هند بي پرېښو بلخ ته ولاړی په عبدالرحمن پوري ملحق سو کار بي مړوچه سو تکړه لښکر بي تيار کی د کابل

تتمة البيان في تاريخ الافغان

نبار ته يې هوډه وکړه د کابل تر رسېدو دمخه په باجگاه کي د دوی او د محمد ابراهيم خان د شېر عليخان د زوی د لښکرو په ميانخ کي محاربه پېښه سوه په نتيجه کي د محمد ابراهيم خان لښکرو ماتې وکړه په خپله ده کابل پرېښو، د بيړي څخه قندهار ته ولاړ.

په دې وخت کي محمد رفيق خان د شېر عليخان وزير په کابل کي و په ډېر ورين تندي يې د دوی هرکلی وکی په سلامتې او مبارکي کابل ته ننواته وروسته يې يوه ډله عسکر د جلال آباد و خواته ولېږله فتح يې کی، څرنگه چي خبره ورځ په ورځ درنه او کار سخت سو شېر عليخان د غفلت له خوبه ويښ سو او د غم و بهېښی. څخه پر سد سو، بيا يې لښکر تيار کی مخ پر کابل ولاړ، په غزني او شېخ آباد کي د محمد عظيم او عبدالرحمن تکړه لښکرو سره مخامخ سو د جگړې اور ولگېده محمد عظيم بری ومونده شېر عليخان ماتې وکړه مخ پر کندهار ولاړ، محمد عظيم په غزني ننوت خپل ورور محمد افضل يې د حبسه ايله کی وروسته څه ده څه ده عسکر و ده پاچهي ومنله.

دا بری چي يې ومونده کابل ته وگرزېده محمد عظيم خان وليده چي محمد رفيق زيار کاږي چي نفاق او لکه درگه د خانانو او مشرانو په ميانخ کي واچوي ځکه دی د پخوانی فتنې په جزا او دا چي خپل بادار يې پرې ايښی او او خيانت يې ورسره کړی او او استرېل يې زيار کښه چي فساد واچوي په قتل ورساوه.

وروسته محمد اعظم لښکرونه راغونډ کړه د کندهار پر لور و خوزېده د غلجو په کلات کي د امير شېر عليخان سره مخامخ سو، د دواړو خواوو لښکر سره ونښته شېر عليخان په دغه شخړه کي زښته زړه وري ښکاره کړه مگر د ده د زړه قوت سبب د ثبات ده د عساکرو په سبب د ډيرو ماتو چي زښت يې بې زړه کړي وه ونه گرزېده ناچار سو قندهار يې ايله کی مخ پر هرات ولاړ.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خو میاشتي وروسته د یوې ډلي سپرو سره مخ پر بلخ ولاړې او یو لوی شمېر د ازبکو او پښتنو جگړالیان یې سره ټول کړه. د فیض محمد خان تر لاس لاندي یې د کوهستان د سختي لاري څخه پر کابل واستوله په پنجشیر کې د عبدالرحمن خان سره مخامخ سوه دواړو خواوو لاس سره واچاوه په دغه شخړه کې فیض محمد خان په قتل ورسېده گویا د ده اقبال او ادبار، وفاق او نفاق واپو د ده مرگ غوښتی. شېر علي خپل توپونه ایله کړه ولاړ غرو ته و خوت پر هغه مخ بلخ ته ولاړ، څرنگه چې پوهېده چې عبدالرحمن خان دی نه پسي پرېږدي له هغه ځایه څخه هرات ته وغورځېده په هغه ځای کې یې سخته وکړه⁽⁹⁸⁾.

په دې وخت کې محمد افضل خان چې د علم او علماوو مین او د ظلم څخه یې بد راتله وفات سو، محمد اعظم خان ورور یې استخلاف وکړ.

چې پر تخت کښېنوست آرام سو خپل د مړه ورور زوی عبدالرحمن یې بلخ ته ولېږه او اسمعیل خان د محمد امین خان په زوی یې دی مړوچه کی چې وکولای سي هغه اور د فتنې چې د ازبکو او پښتنو په منځ کې لگېدلی و مړ کی.

(اعظم خان) خپل زوی محمد سرور خان یې د کندهار والي وټاکه، او خپل بل زوی عبدالعزیز خان چې په دغه وخت کې یې عمر شپاړس کاله و د هغه ځای د لښکرو په ریاست مقرر کی. دا ځوان رئیس غرور پر سر واخیست بې له دې چې پلار په خبر سي لښکري غونډه کی او د هرات پر لوري یې و خوزاوه چې گرشک ته ورسېده د شېرعليخان د زوی محمد یعقوب خان سره مخامخ سو، ځوان رئیس نابره د دوه سوه پیاده و سره د غلیم د لښکر پر قلب حمله وروړه یو توپ یې ونيوه، توپچي یې مړ کی د توپ پر سر کښېنوست د محمد یعقوب خان لښکر چې ولیده چې مرسته

⁽⁹⁸⁾ سخته (د لومړي دوهم او دریم په فتحه) = قناعت، صبر، دمه

تتمة البيان في تاريخ الافغان

نه ورته رارسېرې له هره لور پر ده راوگرځېده ويې نياوه لښکر يې سره وپاشل سو لکه د شرفيانو عادت چي دى چي په وخت کي د رئيس د بايللو تنبتي، دوى هم مخ تنبتي ته کښېښو.

وروسته محمد يعقوب خان مخ پر قندهار حرکت وکى قندهار يې بې تکه توكه لاس ته راووست، شېر عليخان چي دا خبره واروېده زړه يې قوت ومونده په سر کي يې هوډي جوش وخور د جمشيدى او فيروز کوهي سپرو سره يې د کندهار د ښار قصد وکى.

پاشلي عسکر يې د دې ځايه سره غونډ کړه، د خپله زويه سره د کابل پر لور روان سو د مقر په وادي کي چي له غزني شېر فرسخه ليري ده د محمد اعظم خان سره مقابل سو دواړو خواوو هڅه وکړه چي استحکامات جوړ کي او خندقونه پرې کي. محمد اعظم چي واروېده چي شېر عليخان هم د مقابل لښکر سره يو ځاى دى، بلخ ته يې خبر ورکى ځاين اسمعيل يې راوغوښت، ولي پوهېده چي هغه د شېر عليخان و وینو ته ناست دى، ځکه چي د ده پلار يې وژلى و او خورا يې سپک کړى و. اسمعيل له بلخ څخه لښکر وخواوه په کوهستان کي يې پښه ونيوه هغه و چي دواړه لښکره د مقر پر دښت په جگړه سره گډ سوه ده د کابل پر ښار تاراک يووى د شېر علي خان په نامه يې نغ پورته کى په دې خيال سره چي شېر عليخان به دى د پلار پر ځاى په قندهار کي والي وټاکي.

په رسېدو د دې خبر د محمد اعظم پر لښکر و د نااميدى لښکر و برى ومونده بي اتفاقي پکښي ولوېده څرنگه چي ځانونه يې د دوو لښکر و په منځ کي وليده او وپوهېده چي ازوغ نه سي رارسېداى په فکر و او خيال تو کي يې اختلاف پيدا سو.

محمد اعظم وپوهېده چي پر داسي لښکر چي په داسي بېر ه اخته دى بې زړه سوى

تتمة البيان في تاريخ الافغان

دی، مات دی او خاص بیا زړه وري د جمشیدي سپرو چي تل پر اطرافو د معسکر حمله هجوم وړي نه بنایي چي تکیه وکړه سي د بلخ و خواته و تښتېده د خپل وراره عبد الرحمن سره یو ځای سو شېر عليخان وروسته تر ډېر وخت هجرانه د کابل په ښار ننوت. د خلکو د خوا یې په ورین تندي هرکلی و سو، ولي ده د خپلو ښو اخلاقو او هڅه نه درلودل و ظلم ته د خلکو د محبوب درجه موندلې وه. محمد اعظم خان او عبد الرحمن ډېر زیار و یوست چي د ازبکو او هزاره لښکر غونډه کي د هزاري له لاري څخه د غزني خواته و خوزېده شېر علي د جگړې په ډگر کي ورسره ودرېده وروسته تر کلکو جگړو د محمد اعظم او عبد الرحمن لښکر مخ تښتي ته کښېښو، مشهد ته ولاړه عبد الرحمن په دغه ځای کي د خپله اکا څخه بېل سو، بخارا ته ولاړ او په سمرقند کي یې استوگه غوره کړه تر ننه پوري هلته استېږي.

محمد اعظم د اېران په لار کي د نیشاپور په ښار کي وفات سو، دی یو مدبر، هوښیار سړی و، عدل یې خوښ و مگر ضرورت او طبیعي د زمانې حوادثو دی ظلم او جور ته ولاړ کړی و. خپل ځوان زوی یې چي په حقیقت کي سبب د نا امیدۍ او د سلطنت د تلو د ده گرزېدلی و، د قندهار د لښکر په ریاست و ټاکه سبب دا و چي ده د پښتنو پر خانانو پروسه نه درلوده او د دوی د ناوړو اخلاقو څخه یې اندېښنه درلوده، بې عاره بې تنگه وه خیانت یې ردالت نه باله

ډیری له دوی څخه په دغو فتنو کي تر شل واره ډېر د غلیمانو په ډلو ننوتلي وه، دی صوفي مذهب و چي په وحدت الوجود سره قایل و. لنډه دا چي امیر شېر عليخان په سنه 1285 کي بې له یو جگړه کوونکي او تړونکي چي په مخ کي دي یې ودریږي، درلوونکی د بشپړي سلطې سو د انگرېز دعوت یې قبول کی د انبالې و خواته یې حرکت وکی انگرېز هغه پخوانۍ معاهدې چي د ده د پلار او د دوی په منځ کي سوي او د حیلو د چمو ډکي وې اوس یې په نورو زیاتي و عدو او قولو تینگي کړي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د هغې خوا چي راوگرزېده خاين اسماعيل خان يې سره له نورو ورونيو و هند ته ويوست خپل توريالي او مېړه زوی محمد يعقوب خان يې له وليعهدی څخه ويوست او دده ورور عبدالله خان يې سره له دې چي په عمر کوچنی و په سبب دده د مور وليعهد وټاکه. څه بد شی دی شهوت. سترگي د حق د ليدو څخه پندوي عقل د سمي لاري څخه تېروي په کډه⁽⁹⁹⁾ کي يې اچوي.

محمد يعقوب خان هرات ته ولاړی هلته يې د سرکښی جنډه پورته کړه په سرکښي کي څومره وخت تېر نه سو چي د پلار له خوا کابل ته وغوښت سو، سره له دې چي د پلار پر لښکر بريالی و بيا يې هم د پلار غوښتنه ومنله پلار يې پر ځای د دې چي دی ونازوي په محبس کي واچاوه، امير لا په خپل مقصد نه و کامياب سوی چي د اجل لښکر يې پر نوي وليعهد تاراک راوی.

په سنه 1295 کي د روس وفدونه⁽¹⁰⁰⁾ امير ته راتله په دې سبب و سوسي او اندېښني د انگرېزانو لويانو ته ولوېدې يو سفارت يې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امير حضور ته ولېږه، امير په دې سبب چي انگرېز له څو کالو راهيسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه.

پر انگرېزانو دا وضع بده ولگېده په ځښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوزاوه.

⁽⁹⁹⁾ کډه (فشار پر دوهمه څپه دئ) = کنده، ژوره.

⁽¹⁰⁰⁾ په کوټه چاپ 141 مخ کي د روسي وفدو پر ځای "رومي سفيران" ليکل سويدي؟

څلورم فصل

په بيان كې د بېل بېل كامو چي په افغانستان
كې استوگه لري او اخلاق، عادات، مذهبونه
د دوی او دغه رنگه توضیح د حكومت د دوی
چي په څه توگه يې په دې بناړو كې كوي؟

لو ټولۍ چي په دغه الكه⁽¹⁾ كې استوگه لري او هم په شمېر ډېر دي هغه پښتون كام
دي. د دوی د استوگي ځايونه د ملك جنوبي او شرقي جنوبي خوا ده.

په دې جنس كې حقد او حسد، كسات اخیستو ته هڅه درلول، د جگړو او حربونو
غوښتل، په كوچني سبب سره ژر په خنښ كېدل ډېره مونده كېږي. او دا ځويونه د
دوی د انهار⁽²⁾ څرگندېږي، تندي يې تل تروه وي.

كه څه هم په ځيني كارو كې حلم او نرمي كوي مگر خوشحال سړي لږ پكښي پيدا
كېږي، زيرې خبري كوي، درانه اوازونه يې دي، دا دواړه پر هغو لورني اخلاقو د
دوی او پرزيوالي د دوی د طبيعت دلالت كوي.

لگو درگو، تننو⁽³⁾، تاراك وهلو، مال وړلو ته ډېره هڅه لري. له دې سببه چي زړه

(1) الكه: مخكه، سيمه، وطن.

(2) مراد يې ښايي (طرز، ډول) وي؟

(3) تننه: خواری. جمع يې (تنني) ده او (تننو) د (تنني) مغیره شکل دی (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

وري او اقدام او طبعي هڅه و جگړو ته يې په خپله کي اخښلې ده د صدیو راهیسته طبیعت دوی ته داسي ترتیب د عسکري نظام ورنښولې دی چې د نن ورځي د نظام سره نژدې باله کېږي.

هغه په دې توگه دی چې صفونه ودروي ښه ټینګ ترتیبات یې وکړي ضابطان یې د لویانو او کوچنیانو مراتب ټاکي. چې د جگړې ډگر ته یې باسي لویان یې په وړاندي وړاندي د لښکر ځي. چې د جگړې اور بل سي ضابطان استرېل ونیسي، لښکریان جگړې ته لاس ورته کي ضابطان یوازي امر یا نهې کوي، اړي د پرمخ تلو یا پر شا کېدو. د ښې او کیني او تله او ولاړه گرده امرونه کوي د دوی دا خوی دی چې یو وگړی یې د لښکر څخه وټنښتي، وژني یې.

لکه د اصفهان په جگړه کي چې پېښه سوه یو ضابطو، چې خپل یو لښکري وگړی یې د ټنښتي په وخت کي ولیده هوډ یې وکړه چې مړ یې کي، هغه وگړي خپل ښی لاس ورنښکاره کي چې غوټ پرې و، دپاره د دې چې د سزا وژغورل سي ضابطو که څه هم دی د مرگه وباڅښه لیکن د څښمه یې خلاص نه سو.

په ټنښته یې خوښ نه و، امر یې وکړ چې بیرته لښکر ته ولاړ سي، او ویې ویل: ای نرنښځیه! آیا کین لاس دي نه درلود او داسي به یې وبولو چې کین لاس دي هم پرې سوی و، غاښونه دي د غلیم د غوښو د پرېکړن دپاره درلوده، ځغله! د ژوند تر وروستۍ سگلی پوري د غلیم سره جگړه وکه!

د ضابطانو یې دا وظیفه ده چې د لښکرو ترتیب کوي، او تنظیم د دوی ساتي. امر کوي او منع کوي، سربېره پر دې هغه چې د جگړې پر ډگر مړه وي د ډگره یې راباسي چې د غلیم د اهانت تر لاس او پښو لاندې نه وي پراته، مگر هغه څوک چې د ټنښتي په وخت کي مړه کړه سي په کورته جواز نه ورکوي چې ښخ دي کړه سي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

لښکري وگړي يې د خپلو مشرانو داسي په خوله دي چي مثال يې په هيڅ يوه کي د متمدنو لښکرو د نړۍ نه لیده کېږي تر داسي حده چي که په دښت کي سره پاشلي او څرگند سوي وي او دوه وگړي هم يو ځای نه وي که د يوه سپري ږغ واوروي چي دوی د خپل مشر حضور ته ورغواړي په زښته غورځانده ورځ بلنه مني او دپاره د اړو بدو د مشرد وينا راغونډېږي او که به د لورې يې ځکندن وي ډوډۍ ته ورسېږي تر هغه تېرېږي د غوښتونکي د غوښتو پالنه کوي.

د دوی له ښه اطاعته څخه يوه داده چي په وخت کي د يو ښار د فتح چي د دوی مشران امر وکي چي پر اهاليو دي تعرض نه کېږي يو لږ حرکت هم چي خلکو ته زيان رسېږي د دوی څخه نه پېښېږي، تر داسي حده چي که د زرو او جواهر او گېڼو ډکي ښځي پر دوی پېښي سي دوی ورته گوري هم نه.

يو وار داسي پېښه سوه چي په اصفهان کي په لومړي وخت کي د اشرف د تخت د کښېښتو د دوو پښتني کامو په منځ کي جگړه ولوېده، شخړه خورا درنه سوه، قتل او قتال پېښ سو دوکاندارانو خپل دوکانونه وتړله چي تاراک ونه لوېږي، د اشرف له حضور څخه امر وسو چي دوکانونه دي خلاص کړه سي، او داسي اعلان يې وکي هر چاته چي زيان ورسېږي زه په خپله د هغه د زيان د بريا کېدو ضامن يم. جگړه ډېره اوږده سوه ليکن يو لږ زيان هم خلکو ته ونه رسېده.

د دوی ټوله مرونده د وسلې په استعمال او توره وهلو عادت دي په سپارلي کي زښت گړنديان دي، په اوس وخت کي يې د توپک په استعمال کي هم عادت او تجربه موندلې ده.

د امير دوست محمد خان له عصر څخه يې ترتيب او تنظيم ته لښکرو په جديده توگه لاس اچولی دی که څه هم علماً نه دی ليکن عملاً يې ښه لاس پکښي پيدا

تتمة البيان في تاريخ الافغان

کړی دی، د منظم لښکر شمېر یې شپېته زره ته رسېږي.

یو لوی شمېر د دوی څخه لکه: د کندهار، غزني، جلال آباد استبدونکي هڅه د ښارو او د کلو استوګي ته لري لیکن د خپلو نورو ورونو په شان د دوی ژوند هم په زېږه توګه دی، آرام ته هڅه نه لري په معشیت کې زیږه دي. د دنیا له خوږو څخه یې په لږ سکته⁽⁴⁾ خوښه ده، پسه د پوسته سره خوري.

پسه چې حلال کې وړی یې پر اور سوځي، الووی یې کې بیا یې نو غوښي وچي کې وې ساتي، غذا په چمچه⁽⁵⁾ نه خوري د غذا لوبښي پر سترخان نه ايرېږي پر مخکې یې ږدي په لاس ډوډی خوري. د سرت (صورت) صفایي او د لباس تنظیم ته هڅه نه لري، په نظافت کې د استوګي د ځایو هم زیار نه باسي ښارونه خپل هم د ګندګیو څخه څو مري نه صفا کوي. هم دغه وجه ده چې ډېر ښارونه د دوی لیده کېږي چې د قاذوراتو⁽⁶⁾ خلاص نه وي او ډېر داسي هم بېښه سي چې د حیواناتو لښونه د دوی په عسکري ځایو کې پراته وي، په لیري کېدو یې دوی سر نه ګرزوي.

ډېر د غرو او کلو استبدونکي چې ډوډی و خوري لاسونه نه مینځي، په ږیره یا د بدن په پوست پوري یې موري ځیني د دوی چې نوي کالي واغوندي لستونې یې غور کې د دې دپاره چې د ده غنا او ثروت ځني ښکاره سي، چې دی په نوو کالو څو مري پروا نه کوي.

دوی ټوله که پر دښت استېږي که په کړدی کې او سپدونکي ځانته عجب کالي په

⁽⁴⁾ سکت: قناعت.

⁽⁵⁾ چمچه: کچوغه.

⁽⁶⁾ قاذورات: مرداری، امبار.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

عجب شکل له وړيو څخه جوړوي لکه د فیل شونډ کان اوږده لستونې ورکوي چې تر مخکې رسېږي، دوی يې کوسی بولي، دوی يوه دغه ډول جامه هم لري چې لستونې يې لنډه او ترورنو پورې اوږده وي سدری نومېږي لږداسي پېښېږي چې دوی دي خپل لباس ترزړېدو دمخه الیش کي.

د ښارو او سپدونکي خپل کالي له زيږو ټوکړانو څخه چې د وړيو دي جوړوي، چې دوی يې برکه بولي د هغه څخه تنگي جُبي، چوڅې جوړوي، لستونې يې لنډه وي رنگ په رنگ، د چیت څنډې وراچوي، په ژمي کي د اوبن پوست اغوندي، په پختن او اش کي يې زښت زيار باسي تر داسي حده چې په پوست والي کي لکه ورېښم داسي سي ژړو ښان رنگ وکاري، د ورېښمو کار پر کوي، چوڅې ځني جوړوي هغه چې کارکوونکي ډله يې اغوندي لنډه وي چې ترزنگنو پورې رسېږي او لستونې يې تر څنگلو پورې وي پوستينچه يې بولي.

لويان او ماړه خلق يې اوږد رقم د هغه اغوندي چې تر بجلکو پورې رسېږي او اوږده لستونې يې وي، پوستين⁽⁷⁾ يې بولي. غټان او مشران د دوی چوڅې د کشمېر د شالو څخه او پوستين د سمور او سنجاب څخه جوړوي. ډېر پښتانه شنې بگړۍ ترې ليکن سرداران او غټان يې د کشمير د رنگارنگ شالو بگړۍ ترې د تودو ښارو استېدونکي يې چوتي او موچني په پښو کوي، سدری اغوندي تر زنگنو پورې قميصونه اغوندي، لوی لستونې يې وي.

ډېر له دوی څخه پلن پلن ملابندونه ترې چې د ټټير لاندي څخه ترورنو پورې رسېږي، ډېر کامونه د دوی څخه د سرور پښتان نه خريبي، يو اوږده کوڅۍ پرېږدي

⁽⁷⁾ مولانا پوستين او پوستينچه د اوبن د پوستکي څخه بللي دي. په هغه وخت کي به يې د اوبن د پوستکي جوړوله، مگر په اوس زمانه کي يې د پسه د پوستکي او نورو پوستکو څخه جوړوي. (مترجم).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

اوبی بی. بنخی بی اوږدې جامې اغوندي خاص ډول ملا بندونه و تيو ته نزدې چې تي بي بنکاره وي. ډيري غرخنۍ بنخی بي د آس د لکۍ ورېښتان پرې کي په خپلو ورېښتانو پوري بي و نسلوي. د غلجو بنخي د تندي ورېښتان واوي، تېکۍ ځني جوړ کي پر تندي بي راوځروي چې اوږدوالی بي تر پزي او په بره تر تېکو پوري رسېږي لکه يو گردۍ برقع داسي بنکارېږي، په غوږو د سپينو زرو، اوسپني، مسو، بلورو درني خپري ځروي.

غټان او واک درلوونکي د پښتنو پر چوکۍ او تخت نه کښېني د ناستي ځايونه فرش کي، بالښتان ايردي لکه نور غټان و شوکت او عظمت ته په څومره سترگه نه گوري، د ډوډۍ خوړل د کوچنيانو او نوکرانو سره تنگ نه بولي.

د غرو او د دښتو اوسېدونکي گلې او رمې پيايي ډوډۍ گټي، څوک و څوک بي کښت هم کوي، په دوی کي سوداگر لږ دي مگر د لوهاني په کام کي ډېر دي چې په غرو کي استېږي. ډېر وگړي د دغه کام څخه د تجارت په ذوق کي عجيب کيفيت لري، مالونه پر اوښانو بار کي چين او نور د سايبيري يا ښارونو ته بي رسوي له هغه ځايه اناطول⁽⁸⁾ ته ځي بيا پر شاوخوا د هند طواف کوي.

دا کام د نورو کامو څخه په لباس کي بېل دی، د دوی بگړۍ څلور متقابل کنجانه⁽⁹⁾ لري چوڅې بي لکه د ارناود⁽¹⁰⁾ او د آذربايجان د اوسېدونکو داسي دي چې پورته خواته تنگي، لمن بي پراخه په ملا کي ډېر چوڼونه لري.

⁽⁸⁾ اناطول د ترکيې پخوانی نوم دی (مرتب).

⁽⁹⁾ کنجانه: کونجونه، کونجه.

⁽¹⁰⁾ د يوې سيمي نوم دی. په کوټه چاپ کي دا نوم نسته هورې بي يوازي "آذربايجان" کښلی دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د بنار اوسېدونکي کښت کوي، درختي او باغونه ايرېدي د صنعت خاوندان لکه آهنگر، ترکان، گنډونکي په دوی کې لږ مونده کېږي. ډېر داسې دي چې دوی تجارتی شغل نه لري مگر د کندهار اوسېدونکي چې تجارت ته ښه هڅه لري ډېر سوداگر د دوی د طالب العلم د طبقي څخه دي.

پښتانه د حکومت په کار کې او د دفتر په ضبط و ربط کې بشپړه پوهه نه لري ټول دغه کارونه د قزلباشو په لاس کې دي، دا هغه کام دی چې د نادرشاه د لښکر څخه پاته سوی دی.

د اسیرانو خرڅلاو که څه هم کافروي، جایزې نه بولي د خوارانو او مسافرانو پالنه او عزت کوي، ډېری یې داسې دي چې غلابده بولي. که څه هم خپله دوی په تارپاک سرلوړې کوي.

بېرېدونکي نه دي، فرق په منځ کې د غلا و تارپاک لکه فرق په منځ کې د ضعف او قوی دی، بد عملونه او عادتونه چې له عیش او عشرته زېږي په سبب د بدوي اخلاقو په دوی کې لږ لیده کېږي، ځکه چې خوار غریب دي ډېر ځله د دوی دوستۍ د توزنې هیلې⁽¹¹⁾ خالي نه وي، د دوی ښځې چې په ښارو کې استېږي مخونه پټوي، هغه چې په دښتو او کلو کې استوگه لري مخونه یې لڅ وي، د نرو سره گډوي وي د سرو سره لاس په لاس کې گردۍ دائره جوړې د ښادۍ په وخت کې رخسېږي ځینې وختونه په دغه توگه یوازې په اخترو کې رخس کوي دا رخس په دوی کې اتن بولي.

د غرو او دښتو د اسېدونکو دا رشه⁽¹²⁾ ده چې په ښادي کې د ناوي پلار او خپلوان

⁽¹¹⁾ توزنه هيله = طمع - تیتوالی.

⁽¹²⁾ رشه (فشار پر لومړۍ خپه دئ) دود دستور، رسم رواج.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

او همسايگان د واده په سحرار اغواړي د زامه⁽¹³⁾ او ناوي دپاره لکه چي عادت دی کالي يې جوړ کړي وي دوی ته يې بنسکاره کي وروسته زوم په دغه محفل کي راوبولي هغه کالي چي يې ده ته جوړ کړي وي وروسته تر فاتحې⁽¹⁴⁾ تر ويلو يې په واغوندي کت مټ دغه توگه بنسخي د ناوي سره کوي. وروسته ناوي په ډول او سرنا سره د زامه کره وړي، هلته يې چي ورسوله په هغه خونه کي چي خاص د دې دپاره بنایسته سوې وي کنبښنوي، نجوني رنگ په رنگ مېوې او خوږې راوړي د ناوي پر سر يې وپاشي مېلمان نه راو بنسخي خوږې خوري، ناوي د مېړه په کور کي څو ورځي گوښه ناسته وي ځان چا ته نه بنسکاره کوي، څو ورځي وروسته د کوڅه گي. نجوني ناوي ته راسي د اوبو لوبښي يې پر سر وي ناوي هم پر سرد اوبو لوبښي واخلي ورسره ولاړه سي پر لاري خوښي کوي، سندرې وايي، ځي په دغه توگه ولې ته ورسېږي لوبښي ډک کړي بېرته په هغه ډول کورو ته راځي له دغي ورځي څخه ناوي گوښه ايله کي معاشرت پيل کړي

د منگلو د کام او د وړو دا رشه ده چي د ناوي پلارگني او مېړه به په بنادي کي اتني کوي دغه دواړه لوړني کامونه يو عجيب عادت لري چي ځوانان يې په موسمي يا د اختر په روځو کي د يوې خوا ورځه او د بلې خوا برېت خريي چي ډيره لري يوه خوا د ږيري وخریي، دا بله خوا يې پاته وي.

په عادي ورځو کي په توره لوبې کوي خپل تورياليتوب کتونکو ته بنسکاره کوي، د دواړو کامو اولادونه په بنایست کي مثال او جوړه نه لري هر چيري چي په سترگه سي زړه وړي.

⁽¹³⁾ زامه: د زوم مغیره شکل.

⁽¹⁴⁾ مراد يې د نکاح دوعاده (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

چي صدق او محبت کي يوله بله تنافس⁽¹⁵⁾ او خلوص په وړاندي کېدو کي د قربانيو کوي تر داسي حده چي ځيني خپل پسونه مذب⁽¹⁶⁾ ته وړاندي کوي د خټکو دا عادت دی چي بنځي يې په غم کي مخونه په رنگ او خاورو لري خپل مخ په خپرو وهي او په نوکانو يې شکوي⁽¹⁷⁾.

د ټولو پښتنو دا عادت دی چي درې ورځي تعزیه دارانو ته ډوډۍ ورکوي هغه څوک چي ډوډۍ ورکوي په دې توگه وي په ډيرو کامو کي داسي ده چي د غم خاوند په خپله مړۍ ورکوي او په ځينو کي د همسايه او نژدې کليوالو پراوړه وي، په خپله د ماتم کورد مړۍ د ورکولو په کورته خلاص وي.

کليوال خپلو زمانانو ته رخس وربښي يو ډول لباس ور جوړوي چي لکه د فرنگي کون⁽¹⁸⁾ (Cone) د هري خوا چوپان لري د خوښۍ او رخس په وخت کي يې په اغوندي د کليوالو چي مولود وزېږي دا يې پر يو لوړ ځای د کور که څه هم نيمه شپه وي ودرېږي درې واړه په لوړېږغ د شکر په ډول د زوکړي خبر خلکو ته رسوي.

پښتانه ټوله سنيان او د امام ابو حنيفه (رح) په مذهب دي په لمانځه او روژه کي څه بنځه څه نر څه بناري څه غرخني ځان نه سپموي، توری کام شيعه دی تل سني

⁽¹⁵⁾ تنافس: فخر کول (غياث).

⁽¹⁶⁾ مذب: د حلالېدو ځای، مسلخ.

⁽¹⁷⁾ په کوټه چاپ کي پورته مطلب داسي ژباړل سوی دی: "د دواړو قبائيلو ځلميان بنایسته الکان چي هر چيري خوبصورته او جاذب نظر ځوان وويني، هغه تر لاسه کړي او بيا ډېر په اخلاص سره ده په حضور پسې وړاندي کړي، تر دې هنده چي ځني خوډومره مبالغه کوي چي د خپل پلار مخي ته هم دا جرأت وکړ او د خپلي ميني دپاره مين ته پسې وړاندي کړي

⁽¹⁸⁾ د اروپايي مېرمنو يو ډول خولۍ ده چي مخروطي شکل لري.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

همساگانو سره په جگړه دي په لمانځه او روژه اهنم (?) نه دي.

د حسين (رض) په ماتم کي په تېره بيا د محرم د مياشتي په لومړيو لسو ورځو کي زښته زيار باسي ټټرونه، شاوي، مړوندونه لڅ کي په ځنجرانو يې وهي، د کاکړو په ځينو قبيلو کي که څه هم د اسلام په دين دي بيا هم پاتي طريقي د مزدکيانو په دوی کي لیده کېږي. مزدک د قباد په زمانه کي يو سړی و چي د نبوت دعوه يې کړې وه په خپله قباد چي د فارس کسرا و او څلوېښت زره فارسيانو د ده متابعت قبول کړې و، د ده دين دا اصول دي چي مالونه او ښځي مشترکي دي ولي دوی دواړه جگړې او مرگونه له دغه دوو شيو (شيانو) بولي که خلق په دې دوه شيه کي سره شريک وي دا هار و دوړ او نفاق به په کورته ورک سي ځای به يې آرامي او راحت ونيسي.

قباد چي مړ سو او د ده زوی نوشېروان چي په عادل سره مشهور دی پر تخت کېښونوست د دې بدعت په شريعت کي يې خيال وکی نو يې شارع راوباله په ډېرې خوښۍ يې د ده هر کلی وکی خپله خوښي او رضامندي يې ده ته ښکاره کړه وييل:-

زما دا ستا بديع شريعت خوښ دی غوره کړی مي دي، مگر بېرېم چا ته يې اظهار نه سواي کولای، ځکه چي نه پوهېږم شمېر ستا د پيروانو څومري دی آیا د مخالفينو شردفع کولای سي که به؟

شارع خپل ټول تبعه هغه ځای ته چي نوشېروان ټاکلې وه راوغوښتله حاضر سوه ده ته يې ښکاره کړه، نوشېروان ټول واخيسته تر تبغ يې وکښه، پرته بې درو کسو چي يوه د مزدک ماینه وه بل وگړی هم ژوندی ونه ووت. دا کار چي نوشېروان وکی په مشوره د خپل وزير بوزرجمهر يې وکی ده ته يې ويلې وه. دی (شارع) په

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خرگند بدو کي د خپل شريعت دا هوډ لري چي د نړۍ د مخه د پاچهۍ ريننه وکاري ځکه چي پاچهي پر مال او نسب ولاړه ده په دې توگه چي بنځه او مال مشترک سي سلطنت به وجود ونه مومي.

خواجه نظام الملک⁽¹⁹⁾ په خپل تاريخ کي وايي چي دا د ابران او سنی ډله د اباحت⁽²⁰⁾ واگي لري د هغه مزدک له اتباعو څخه دي، او دا طريقه يې له هغه وگړو څخه چي د نوشېروان د توري بې ژغور موندلی و په ميراث راوړې ده، دغه رنگه د خوست او کرم په اوسېدونکو کي ځيني د خوارجو او نواصبو عادتونه ليده کېږي، د محرمي د مياشتي په رومي ورځ يو هيکل جوړ کي بنځوي يې د عاشورا په ورځ يې بيرته راوکاري تکيرونه او تهليلونه وايي، خوبۍ کوي غاړه يې غوڅه کي دغه ډله سنتي هم بده بولي.

پښتانه که څه هم په دين او مذهب کي ډېر متعصب دي ولي د بل دين د وگړو سره جگړه نه لري شيعه يا نا مسلمانان چي خپل د دين مراسم پر ځای راوړي دوی نه ځني گوښه کېږي او هم هغه څوک چي وړ د لوړو مرتبو وي چي په حکومت کي دي ورکړه سي دوی يې نه منع کوي.

تاسي په خپله ويني چي د پښتانه په وطن کي د منصب خاوندان شيعه قزلباش دي هر پښتون په سبب د دې چي پښتون دی ځان د خلکو اشراف که څه هم فقير وي او داسي گڼي چي بشپړ ايمان او خالص اسلام پرته بې پښتانه او عرب په بل جنس کي نسته.

هر کام چي يو کار ته ولاړېږي هرو مرو خپل مشران او غټيان راغونډوي مشوره

⁽¹⁹⁾ په کوټه چاپ کي يې: "خواجه نظام الملک طوسی" کښلی دی 154 مخ

⁽²⁰⁾ په کوټه چاپ کي: "اباجيه" دی. اباحت په لغت کي "مباح گڼلو" ته وايي (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

کوي چي دوی يې جرگه بولي.

که د يوه کام وگړي د بل کام وگړي مړ کي هغه کام چي وگړي يې مړ وي د کام هر وگړي په بېل بېل ډول پر ځان واجبه بولي چي د قاتل له کامه يو وگړي مړ کي. د حاکم په کسات اخیستلو نه ست کېږي که څه هم کلونه تېر سي تردې هوډه نه تېرېږي تر هغه وخته چي په خپله قاتل دوی ته ننوتاي ورځي، دغه رنگه ده که عايله د يوې قبيلې عايله د بلي قبيلې په قتل ورسوي.

پښتانه د هغه چا په ساتنه کي چي دوی ته يې پناه وروپړي وي زښته ډېر زيار باسي، په مالو او ځانو د ملتجي⁽²¹⁾ مرسته کوي.

پښتانه څه د ښار او سپدونکي څه د دښتي د ډېرو څخه يې کوچني کوچني توري وي چي سېلاوه او توره يې بولي او دغه رنگه سم سم خنجرونه او نيره، توپکچي، توپک چي ورڅخه وي د غرځنيانو توپکونه ډېر ځله پليته يي⁽²²⁾ وي د کور او کامو په منځ کي تل جگړې وي. ډېر ځله داسي پېښه سوې ده چي زوی پلار او پلار زوی وژلی دی، د دوو کامو په منځ کي جوړه نه کېږي تر څو چي خوښي سره ونه کړي.

غرځنيان تر څو چي زور او جبر ونه ويني امير ته سر نه کېښته کوي تل يو موقع ته گوري چي د امير د غوښتو بار له خپلو اورو وغورځوي ځيني کامونه په جواريو ځيني په ږدنو ځيني په اوربشو ځيني په غنمو شپه تېروي، ډېری يې دا دي چي

⁽²¹⁾ ملتجي "التجاه کونکي. التجاه "پناه وړلو" ته وايي (مرتب).

⁽²²⁾ پليته يي (پلته يي) توپک يو راز پخواني توپک وه چي د پټاکي پر ځای به يې يوه کوچني پليته درلوده او د ټک پر وخت به يې دغي پليتي ته اور اچاوه او توپک به ټک کاوه. پليته يي توپکو ماشه نه درلوده (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

غونښي او کورت خوري په ژمي کي د غونښو ښوروا او کورت په اوبو کي گډ کي پاڅه يې کي خواړه ځني جوړ کي پر کور چي وي ډوډۍ پر تښۍ پخوي په سفر کي ډبره په اوږو کي ونيسي تر اوږو يې لاندې ايرېدي چي پخه سي دا ډول ډوډۍ دوی کاک بولي، په ځينو کامو کي لکه (يوسفزي) او اخکزي پيازلو مونده کېږي چي بېگانه سړی وويني غوږ ټپي او زاری ورته کوي، موږ ناچوړ لرو هيله کوو چي يوه دانه پيازا را کي ښايي چي په هغه کي زمور د مريض د پاره شفا وي.

د اخک کام ډېر وخت د غارت او غلا په هوډ پر قافلو تارک او وروږي لار يې ونيسي په ټوپکو او نورو حربي سامانو جگړه ورسره کوي که يې بری ونه مونده نو په يوه يا دوې اُقي⁽²³⁾ پيازو د قافله والو سره روغه وکي.

يو وخت د اسي پېښه سوه چي محمد اعظم خان چي هند يې پرېښود د يوسفزو پر کام راغی د يو خان په کېږدی کي کېښته سو، خان په ډبره چابکي ولاړ سوله تندي يې خوښي اورېده نابېره يې امير ته يوه دانه پيازا راوی ورته کېښېښود.

ټول پښتانه د وليانو قبرو ته عقیده لري او زیارت ته يې ځي قربانۍ او خيراتونه پر کوي. ځيني په دغه عقیده کي تر حد تېری کوي، لکه چي د افرېدو څخه يو سړی و چي په غلا، چور او چپاو مشهور و پر يو سړي پېښ سو غوښته يې هغه څه چي لري ټول ځني واخلې هغه سړي د خدای (ج) او رسول (ص) روی ورته شفيع کی ايله يې نه کی چي د شېخ ملا يار محمد زیارت يې ورته شفيع کی هغه زښت و بېرېده هولکي سو ويې ويل :-

"جل جلاله کفر ته دي وارولم"، دی يې ايله کی خپله لار يې ونيوله ډېر کامونه او

⁽²³⁾ اُقه: نیم رطل دی ژباړن (رطل = نیم من دی چي دوولس اوقې کېږي "غياث").

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د درو استبدونكي بازيو او طرب⁽²⁴⁾ ته هڅه لري چې له كاره يې لاس وڅپي سره غونډه سي اتن واچوي، آس ځغلو يې په توره لوبې كوي. هغه چې په سرود واورو څخه ډكو غرو كې استوگه لري لكه خوست او كرم رنگونه يې سپين دي او هغه چې په تودو ځايو كې لكه قندهار او جلال آباد كې اوسېږي غنم رنگه دي.

دا يې يوه ديني طريقه ده چې يو ځني مړ سي څه روپۍ يې د مال څخه وباسي په نامه د لمانځه د اسقاط يې ملايانو او څوارانو ته ورکوي، د بنسار او کلو اوسېدونكي زبنت شوق لري چې د صرف، نحو، معاني، بيان، فقه، اصول، تفسير، حديث، منطق، فلسفه او حساب علوم ووايي، ځيني يې د طب علم هم وايي.

تر هغه وخته چې يو طالب يې په تحصيل اخته وي عامو خلکو په خوښۍ سره د ده ډوډۍ پر ځان بللې وي ورکوي يې. هر څو چې د طالبانو بسپري سحر او ماښام يې ورکوي، کوچنی طالب کور په کور گرځي ډوډۍ ټولوي، پر ځيني خوا او باندي داسي ده چې ډوډۍ چې د طالبانو دپاره ايښو سوې وي او کوچنی طالب رانه سي کور والا يې خوړل جايز نه بولي.

په دې بنسارو كې علماوو ته زبنت لوی شان او برم حاصل دی لوروحاني سلطه لري په اهاليو كې د دوی وينا زبنت رسوخ لري تر داسي حده چې غټان او اميران ځني بېرېږي ولي د عامو زړونه واړه د دوی په منگل كې دي، هر وخت چې وغواړي کامونه د امير پر مخ وړولاړوي.

لوی شمېر له علماوو د اميرانو څخه ځانونه گونبه كوي او هديه نه ځني قبلوي سره

⁽²⁴⁾ طرب: ساز، موسيقي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

له دې چې د دا نورو خلکو څخه هديې او تحفې اخلي. د حکومت و غتانو ته ور تگ ننگ ورته ايسي، چې حاکم يا امير د الکې⁽²⁵⁾ د ده وليدو ته ورسې دی لکه د خپلو امثالو مخي ته چې ولاړېرې يا يې هرکلی کوي د هغه استقبال او هرکلی يې پر خوانه هوارېرې⁽²⁶⁾.

د دې سېک او سلطې له لامله ځيني وختونه ډېر مضر عملونه له دوی څخه پيدا کېږي چې شرع او عقل دواړه يې نه مني څرنگه چې پر ځيني وگړو باندي چې د ده د هوا د غوښتو څخه مخالف وي عمل وکي د کفر يا فسق حکم وکي بلکه د پاره د دې چې يوازي دی حکمران وي يو د بله هم د کفر حکمونه سره کوي په تېره بيا په دې اوس وختو کي چې په هند کي وهابيه مذهب څرگند سو، يو چا چې څه سېک او سلطه و موندله نورو بری او خلاصي په دې توگه وبلله، چې د وهابي حکم به پر وکي او بدنام به يې کي، او د وخت حاکمان پر جزا او سزا د هغه کسانو راولاړ کي چې پر دوی يې د کفر حکم کړی دی.

لکه په قندهار کي چې پېښه سو. يو لوی ملا پر شيعه د کفر حکم وکی، اهالي يې پر و خوځوله قتل او قتال پېښ سو، ويني وبهېدې، کورونه چور سول، دوکانونه و تړل سول.

دغه رنگه په کابل کي پېښه سو.

ځيني علماوو پر شيعه گانو د کفر حکم وکی، د هغه په سبب په منځ کي د سني او شيعه جگړه ولوېده په مياشتو اوږده سو، ځينو بيا ځان د طريقت په نامه موسوم

⁽²⁵⁾ وگورئ: د همدې متن 14_ 92 مخونه

⁽²⁶⁾ پر خوانه هوارېرې، يعني نه يې سي منلای. زړه يې نه غواړي (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

کړی وي، دارشاد پرو ساده⁽²⁷⁾ ناست وي د زیارت کوونکو د پاره یې خاص ځایونه نیولي وي په ټاکلو وختو کې هغو ته ډوډۍ ورکوي.

عزت او نفوذ د وني او ډېرښت د ډوډۍ ورکړن د دوی په هغه اندازه ده چې نور یې دوی ته د هدیه او نذر په توګه ورکوي. ځینو د ښه سلوک او سربېرني اصلاح په سبب د عامو په زړو کې ځای نیولی وي لور مقام او بشپړه نفوذ و موندې په زرو وګړي د هري ګوښې څخه عقیدتاً مخ ورته راو نیسي تر هغه څو د ده په ځای کې استېرې د ده ډوډۍ خوري د ده کور هر وخت له سوو ډولو خوړو او اشربه⁽²⁸⁾ او پوښاکو تش نه وي، ځینو بیا په ځینو ځایونو کې ځان لره بېل حکومت غوره کړی وي، د خپله ټکه څخه استفاده کوي د خپل ټک ساتنه کوي له همسایه مهاجمینو څخه یې ګواښي او کله دوی په خپله پر هغو هجوم وروړي، او پردې خپل اقدام دیني دلیلونه وايي.

له دغه ډلې څخه عبدالغفور دی چې د صوت اخند یې بولي او پر صوت او بنیر تسلط لري د پښتانه ښارونه ټوله او هند او بخارا پر ده اعتقاد لري دی فقیه زاهد سپی دی، لږ خواړه خوري، خیرن اغوندي، زیر او سي. په ږدنو او جوارو ژوند کوي، د بوزې شیدې خوري د غره په وښو گذاره.

یولوی شمېر د مریدانو څخه د ده په حضور کې حاضر وي داسې کسان چې پر انګرېزانو یې تاراک وئ⁽²⁹⁾ او بری به یې مونده. فرمانونه یې شاوخوا لېرله خلق یې جهاد ته رابلله پر ده باندي په زرو زرو کسان راټولېده. د ده مرسته یوې هندي وهابې ډلې کوله، چې د سید احمد وهابې مصاحبین وه، او د سني مسلمانانو د

⁽²⁷⁾ وساده: نیالي، کورېچه

⁽²⁸⁾ اشربه: د چنبلو شیان

⁽²⁹⁾ وئ = وړی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

بيري د هند د خوا و شا خخه صوات او بنير ته تنستبدلي وه او هلته يې استوگه غوره كړې وه، مسافرين او زائرین چي به د صوات اخند ته راتله اخند به د هر يوه له حال سره برابر چي په خپل وطن كي خدای وركړي وه لكه جاه، مال، فقر پستي په هغه توگه به يې دوی روزله.

امير ته به يې د هغه وړ شی دمخه كاوه، او فقير ته به يې يوازي شيدې او وچه ډوډی او پياز وركوله چي دا به يې اړوبده چي فلاني شېخ شهرت ومونده يا پر وساده⁽³⁰⁾ د ارشاد كښېنو ست د وهايي حكم به يې پر وكي چي عامه ځني خواپوته سي او دی د اعتباره ولوېږي.

ځيني مشايخ په نتيجه كي د دغسي حكمو د ده مړه كړه سوه، او ځيني يې زښت په ناوړه توگه تشهير سوه، د پښتانه ټول علما تمباكو څكول هر ډول چي وي لكه د بخارا علماء حرام يې بولي مگر پر هيڅ چا يې تعرض نه دی كړی او (د صوات اخند) د خپل ځان د خوا سړي د پښتانه ښارو ته لېږله چي وگړي د تمباكو څكولو څخه منع كي او هر چيري چي بری پر ومومي چلمان دي ورمتوي⁽³¹⁾.

خوړل د غوښو د هغي ذبحي چي د شيعه په لاس ذبح سوې وي حرام يې بولي سره له دې چي د يهودو او نصاراوو ذبايح حلال شمېري ولي په دې چي شيعه مرتد دی، او د مرتد د لاس ذبح پر خلاف د اهل كتابو نه خوړل كېږي.

دوی ټوله د لمانځه په وخت كي پنډ يا نازك شالونه د موسم سره وړ پر اوږو اچوي بلكه دا د پښتنو رشه ده دوی ټوله په خپل دين او شرعي احكامو كي تعصب او غيرت ښكاره كوي مگر هغه څوك چي د ارشاد پر مصلی ناست دی كله كله په

⁽³⁰⁾ وساده: نيالي (نالي)، كورېچه

⁽³¹⁾ متوي = ماتوي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

دیني امر وکي غفلت ځني لیده کېږي.

ځیني طالبان په سبب د احترام چي د عوامو د خوا ورکاوه کېږي کله کله پر اهالیو تېری کوي لکه د (ننگهار) طالبان چي یو لږ څه اهانت له یوه وگړي وویني سره راغونډ سي غریبني⁽³²⁾ راواخلي پر کلیوالو هجوم وروړي او ترڅو چي اهالي د خپل افراط کفارو ورنکي دوی لاس له تاراکه نه اخلي.

یو لوی شمېر د دغه ځای د طالبانو په لمانځه پروا نه کوي د کال په ځینو ورځو کي محفلونه جوړ کي طالبان او نور هغه ته رابولي چي شمېر یې تر زر کسه هم اوړي. د کلو وگړي درنه مېلمستیا جوړه کي وروسته یو بنایسته هلک راولي پورنی یې پر اوږو وراچولی وي بنگړي یې ور په لاس کړي وي پر کرسی یې کښېني پاجا یې کي ترڅو چي محفل وي دی حکومت کوي له حاضرینو څخه ځیني وهي او ځیني تر جرم لاندې کوي، هغه وخت چي وغواړي گدی⁽³³⁾ ماته کي یو سړی چي وزیر یې بولي باچا ته داسي ووايي :-

لښکر په دې سبب چي تنخواه یې شلېدلې ده پر پاجا راولاړ سوی دی. وروسته هلک پورنی د مخه هیسته کي د خپله یوه اړخه سره یې نسوار ایښي وي ویې پاشي هر یو د مېلمنو څخه ده ته راځي او د هغه نسوارو څخه لږ اځي⁽³⁴⁾ محفل او لوبې پای ته ورسېږي.

د پښتنو ژبه زبښته زیږه ده، د هجايي حروفو شمېر یې د پارسي تر ژبه ډېر دی هغه ښه محاوره او خبري یې د کندهاريانو محاوره او خبري دي. په پښتو کي مولفات د

⁽³²⁾ غریبنيه یو راز توپک دی. زما په خیال د کارابین یا قرابین اوښتی شکل دی.

⁽³³⁾ گدی = ډله، قوم.

⁽³⁴⁾ اځي = اخلي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

نظم او نثر دواړو لږدي د پښتانه په ښارو کي د اوسني کامو څخه يو کام دی چي تاجیک يې بولي ډېر اوسېدونکي د هرات او شاوخوا د هرات او د کابل ښار او هغه کلي چي د کابل او بلخ په منځ کي پراته دي او دغه رنگه د غزني ښار او ورنژدې کلي او څه کلي په قندهار کي او د بلخ د ښار ډېر اوسېدونکي تاجیک دي دا کامونه په حرفت او صنعت لکه خياطي، آهنگري، نجاري، معماري کي زښت ډېر زيار باسي په کښت او د درختو او تاکانو په روزنه پوهېږي تجارت ته هڅه لري.

له دې کامو څخه هغه چي د کابل په کوهستان کي استېږي و شر او شخړو ته طبيعي هڅه لري سره وژني، ويني سره تويوي او تل د کور، کور او کلي، کلي په ميانځ کي جگړه وي. له دغه سببه ده چي د دوی سړي د تاراکیانو د بيړي څخه ډېر وخت د قلاوو په برجو کي وسله په لاس کي ناست وي. دا کامونه چي ذکر سوه تر پښتنو په حال کي ښه دي، په کورني نظام ښه پوهېږي، په کالو او پاکي کي ښه امتياز لري، بلکه په پوهه او ذکاوت کي سرلري، پر خلاف د دوی پښتانه د علومو زده کېدو ته لږه هڅه لري او عالم سړي په دوی کي لږ موندنه کېږي.

د دغه کامو کلیوال په نخښه ويشتو کي لاس لري، د دوی مردک نخښه هيڅکله نه خطا کوي، اوږده خنجرونه په غاړه ځړوي. دا کامونه سنيان دي د ابو حنيفه لپه مذهب دي، تعصب نه لري، اميران پکښي نه مينده کېږي. د ډيري رنگونه يې سپين دي يو ډول د پښتنو بگړی تړي.

له کامو څخه يو د هزاره کام دی د غزني شمال و لور ته په غرو کي چي د هرات تر شماله اوږده استوگه لري. د دوی اصل د مغول د ذاته دی څرنگه چي د تنديو څخه يې ښکاري کوچنی تنگي سترگي يې دي. د سرو خواته هڅه لري، ډيره يې خو وړېښتان وي چي يوازي پر زنه راشنه کېږي. لنډه دا چي د منځ ترکیب يې د اصلي

تتمة البيان في تاريخ الافغان

چينايانو او تاتاريانو د مخ د تركيب سره تشابه لري.

ځيني مورخينو ويلي دي چي دا كام د چنگېز خان د لښكرو پاڅون دی، بلكه وايي چي د درې سوه كاله راهيسته دوی د مغولو په ژبه خبري كوي. ولي هغه چي پر پارسي ټينگ دي او سره له دې چي د تركمنو او تركي ازبكو سره همسايگي لري پارسي يې نه ده په گډه كړې، سبب دا دی چي دوی دا اوسنی وطن تر چنگېز خان ډر پخوا په استوگه غوره كړی.

دا كام تل په وحشت او زېره توگه ژوند كوي، له اوله تر آخره پوري د جوخ صنعت بنه گڼي چي دوی يې برکه بولي دا د دوی ها غوره صنعت دی چي په يوروپ كې دغه ډول شی لږ جوړېږي. پرته له جمشيديانو څخه نور ټوله چاكاره چيني اغوندي او ملاوي تړي.

كه د بركي چينه وي لستوني يې تر څنگلو جوړوي كله كله ورېښمين ټوكران پر گنډي دلاس تر بندو پوري يې اوږدوي، په ژمي كې د ټوكر خولۍ جوړوي او پر سر كوي يې. ښځي يې تل بگړۍ تړي، لكه د نرو داسي چيني اغوندي.

د جمشيدې كام لباس لكه د خپلو همسايگانو تركمنو او ايماقو داسي دی هغه چينه ده چي تر بجلكو رسېږي، لستوني يې تنگ وي، خولۍ د پوستين جوړوي پاپاق⁽³⁵⁾ يې بولي.

دا قبيله د آس په سپرلي كې شهرت لري لكه خپل همسايگان چور تاراكي يې په طبيعت كې اخښلی دی، لكه خپل هزاره وروڼه په زړه وري، پرمختلو، او ښان

⁽³⁵⁾ پټي يا پېخه په كندهار كې "قره قلي خولۍ" ته ويل كېده (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ويشتلو کي بنه لاس او شهرت لري.

دا کام پرته له شېخعلي، او جمشيد کي کامو څخه په مذهب شيعه دی مگر په دغه مذهب کي هم پرته له خلفا و له بغض او د علي مينه او د عاشوري له ماتمه او ټټرگ په خنجرانو و هلو په بل شي تمسک نه لري.

سره له دي چي تقيه د شيعه و له مذهبي واجباتو څخه ده بيا هم د دغه کام وگري خپل مذهب نه پټوي که له يوه څخه د مذهب پوښتنه وکړه سي ډېر وگري يي په خلاصه خوله وايي زه د علي بنده يم.

تر خپل مذهب يې گوتي کلکي کښلي دي. دلته بنه خوند کوي چي يوه کيسه يي وکم. يو سني و، ويې غوښته چي خپله خادمه سني کي، خادمي نټه وکړه، بادار په خښم و بېروله، خادمه هم په خښم و خروښېده ويې ويل چي سپي يم دا آسانه ده نه دا چي سني سم. دا يې رښه ده چي مري ښخوي دا کليمات پروايي چي :-

ناکراو منکر درته راسي مه بېرېره ! ستا مولا علي به درته حاضر سي هغه به درڅخه وشري.

دا هم د دوی رښه ده چي تر ښځېدو وروسته د مري تېر خپلي خولې څيري کي د هغه پر قبر يې کښېږدي. په دې کام کي نقدي روپۍ لږ مونده کېږي، ډېر معاملات يې د مالو په ايشېدلو کېږي. حکومت د هر يوه د حال سره د نقدي پر ځای اوزگري اخلي او که کله يو له دوی څخه د محصول په ورکړه کي خنډ کښېباسي او پای ته پرېږسي چي له ادائيني يې عاجز سي په بدله کي يې خپله لور عامل يا حاکم ته د مينځي په نامه وړاندي کي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ډېری له دوی څخه بې مالګي خواړه خوري، ولي مالګه زښته لږ مونده کېږي. د شرفاوو يعني د علي بن ابيطالب د اولادو زښته ډېر تعظيم کوي.

په دوی کې شريف او غير شريف په ننگ او عزت کې داسې سره بېلېږي چې مجلس ته راسې که بې عامو ته غټ ويل او څښم، ښکښل يې کوله په دې دليل چې شرفاء او اميران پرته بې دغه توګي نه ښايي چې په بله توګه د خلکو سره سلوک وکړي. د دوی له عجيبو عاداتو څخه يو دا دی چې د دوو ښځو وګړو په منځ کې جګړه ولوېږي هره يوه د ځان له خوا څخه يوه ښځه چې په ښکښلو کې تېره ژبه ولري پر خپل ځای دروي، دا دواړه ښځې مخامخ سره ودرېږي يوه له دې دوو څخه په داسې حال کې چې لاس او پښې، سترګې او وروځي سره غورځوي و ښکښلو ته پيل وکړي دا بله هم کټ مه لاس، پښه، سترګې او ورځي سره غورځوي تر هغه کلک جوا بونه ورکوي، دا ښکښل واري په واري کوي تر هغو چې يوه خوا داسې ښکښل وکړي چې دا بله ښځه تر هغه د کلکو ښکښلو څخه عاجزه سي نو جګړه فيصله سوه او هغه ښځه ملا مته بلله کېږي چې نائبه يې د مقابلې څخه عاجزه سوه. او که ورځ تېره سوه يوې هم بری ونه مونده نو هره يوه قفه⁽³⁶⁾ راوړي سمه يې کي ووايي:-

"سبا به يې ګورو!"

ازبک او ترکمن په خټه تاتاريان دي، تر نن ورځې پوري ترکي ژبه وايي، د المړي کام په شاوخوا کې د بلخ استوګه لري، وروستنی کام د ميمني او د هرات د ښار په منځ کې اوسي. دوی ټوله سنيان او د ابو حنيفه په مذهب دي، هغه ازبکان چې د چنګېز خان له احفادو څخه شمېرل کېږي په کرهڼه او د درختو او تاکانو په روزنه

⁽³⁶⁾ قفه = کپه، د خاشو ټوکړی (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

اخته دي، گلې او رمې ساتي.

بکړی، تري شمله پر غورډراخړوي، ورېښمني چيني اغوندي بند استرونه او د پنبه ولايې (استرونه) ورکوي لکه د کني باف⁽³⁷⁾ شاتير داسي ښکارېږي. ځيني يې بيا دري څلور دغه ډول چيني يو پر بل سره اغوندي په آس څغلولو او نېزه وهلو کي زښته لاس لري.

چي يو د بل ليدو ته ورسې لاس پورته کي فاتحه⁽³⁸⁾ ووايي وروسته د کور خاوند يوه گوله ډوډۍ ده ته وړاندي کي. دی په ډېر احترام ډوډۍ ځني واخلي په چپنه کي يې کښېږدي. چای يې زښته خوښي دي، د آس د غوښو خوړل ناوړه نه بولي ځيني علماء هم پکښي مونده کېږي.

ترکمنان د برکې چيني اغوندي او د پوستين خولۍ پر سر کوي چي پاپاق يې بولي د آس په تربيه کي زښته ډېر زيار باسي د دوی آس د عربي آسو له نسله څخه دي چي نادر شاه راغوښتي وه.

له دغه کام څخه ډېری وحشيان دي، معشيت يې د داړې او تاراک له لاري دی د اېران پر ملک او د هرات پر خوا او شاتاراک وروړي نراو ښځي بنديان راولي د مريې او مينځي په نامه يې خرڅوي.

په دې دليل چي دوی شيعه دي د اسلام د دينه وتلي دي نو يې خرڅلاو جايز دی، د ډېری د دوی څخه داسي هم کوي چي سنين ونيسي دپاره د دې چي بخارا يان يې د رانيولو څخه تېه ونه کي وهي يې ترې يې داغونه پر ايردي شيعه کوي يې د خلکو

⁽³⁷⁾ گني باف: جولا.

⁽³⁸⁾ الحمد لله شريفه.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

په مخ کي اقرار په کوي او داسي هم پېښه سوې ده چې د هرات له خوا و شا څخه يو سني عالم اسير نيولی دی له دي بيړي نه چې ونه تنبتي په ځنځيرانو يې تړلی دی د لمانځه پر وخت يې د امامت د پاره ايله کړی دی تر لمانځه وروسته يې بيرته تړلی دی. هغه عالم چې دا وضع وليده پوښتنه يې ځني وکړه:-

تاسي پوهېږي چې زه سني يم، څه دليل لري چې زما بند او خرڅلاو جايز دی؟

دوی داسي جواب ورکي:-

ته تر قران مشرف نه يې، څرنگه چې د قرآن هبه⁽³⁹⁾ مور ته روا ده دغه ډول ستا هبه هم جايز ده خرڅلاو لا څه کوي؟

لنډه دا چې دواړه لورني کامونه په تېره بيا دا وروستنی کام په ظلم او شرارت مشهور دی که څه هم د پښتنو په محکه کي د دوی شمېر لږ دی له او سنيو کامو څخه چې د پښتانه په ښار کي استوگه لري يو شرفاء کام دی د (علي ابن ابيطالب اولاد چې سيد يې بولي).

ځيني د دوی په پېښ کي چې د قندهار په شاوخوا کي دی استوگه لري او ځيني په کنړ کي چې جلال آباد ته څرمه دی، او سپړي د کنړ سيدان د بابر شاه له وخته تر نن ورځي پوري له لويانو او عظامو او څخه تش نه دي.

پښتانه دغه کام ته خورا ډېر يقين لري، خويونه او عادتونه د سيدانو د پښتنو عاداتو او خويونو ته څرمه دي، د پښتانه د ملک د او سپدونکو څخه يو کام

⁽³⁹⁾ هبه: بخشش ته وايي (غياث).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

قزلباش دي دا لفظ ترکی دی معنی بی سور سر، وجه تسمیه دا ده چي ټولو صفوي شيعه لښکرو سرې بگړۍ، ترلې لوی شمېر بی په کابل کي استوگه لري پايڅور بی په غزني او قندهار کي اوسېږي.

د دوی اصلي ځای اېران دی نادرشاه دې ښار ته راوستلي دي. په آدابو صنايعو او دفتری کارو کي پوهه لري هم له دغه سببه ده چي د پښتانه په رسمي ادارو کي واک د دوی په لاس کي دی. ډېر اميران دپاره د اولاد د تربیې او د شعر او ادب د تعلیم دپاره دوی غوره کوي، په ذکاوت او پوهه او نظافت کي تر دا نورو د وطن اوسېدونکو امتیاز لري زړه وري هم لري دوی ټوله په مذهب شيعه دي او د محرمي په لومړيو لسو ورځو کي د حسين ابن علي ماتم پالي.

د قندهار په جنوب کي پښين ته څرمه د بلوڅ کام لیده کېږي، دوی په اصل کي د فارس دي دا د دوی رشه ده چي د سرور پښتان او ږیره پېرېږدي او غوروي بی، موچني په پښو کوي او توره په ملا څړوي.

په سېک ستايل کېږي په غلا او تاراک مشهور دي، په سخاوت کي بی نوم څرگند دی، د مسلمانۍ څخه پرته د خدای (ج) او محمد (ص) بی نامه په نور څه نه پوهېږي که د يوه څخه د دوی پوښتنه وکړه سي چي ای بلوڅه روژه نیسي؟

داسي ځواب وايي:-

ما په خپله د پيغمبر اوزگړی نه دی غلا کړی، بلکه زموږ ځان غلا کړی دی حضرت رسول اکرم (ص) د هغه پر ترینه کي دی دېرش ورځي د خوړو گړځولي دي.

دغه رنگه که د لمانځه پوښتنه ځني وکړه سي، وايي:-

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خان دی چي لمونځ کوي.

چي يوله دوی څخه د خپل کام یا د پردي وگړي سره مخامخ سي لمړی د خان پوښتنه کوي بیا نو وروسته تر د پر تعظیم چي د ده استرېل او وینا وکي زما مړتیا او مړوچتوب وگوره او وه غواړه، هغه چي زما د لاسه کېږي و به سي. لنډه دا چي دا کام زښت وحشي دی او د کلک زړه خاوندان دي څرنگه چي په دوی کي یوه پښه ده مري یې بولي پر قافلو تاراک وړي څو چي سړي مړه نه کي تر هغو مالو ته لاس نه وروړي، په دې زعم⁽⁴⁰⁾ تر هغو چي د مال خاوندان ژوندي وي پر مال قبضه روا نه ده.

د پښتانه په ملک کي یو لوی شمېر د هند بت پالونکي موندل کېږي، معبدونه لري چي درمسال یې بولي، د کابل د ښار د باندي محرکه⁽⁴¹⁾ لري چي سم د خپله دین سره د خپلو مړو لاسونه په هغه ځای کي سوځي، ایره یې ساتي بیا یې د گنگا سیند ته لېږي. د پری د دوی د بابا نانک په مذهب دي د پر په تجارت او صرافي⁽⁴²⁾ اخته دي، د هغه چا څخه چي د دوی په دین نه دي ځان ځني ټولوي د خوړو او اوبو څخه یې ځان ژغوري.

⁽⁴⁰⁾ زعم: گومان

⁽⁴¹⁾ باید محرقه وي چي د سوځولو ځای ته وایي او مراد به ځني (هندوسوز) وي.

⁽⁴²⁾ په کوټه چاپ کي: "تجارت او زرگري" راغلي ده (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

د پښتنو د حکومت طرز

د پښتنو حکومت استبدادي مطلق حکومت دی، مگر یو ډول مشابهت د شوروي د حکومت سره لري ځکه لوی کارونه چې کوي یې مشورې د مشرانو یې په کورته نه کوي، د حکومت مشران یې دا اشخاص دي:-

امیر چې د ټوله وطن پاچا باله کېږي.

وزیر: چې د صدارت عظمی درجه لري.

مستوفي الممالک: د ماليې ناظر دی دا خله وزیر هم دی.

خزانه دار: د حکومت د نقد و روپو ساتونکی دی.

الیشک اقا سې باشي: دا هغه سپی دی چې د حق غوښتونکو عرایض په ده اړه لري په امر د امیر د وگړو جگړې او دعوي فيصله کوي.

والي: والیان د پاچا د کورنۍ دي سردار یې لقب وي.

جنرال: د لښکر مشروي ځیني جنرالان هم د سردارانو له ډلي وي.

کوټوال: د ښار د امن ضابطوي.

په هر ښار کې مستوفي ټاکلی سوی دی چې د مستوفي الممالک نائب باله کېږي

تتمة البيان في تاريخ الافغان

محصولات ايسنول او ټولول په ده اړه لري دغه رنگه نور مامورين او وظيفه درلوونکي.

د پښتانه امير لکه دا نور د شرق اميران داسي شوکت او جلال نه لري د حکومت په اداره کي چي دوی يې دربار بولي د خپلو نورو غټانو سره پر ايراني غالبو باندي کښېني. امير چي د دا نورو څخه بېلېږي په دي سره چي بالښت يې تر څنگ لاندې وي، څوک چي دربار ته ورننوزي درباريان يې نه گرځوي که څه هم بيخي کښته درجه سپړي وي.

د ښار د وگړو څخه هر څوک چي وگواړي امير ته شکايت ورسوي امير ته مخامخ ورسې خبرې ورسره کوي په لوړېږغ سره بې پروا حال ورته وايي دا نور واليان هم په خپلو ولايتو کي دغه توگه چلوي.

د امير په حضور کي يو لوی شمېر د خدمه و ولاړوي توري او خنجران ورڅخه وي، تيار وي چي د امير امر يا نهې پر ځای کي، امير کله کله په تخت روان کي ناست وي چي خلکو پر اوږو اخيستی وي کله کله په حوزه⁽¹⁾ سپوروي چي پرفيل يې ايردي.

د امير سره په دربار کي د خان ملا⁽²⁾ ناست وي چي هغه نو قاضي القضاات وي او شرعي دعوي فيصله کوي دغه رنگه په هر ولايت کي قاضي د والي سره مل وي.

د پښتانه حکومت سياسي قانون نه لري د قضيو حل او عقد، د جزا تعين او د زجر حد او جزیه ايسنول نقدي جزا، وهل، بند، فرار ټوله په خپله د امير په رايه اړه

(1) حوزه: کجاوه، جوپان.

(2) "خان ملا" د قاضيانو لقب دی.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

لري. دا نور واليان هم سم له خپلي ارادې سره کار کوي، هيڅ شک نسته چي دا توگه کار ډېر ځکه د عذر او ظلم څخه خالي نه وي. پزه يا لاس او پښه پرې کوي په دې ښارو کي.

امير پر سياسي اعدام باندي په ښکاره توگه اقدام نه کوي مگر له هغه چا څخه چي امير يې له فساد ه بېرېږي، يا تصور کوي چي فتنه به جوړه کي، هم داسي چي د لويانو رايي د ده سره يو سي نو هغه څوک په ښکاره وژني، امير ډېر ځله وژل، رنده ول د لويانو او خپلو رعيتو په سبب د دې چي هغه ناصر او کسات کښونکی نه لري کړي دي او هم يې ډېر ځله له وزيرانو څخه مالونه ضبط کړي دي چي له هغو څخه يې ناوړه کارونه ليدلي دي.

هغه واليان چي د شاهي تېره څخه دي په ولاياتو کي يې په دغو سببو سره د مامورينو سره لار ورې ده، بډايان له سوداگرو څخه او کښت کرونکي هم له دې ټکي ژغور نه دی موندلی، امير حق لري چي د حکومت په خزانه کي داسي تصرف وکي لکه په مطلق خپل مال کي چي يې کوي. هيڅ سپری د ترديد او تنقيد حق نه لري بلکه د چا په خاطر کي دا نه تېرېږي چي د حکومت مالونه د امير ملک نه دی او نه امير ته دا جواز لري چي پرته به هغه چي قانون ده ته جواز ورکړی دی يا د رعيتو ورسره خوښه ده په نورو مالو کي دي تصرف وکي.

د پښتانه حکومت د نه خبرتيا له لامله له خپلو وظيفو څخه او هم دا چي قانون نسته چي دی دي اصلاحاتو ته ناچاره کي هيڅ هوډه د لارو امنيت ته، د سرکانو جوړېدو ته، د غلو او غدوی لاس لښېدو ته، د قافلو او لارو ساتني ته نه لري.

که يوه قافله د يوه ښاره و بل ښار ته د سفر هوډه وکي خو په سوو وگړي وسله درلوونکي ورسره نه وي سفر نه سي کولای، دوی داسي ښکارېږي لکه د جگړې

تتمة البيان في تاريخ الافغان

ډگر ته چي ځي، او حمله پريو ځای وروږي، نه لکه د تجارت او رانيولو او خرڅېدو دپاره هم له دې سببه دی چي په دې ښارو کي تجارت لږ او بازاری يې سوږ دی.

د مفسدو او مهلکاتو د ليري کېدو دپاره د پښتانه په ښارو کي محتسب لیده کېږي. د پښتانه حکومت عسکري حکومت دی، ټوله د منصب خاوندان که ملکي وي يا لښکري بلکه ټوله مامورين يې له وزيره نيولي تر کاتبه پوري د ميرزا په نامه يادېږي. له قاضي القضاة نيولي د ده تر کښته درجې ناتبه پوري په لښکري دفتر پوري اړه لري، مواجب يې په اندازه د شمېر د آسو دي چي دوی يې د جگړې ډگر ته حاضرولای سي، مثلاً يو قاضي په شمېر د سلو آسو مواجب خوري نو پرده لازمه ده چي په ټولو جگړو کي به دی د سلو آسو سره او د سلو آسو لازمي وسلې سره حاضرېږي، حکومت چي لښکريان ټولوي د کلو مشران او غټان وگماري ملکان په خپله نظريه سره بېله دې چي قانوني ملاحظه وکي يا پچه واچوي کښت کوونکي او نور ټاکي حکومت ته يې وړاندي کي، عسکري مدت ښکاره حد نه لري.

د يوه تر وسله لاندي لښکري وگړي معاش پرته بې روزانه تعييناتو د مياشتني شپږ روپۍ دي کله کله يې معاش پر وخت نه ورکول کېږي، ځنډ پکښي لوېږي د جگړې په وختو کي د کليوالو او صحرايانو څخه په هغه اندازه چي د دوی ډېرښت يا لږوالی دی پياده صنفونه ټولېږي چي دوی يې خاصه دار بولي او سپاره چي دوی يې اوږه سوار بولي د جگړې په ټوله وخت کي مدد او روزنه د هغو دوی پر خپله اوږه اخلي ډېر دغه سپاره د جمشيدی او ازبک له کامه څخه دي.

د پښتنو اميري په ارث سره ده، دا شرط نه دی چي د وراثت حق به لوی زوی ته رسېږي بلکه د وليعهد په ټاکلو کي پاچا واک لري.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

سره له دغه هم د پښتانه حکومت په سبب د حريصانو د ډېر حرص او د مفسدانو د شرارت چي تل زيار باسي چي بری دي پرومومي د خدښي⁽³⁾ او لږزه خالي نه وي، د پښتانه امير او د نورو حکومتونو په منځ کي دولتي معاهده نسته په پخواوو زمانو کي د پښتانه او د انگرېز د حکومتو په منځ کي څه شرطونه اېښو سوي وه.

د حکومت مالونه⁽⁴⁾ په دې ښارو کي پر دوه ټوکه وېشلي سوي دي:-

يو هغه ټوک دی چي کښته والو او باغوالو او مالدارو څخه اخیست کېږي دا ټوک لکه شرعي زکات داسي دی.

بل ټوک هغه دی چي له دوکاندارانو او صنعت د خاوندانو او د غلجو د کام پر هر نر باندي چي عمر يې پنځلس کاله وي اخیستل کېږي. د غلجو د کام هر نر به يوه روپي جزیه⁽⁵⁾ غوندي ورکوي دا دپاره د تذليل د دوی له هغه وخته چي د دوی څخه حکومت ودې او سني ابدالي امير ته رانقل سو، په کال کي ځني (له خارج څخه چي مالونه راځي) اخیسته کېږي، د جنایاتو چي جريمې اخیستي کېږي د گمرک محصول پر اخیست کېږي د گمرک محصول يوازي په ښارو کي نه اخیست کېږي بلکه په کلو او دښتو کي هر ځای بېل اخیست کېږي.

څرنګه چي غرځيانو⁽⁶⁾ ډېر ځله سر اخیستی وي دغه محصولات بهي جبره او بهي ورلېږلو د يوې ټولې لښکرو په کورته نه ځني اخیسته کېږي. د پښتانه په ښارو

⁽³⁾ خدښه: غولول، شک درلودل.

⁽⁴⁾ مراد يې ماليات دي (مرتب).

⁽⁵⁾ په کوټه چاپ کې "يوه کالداره" کښلې ده. له روپي څخه دلته مراد (کالداره) نه ده، بلکه مقصد يې د هغه وخت مروج افغاني سکه (کابلۍ) ده (مرتب).

⁽⁶⁾ مطلب يې د غرونو او سېدونکي دي (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

کي څرنگه چي تل پر له پسې شخړي پيښي وي او کامو تل سر اخیستی وي حکومت ته یو حقیقي تله په لاس نه سي ورتلای. اما داسي گڼله کېږي چي تريو نیم ميليون گڼی پوند⁽⁷⁾ ډېراو تريو ميليون او څلورمه دي لږ نه وي دا ټوله د پاچا د کورنۍ په معاشاتو کي ځي.

د حکومت رسمي ژبه پارسي ده.

د پښتانه اميرانو دا عادت دی چي د کوچني او لوی اختر په ورځو کي د ډيرو سپرو سره تر ښار د باندې لمانځه ته وځي، تر لمانځه وروسته د توپو او توپکو ډزي کوي، سپاره هغه خپل ښه ښه آسان په سپرلو سره اچوي د لمانځه څخه چي راسي سترخان و غوروي خلق ډوډۍ ته راغونډ سي.

⁽⁷⁾ په کوټه چاپ کي هم په دغه شکل دی د گڼی پونډ او پونډ تر منځ په توپير پوه نه سوم (مرتب).

د کتاب خاتمه

د افغانستان د هوا، ودانیو، کرهنو، صناعت، تجارت او کانونه بیان

د پښتانه ښارونه په سبب دې چې د استوا د خطه لیرې دي او لوړ غرونه او ژوري درې لري، هوا یې ډول ډول ده او تودې الکې لري، څرنگه چې هوا یې له فساد او گندکۍ څخه خالي ده، د جوړوالي او صحت دپاره زښته ښه ده. د وبا ناجور تیاوي چې د هوا د خرابۍ څخه زېږي لږ پېښېږي.

د ښارو او کلو ودانۍ یو پوښښت او ډیری د اومو خښتو جوړې سوي، څرې پرې ودانۍ دي. مگر د کابل ښار چې ډېری ودانۍ یې د ډبرو او لرگودې او په ځینو ودانیو کې یې باغچې، ولې او حوضونه هم موندل کېږي د کابل لارې او کوڅې تنگې او کرې وږې دي، د قندهار کوڅې پلني او سیخ دي.

تینګي او ښایسته جامع گاني چې له پخوا زمانې په دې ښارو کې سته دي د غلیمانو د پرله پسې جگړو او حملو له لامله یې پوښښونه نږدې دي لږ پر پخواني حال پاته دي.

هغه چې نن ورځ پاته دي خپل تینګ والی او پخوانی ښایست یې بایللی دی. لوی او کوچني ښارونه یې قلاوي لري، او پخوانی ډول برجان (برجونه) لري که څه هم د توپ مقاومت نه سي کولای مگر سپاره تمولای سي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

بلي! د کابل او هرات ښارونه هر يو قلاوي لري د لومړي ښار قلايې د خاورو ده، د توپ مردک اغېزه نه پر کوي پر وروستني ښار غرونه راخرخېدلي دي، د غرو پر سرو يې برجان او تينگ کلک ځايونه جوړ کړي دي، ښايي چي يوه اوږده زمانه دي غليم له ځانه په وگرځوي د افغانستان مځکي چي د هر ډول کرهني وړ دي لويي او کوچني والي لري، د ډېرو شخړو او فسادو له لامله او دا چي اوسېدونکي يې د کرهني پلان جوړولو او کښلو په فن کي لاس نه لري ډېری مځکي يې وچي پاته دي او به يې بېخايه ځي فايده نه ځني اخیسته کېږي.

سره له دې يې هم اوسېدونکي د غنمو، اوربشو، جواريو، نخودو، باغليو او نورو شنگياوو کښته کوي خپل معشيت په کوي لږ څه پنبه، تنباکو، ترياک، ډيلي⁽¹⁾ هم کوي د خپله سېکه سره سم درخته هم ايرېدي د تاکانو، زردالو، سيب، امرت، بهي، انار، جوز، اناپ، پسته او توت هم پالنه کوي، د هرات وگړي د وربښمو د چينجي روزنه او پالنه کوي.

د جلال آباد وگړي گڼي کړي، د افغانستان په ځينو غرو کي صنوبر، مصطکي⁽²⁾، دښتي پسته او جميزي⁽³⁾ ډېر مونده کېږي. په دې ښارو کي صنعت زښت لږ دی، هغه چي د پلار او نيکه په ميراث پاته سوی دی پر هغه توگه پاته دی، په ښېگڼه کي يې دوی زيار نه دی ايستلی.

يو له هغو څخه د وربښمو توکرانو او دل دي او جوړول د يو ډول کشميري شال دي چي دوی يې پتو او گرک بولي او د اوبښ د وړيو څخه يې په کابل کي جوړوي. دغه رنگه په هرات کي رنگ په رنگ توکران جوړېږي. يو له هغو څخه برکه ده چي دمخه

(1) ډيله: يوراز چمني وانه دي.

(2) مصطک: يو ډول ژړي دانې دي.

(3) جيمزي = جنغوزي.

تتمة البيان في تاريخ الافغان

مو د هزاره په کام کي له هغه نه ذکر وکړ. په کابل او قندهار کي کوچني کارخانې سته چي توپ، توپک او توره پکښي جوړېږي، افغانستان ډېر ځله تجارت د هندوستانه او بخارا او اېرانه سره لري. افغانستان چي هند ته مال باسي وړي، پنبه، مېوه او ډول ډول خوږې دي چي پراوښو يې وړي. اېران ته گُرک، برکه يو ډول موچنه او کشميري شالونه چي له کشمير او امبرسره (امرتسره) يې راغواړي باسي.

د هغه په مخي کي له بخارا او هندوستانه سوني او نخي توکران، چای، بوره، نښبنه، چيني لوبښي، کاغذ، پولاد، اوسپنه، مس، پاره، د ورېښمو چينجي او عقاير⁽⁴⁾ له اېرانه څخه کالي او وسله راوړي. په افغانستان کي زښت ډېر کانونه سته مگر اهالي يې د رايستو او استفادې سپک نه لري، د هغو څخه د طلا کان په قندهار کي، د اوسپني کان په خوست او کرم کي او د ياقوتو کان په کابل کي د اوسپني او گوگړو او لاجوردو او ياقوتو کانونه په بدخشان کي دي، ماورا له دې څخه نور هم ډېر کانونه لري چي دغسي پاته دي. دغه دی چي سم له هوډي سره مي د پښتانه پاچهۍ او د دوی د ښارو وضعيت او د معشيت لاري او د دوی کامونه درته ذکر او بيان کړه.

والله ولي التوفيق

⁽⁴⁾ عقاير د عقار جمع د يو بوټي بخیله ده په دوا کي يې اچوي.

د پښتانه آمر نصيحت وليعهد ته !

زما گرانه زويه ! پته دي نه وي چي زه د حکومت ټول واک په خپل ژوند کي تاته سپارمه هيڅ شک نسته چي د اروپا د حکومتو څخه په غرب کي او د شرق د پاچهيو څخه په ايشيا کي بېل دی. زما غرض دا دی چي تا پوهومه چي پر پاچهي کښنې څه ډول حکومت او په څه توگه عمل وکړې چي له عقل او حکمت سره سم وي. بل مقصد هم لرم چي د پښتانه د قومونو خانان او مشران ستا مقام وپېژني ستا تر بيرغ لاندې وي او ستا امر ته يې غاړه ايښې وي، اوس هوډ لرم چي څه خبري د نصيحت په ډول تر غوړو در تېري کړم. دا يقين دی که پر هغه ولاړ سې ستا ملک به په امان وي. که پښه خطا کښېږدي نفوذ به دي له لاسه ووزي. زما نصيحت تاته دا دی:-

1. پر تا واجبه ده زويه چي د دين تراصولو به دي گوتي کښلي وي، لمړی مقام به دي دين لره مخصوص کړی وي. دمخه تردې چي په سياست اخته سې خپل ديني واجبات به تر سترگو لاندې لري يا په دې عبارت چي پر تا واجبه ده چي د ټولو خپلو رعيتو دپاره په ديانت او تقوا کي يو ښه پېشوا و اوسي.
2. پر تا ترلې ده چي د خپلو رعيتو، په سعادت، آرام او راحت کي به توجه لري. د وطن په امن کي به کونښن کوي. وپوهېږه ! چي د وطن فلاح په ثروت پوري ترلې ده او ثروت بې له کښسته، تجارته او صنعته نه سې موندلای د دغو وسايلو پر مخ تلل په عمومي تعليم او تربيت پوري اړه لري. اې زويه ! زمور د وطن وگړي د مدنيت لمړی درجې لري، مگر وگړو د علومو حاصلېدو او د افکارو و پالنې ته هڅه نه ده کړې زما په زړه کي دا هيلي وي چي مدرسې جوړي کړم او د علم روښنايي د پښتانه د ملک په نورو ښارو کي هم وړانگه واچوي او دا تعليم او مدرسې د اوسني غربي ملکود مدرسو او دارالفنونو

تتمة البيان في تاريخ الافغان

په ډول وي مگر داسي هوډي ژر نه تر سره كېږي ولي اړتيا سوکه او تدریجي سیر او لوړتیا ته لري، نو پرتا ترلې ده چې بشپړه توجه دغه ټکي ته وگماري او يقين ولري چې ستا له مقدسو واجباتو څخه دا ده چې درعیتو په خوا او خاطر کي د تعلیم دپاره هڅه او هیله پیدا کي.

3. ژردی چې د حکومت واگي به په خپل لاس کي واخلي، نو بنایي چې ته په خپل وطن کي تر ټولو ښه سړی و اوسې، په عقل کي لوړ و اوسې، په فکر لوی یې، درجه او ځای دي تر ټولو اوچته وي، د خپلو رعیتو سره او د هغه چا سره چې ستا تر لاس لاندې وي ښه مخ یوسې! پر رعیتو باندي د پلار په مینه تېرېږه چې ستا پر شفقت کلکه عقیده پیدا کړي او دا د دوی زړه و ویني چې ته د دوی په ښېگڼه پسې یې. داسي عمل هغه مینه چې دوی یې له تا سره لري ډېروي او ته د دوی په نظر کي لوړ ښکارېږي. د پردیو سره داسي مه اوسه چې بیا د دوی زړه ورتیا او بې حیايي ډېرېږي.

4. پرتا ترلې ده چې د خپلو رجالو کارونه او عملونه به تلې او د فضلاوو و فضل به نه هېرې ولي دا تلنه دوی ته د کار په کړن کي سېک او قوت ورکوي او ناچاره کوي یې چې ستا خدمت زښت په رښتیا، اخلاص او استقامت سره وکړي.

5. د ظالم څخه چې د مظلوم حق او انصاف اخلي او مجرم ته چې سزا ورکوي زړه مه سوځه! که څه هم ستا د زړه ټوکروي، وپوهېږه! چې په دې توگه به د وگړو زړونه ځان ته رارځي کاري او خدمت به په خلوصیت او پوره زړه درته کوي.

6. پردو ته هېڅ ډول حق او لاره مه ورکوه. ولي که دي لږ حق یا لاریا واری ورکړی. گواکي د ملک د وړاندېدو دپاره دي په خپل لاس لار جوړه کړه.

7. څرنگه چې ترننه پوري انگرېز وضعیت⁽¹⁾ له ما سره پاته دی او مصاف و مسالمه لرو د دوی سره دغسې اوسه لکه چې ومه، مگر په هر حال کي د

(1) دغه ځای په کوټه چاپ کي "تعلقات له انگرېزانو سره" ترجمه سوی دی

تتمة البيان في تاريخ الافغان

- افغانستان سلامتي⁽²⁾ او آزادي تر سترگو لاندې لره.
8. ستاد لمړيو واجباتو څخه يا ده چې د خپلو رعيتو د مصلحت او نېنگني ساتنه به په هر حال کې پر ځان تړلې بولې.
9. لازمه ده چې په سياسي مسئلو کې پر خپلو وزيرانو او ملگرو بروسه ونه کې. بلکه په کوچنيو او لويو کارو کې په خپله بايد توجه ولري او ځان ورورسوي.
10. پر تا تړلې ده چې د جنگ په باب کې داسې تيار يې چې سبا وغواړې لښکري تر ځان مړوچه دولت سره په جنگ ايستلای سې يا دې لښکر داسې تيار لره لکه سبا چې د ډېر سپک ناکه غلیم په مقابلې ځي.
- وپوهېږه اې زويه !
- زمانه مور ته ښوونه کوي مور ښايي چې فايده ځني واخلو، مور پوهېږو چې زموږ لمړۍ اړي دا ده چې لښکر به مو تل سپک ناکه او تيار ولاړ وي دوهمه دا چې د صلح او جوړ په وخت کې د حربي سامان ډيره ول مه هېروه، ولي ته پوهېږې چې د جگړې په وخت کې د لښکر د جنگ سامان او د خوراکي موندل زښت سخت وي.
11. پاچهانو ته دا لازمه ده چې د لښکري وگړو زړونه به ځان ته راڅخي کاري او د دوی د ميني د ډېرښت په هکله به ځانته ډېر زيار باسي. لښکر خوښ او آرام ساته چې ستا سره مينه پيدا کې چې د بري پر ډگر پر شا رانه سي او ستا په مينه کې تر سر تېر وي. وپوهېږه ! چې لښکري وگړي خپل گران ارواحونه د معاشاتو په وړ يا قيمت خرڅوي، معاشونه يې پر خپل وخت ورکوه که په دې توگه د دوی سره ولاړ نه سي. دوی بيا په هغه سخته موقع کې که څه هم خورا په لوړ قيمت وي د خپل سر په خرڅلاو کې پخل کوي.
12. اې زويه وپوهېږه ! چې د حکومت بيت المال د ملت حق او مال دی، پاچا يا آمر د هغه ساتونکی دی نه د هغه خرڅونکی ! که يو حاکم له امانت مال څخه د

⁽²⁾ په کوټه چاپ کې "د هیواد سلامتي" راغلي ده (مرتب).

تتمة البيان في تاريخ الافغان

خپل خان دپاره خرڅ وکي د هغو کسانو په وړاندي چي دا مال يې ده ته ايښی دی او دی يې پردرولی دی او يقين يې پرکړی دی خاين باله کېږي، او دا ښکاره کوي چي خاين سپړی د وگړو په سترگو کي څه قدر او قيمت نه لري او د خدای (ج) او د خلکو غلیم دی. بيت المال تل ښايي چي ډک او ودان وي ولي د حکومت يې سېکي ترنورو شيانو په لېوالي کي د مال ډېره څرگندېږي. دغه ډول پرتا ترلې ده چي وارداتو او صرفياتو ته په ژوره کتنه وگورې هغه چي زيات وي د بيت المال ته يې رځي کارې پرتا دا لازمه ده چي څو دي وس وي او کېدای سي (هغه) لاري ومومي چي بيت المال په ډېرېږي ولي ستا ټوله هوډي حربي، سياسي، تجارتي، صنعتي، تعليمي پر هغه خپل وړ وخت په دغه بيت المال سره پوره کېږي.

ولي اې زويه! زمانه وارو دغه عملو ته پر دغه پخو لارو تلو ته اړي لري چي ژوند په سېک او پوره زړه او لوړ سر وکي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**